

ନାଗାଯଣ

ଶାହାଦାତ ହୋସନ

ଦ୍ୟମ ବାର ଆଜାନ୍.

প্রকাশক :—

দি গ্রেট ইন্ডিয়ান লাইব্রেরার পক্ষে

আব্দুল্লা রহিম খান,

১৫নং কলেজ স্কোয়ার,

কলিকাতা।

[সর্বস্বত্ত্ব প্রকাশক কর্তৃক সংরক্ষিত]

প্রথম সংস্করণ

১৩৪০

তাঙ্কা,—

নবাবপুর নারায়ণ-মেশিন-প্রেসে

শ্রীকালাচান্দ বসাকঘারা মুদ্রিত

କଲ୍ୟାଣୀୟ

ଶ୍ରୀମାନ୍ ମୋହନ୍ ନାସିରଙ୍ଗଳ ହକ୍

କଲ୍ୟାଣୀୟେୟ

ରୂପାୟଣ ବେଳଲୋ । ସେ ଗନ୍ଧଗୁଲୋ ବିଭିନ୍ନ ମାସିକେ
ବେରିଯେଛିଲ, ମେହିଙ୍ଗଲିଇ ଏକତ୍ର କୋରେ ରୂପାୟଣେର ସୃଷ୍ଟି
ହୋଲ । ଏଥନ ବାଂଲାର ପାଠକ ସମାଜ ଏକେ ସାଦରେ ବରଣ
କୋରେ ନିଲେଇ ଆମାର ଶ୍ରୀମ ସାର୍ଥକ ହ୍ୟ । ଇତି—

ଆଖିନ, ୧୩୬୦
ପଞ୍ଜିତପୋଲ, ହାଡ଼ୋଯା,
୨୪ ପରଗଣା } ଶାହାଦାଂ ହୋସେନ

ରୂପାଯଣ

ପ୍ରତିଶୋଧ

୧

ମା ହଇତେ ମାଥା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର୍ବାଙ୍ଗେ ପାଟେର ଫେଂସୋ ମାଧ୍ୟମା ସନ୍ଧ୍ୟାର ପର
ମୁଖ୍ୟୀ ତାହାଦେର କୁଳୀ ଲାଇନେର ଛୋଟ୍ ଗର୍ଥାନିତେ ଆସିଯା ‘ଗୌଜ’ ହଇଯା
ବସିଲି । ସରେର ଏକ କୋଣେ ଛେଡା ମାତ୍ରରେ ଉପର ବଂକୁ ଶୁଇଯା ଛିଲ ।
ଜିଞ୍ଜାସା କରିଲ, କି ହେବେହେ ରେ ମୁଖ୍ୟୀ ।

ମୁଖ୍ୟୀ ଉତ୍ତର ଦିଲ ନା । ତୁଇ ହାଁଟୁର ମଧ୍ୟେ ମାଥା ଗୁଞ୍ଜିଯା ଗୁମ ହଇଯା
ବସିଯା ରହିଲ ।

ବଂକୁ ମନେ କେମନ ଯେନ ଏକଟା ଥଟକା ଲାଗିଲ । ମୁଖ୍ୟୀର କି ତବେ
ଅନୁଥ କରିଯାଇଛେ !

କୁମାରଙ୍ଗ

ଅରାକାନ୍ତ ଦେଖାନି ଲହିଆ ମେ ଟଲିତେ ଟଲିତେ ମୁଣ୍ଡ଼ିର କାଛେ ଉଠିଯା
ଆମିଲ । ତାହାର ଗାୟେ ହାତ ଦିଯା ଡାକିଲ, ମୁଣ୍ଡ଼ି—ଓ ମୁଣ୍ଡ଼ି !

ମୁଣ୍ଡ଼ି ମାଥା ତୁଳିଯା ଏକବାର ବଂକୁର ମୁଖେ ପାନେ ଚାହିଲ । ବଂକୁ
ବିଶ୍ଵିତ ହଇଯା ଦେଖିଲ, ତାହାର ଚୋଥ ହର୍ଷିଟୀ ଜ୍ଵା ଫୁଲେର ମତ ଲାଲ ହଇଯା
ଉଠିଯାଛେ । ତାହାର ମନେର କୋଣେ ଏକଟା ପ୍ରବଳ ସନ୍ଦେହ ଚାଗାଡ଼ ଦିଯା ଉଠିଲ ।
ମେ ବୁଝି ଆବାର କିଛୁ ବଲିତେ ଚାହିତେଛିଲ, କିନ୍ତୁ ମୁଣ୍ଡ଼ି ତାହାକେ ମେ
ଅବସର ଦିଲ ନା, ତାହାର ହାତ ଧରିଯା ବିଛାନାର ଉପର ଲହିଆ ଗିଯା ପୁନରାୟ
ଶୋଯାଇଯା ଦିଲ । କିନ୍ତୁ ଶୋଯାଇଯା ଦିଲେବେ ବଂକୁ ହିର ଥାକିତେ ପାରିଲ
ନା । ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ କି ହୋଇଛେ ମୁଣ୍ଡ଼ି ।

—କିଛୁ ହୟନି, ତୁଇ ଚୁପ କୋରେ' 'ଶେ' ।

ବଂକୁ ମୁଣ୍ଡ଼ିର କଥାଯ ବିଶ୍ଵାସ କରିତେ ପାରିଲ ନା । ତାହାର ଚୋଥ ମୁଖ
ଦେଖିଯା ମେ ସ୍ପଷ୍ଟଇ ବୁଝିଲ, ଏକଟା କିଛୁ ଅଷଟନ ନିଶ୍ଚଯିଷ୍ଟ ସାଟିଯାଛେ, ତାଇ ମେ
ମୁଣ୍ଡ଼ିର ବାଧା ନା ମାନିଯା ବଲିଯା ଉଠିଲ, କିଛୁ ହୟନି ତବେ ଅମନ କୋରେ'
ଆଛିସ କେନ ?

ମୁଣ୍ଡ଼ି ଏକଟା ଧମକ ଦିଯା ବଲିଯା ଉଠିଲ, ତୁଇ ଚୁପ କୋରେ' ଶୁବି, ନା
ବଗୁ ବଗୁ କୋରେ' ଅମୁଖ ବାଡ଼ାବି ?

କୁକୁ ଅଭିମାନେ ବଂକୁ ପାଶ ଫିରିଯା ଶୁଇଲ ।

ଛୋଟ ଦ୍ରଥାନିର ଜମାଟ ଆଧାରେର ମଧ୍ୟେ ମୁଣ୍ଡ଼ି କିଛୁକ୍ଷଣ ନିଷ୍ପଳ ଭାବେ
ବସିଯା ରହିଲ । ତାହାର ପର ଆନ୍ତେ ଆନ୍ତେ ଉଠିଯା କେରୋସିନେର ଲ୍ୟାମ୍ପଟି
ଆଲାଇଯା ଏକଥାନି 'ଦ୍ୱାତରଙ୍ଗ' ଚିରଳୀର ସାହାଯ୍ୟେ ଚୁଲେର ଫେଁସେ ଛାଡ଼ାଇତେ
ବସିଲ ।

ତୋର ସାଡ଼େ ପାଟଟାର ‘ତେଁ’ ବଂକୁର ସୁମ ଭାଙ୍ଗିଯା ଦିଲ । ତାହାର ଜ୍ଞାନ ତଥନ ଏକେବାରେଇ ଛାଡ଼ିଯା ଗିଯାଛେ । ଶରୀରଟା ବେଶ ‘ହାଲ୍କା’ ‘ହାଲ୍କା’ ବୌଧ ହିତେହି । ତାଇ ଉଠିଯା ବସିଯା ମୁଣ୍ଡଲୀକେ ଜାଗାଇତେ ଆରଣ୍ୟ କରିଲ । ମୁଣ୍ଡଲୀ ପାଶ ଫିରିଯା ଶୁଣିଲ ମାତ୍ର—କୋନ ସାଡ଼ା ଦିଲ ନା ; ଶେମେ ଅନେକ ଡାକାଡାକିର ପର ବିରକ୍ତିଭରେ ଜାନାଇଯା ଦିଲ—ମେ ‘କାଜେ’ ଯାଇବେ ନା । ରାତିର ସନ୍ଦେହଟା ବଂକୁର ମନେ ଆବାର ପ୍ରେବଳ ହଇଯା ଦେଖା ଦିଲ, କିନ୍ତୁ କୋନ ଉଚ୍ଚ ବାଚ୍ୟ କରିଲ ନା, ମନେର ମଧ୍ୟେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ-ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଅନେକ-କିଛୁ ତୋଳା-ପାଡ଼ା କରିତେ କରିତେ ମେ ପୁନରାୟ ବିଛାନାର ଉପର ଦେହ ଢାଲିଯା ଦିଲ ।

ସଥନ ସୁମ ଭାଙ୍ଗିଲ, ତଥନ ଆଟଟା ବାଜିଯା ଗିଯାଛେ । ପାଶ ଫିରିଯା ଦେଖିଲ, ମୁଣ୍ଡଲୀ ନାହିଁ । ତାହାର ମନେର ସନ୍ଦେହେର ଭାବ ଯେନ ଅନେକଥାନି ନାମିଯା ଗେଲ । ମନେ ମନେ ଭାବିଲ, କାରୋ ମୁକ୍ତି ବୋଧ ହୁଏ ବଗ୍ରା-ବଚସା ହଇଯାଛିଲ, କିନ୍ତୁ ଶରୀରଟା ତତ ଭାଲ ଛିଲ ନା, ତାଇ ମୁଣ୍ଡଲୀ କାଳ ଅମନ କରିଯାଛିଲ, ଏଥନ ବୌଧ ହୟ ମେ-ସବ ପ୍ଲାନି କାଟିଯା ଗିଯାଛେ—ତାଇ ଆବାର କାଜେ ଗିଯାଛେ ।

ବଂକୁ ଉଠିଯା ବସିଲ । ଠିକ ମେହିଁ ମୁଖ୍ୟ ସର୍ଦ୍ଦାର ଶ୍ରାମଲାଲ ସବେର ଭିତର ଚୁକିଯା ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, ମୁଣ୍ଡଲୀ କୋଥାୟ ରେ ବଂକୁ !

ବଂକୁ ବିଶ୍ୱାସ-ଦୃଷ୍ଟିତେ ଶ୍ରାମଲାଲେର ମୁଖେର ପାନେ ଚାହିଯା ବଲିଲ, କେନ—ମେ ଯେ ‘କାଜେ’ ଗିଯେଛେ !

—କୋଥାୟ ‘କାଜେ’ ଗିଯେଛେ ? ଏହି ତ ଆମି ଦାରା ‘କଳ’ ତାକେ ଖୁଁଜେ ଏଲୁମ ।

ଶ୍ରୀପାତ୍ରଣ

—ତବେ ? —

ବାଂକୁର ବୁକେର ଭିତରଟା ଚଥ୍ରଳ ହଇୟା ଉଠିଲ ।

ଶ୍ରୀମଲାଲ ବିଶେଷ ସ୍ୟାଗତା ଦେଖାଇୟା ବଲିଲ, କୋଥାଯି ଗିଯେଛେ ଶୀଘ୍ରଗିରି
ବଳ—ଆମି ଆର ଦୀଢ଼ାତେ ପାଛି ନା । ବଡ଼ ସାହେବ ଏଥନାଇ ଏକବାର ତାକେ
କୁଟାତେ ଡେକେ ପାଠିଯେଛେ ।

ବଡ଼ ସାହେବ ଡେକେ ପାଠିଯେଛେ ! ତା' ଆବାର କୁଟାତେ ! ଏତକ୍ଷଣେ
ସମ୍ମତ ସ୍ୟାପାରଟା ବାଂକୁର ସାମନେ ପରିଷାର ହଇୟା ଗେଲ । ତାହାର ଦୁଇ ଚକ୍ର
ଆଶ୍ରମର ମତ ଧକ୍ ଧକ୍ କରିଯା ଜଲିଯା ଉଠିଲ । ମେହି ଜଳନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିତେ ମେ
ଶ୍ରୀମଲାଲେର ମୁଖେର ପାନେ ଚାହିଲ । ଇଚ୍ଛା—ଦୃଷ୍ଟି-ଆଶନେ ତାହାକେ ପୁଡ଼ାଇୟା
ତ୍ୟା କରିଯା ଦେସ ।

ଶ୍ରୀମଲାଲ ବାଂକୁର ଏହି ଦୃଷ୍ଟିର ଅର୍ଥ ଯେ ନା ବୁଝିଲ, ତାହା ନୟ । କିନ୍ତୁ
ମେଜଞ୍ଚ ମେ ମୋଟେଇ 'ପରୋଧା' କରିଲ ନା । ଉପରମ୍ଭ ବେଶ ଏକଟା ଧ୍ୟାନିର
ମଙ୍ଗେ ପୁନରାୟ ବଲିଯା ଉଠିଲ, ବଡ଼ ଡ୍ୟାବ୍ ଡ୍ୟାବ୍ କୋରେ' ଚେଯେ ଆଛିସ ଯେ ?
କୋଥାଯି ଗିଯେଛେ—ବଳ ଶୀଘ୍ରଗିରି !

ବାଂକୁର ମନେ ହଇଲ, ମେହି ମୁହଁର୍ତ୍ତେଇ ପାଷଣେର ମୁଣ୍ଡଟା ଟାନିଯା ଛିଁଡ଼ିଯା
ତାହାର 'ସର୍ଦ୍ଦାର' ଜୀବନେର ଶେଷ କରିଯା ଦେସ, କିନ୍ତୁ ସହ୍ସା ଅତଥାନି କରା
ଶରସାୟ କୁଳାଇଲ ନା । ତାଇ ଗନ୍ଧିର ଭାବେ ଜବାବ ଦିଲ—ଜାନି ନା ।

—ଓରେ ବେଟା ଜଙ୍ଗଲୀ, ନିଜେର ଭାଲ ବୁଝିସ ନା । ତାକେ ଏଖୁଦି
ପାଠିଯେ ଦେ, ତୋର କପାଳ ଫିରିବେ ।

ଏବାର ଆର ବଂକ ଚୁପ କରିଯା ଥାକିତେ ପାରିଲ ନା । ବାଧେର ମତ
ଲାକ୍ଷାଇୟା ଉଠିଯା ସର୍ଦ୍ଦାରେ ଟୁଁଟି ଚାପିଯା ଧରିଲ । କିନ୍ତୁ କହିଦିନେର ଜରେ
ତାହାର ଶରୀର କାବୁ ହଇୟା ପଡ଼ିଯାଇଛି, କାଜେଇ ଅଗ୍ନ କିଛିନ୍ତିର ଧନ୍ୟାଧନ୍ୟିର
ପର ସର୍ଦ୍ଦାରେର ହାତେ ତାହାର ପରାଜୟ ସଟିଲ । ମେ ଭୂତଳ ଆଶ୍ରମ କରିଲ ।

କିନ୍ତୁ ତାଇ ବଲିଆ ସର୍ଦ୍ଦାରେର ରାଗ ଥାମିଲନା । ଭୂତଳଶାୟୀ ବଂକୁକେ ସେ ସତକ୍ଷଣ ପାରିଲ, କିଲ, ଚଡ, ଲାଥି ବସାଇଲ । ତାହାର ପର ବୁଝି ଅପାରଗ ହଇଯା ସେ-ଶାନ ତ୍ୟାଗ କରିଲ । ଯାଇବାର ସମୟ ଶାସାଇଯା ଗେଲ, ତାହାକେ ମୁଁଥେ ରାଥିଆଇ ସେ ମୁଙ୍ଗ୍ଲୀର ସର୍ବନାଶ କରିବେ, ତବେ ତାହାର ନାମ ‘ଶାମ ବାରହି’ ।

ଧ୍ୱନ୍ତାଧତ୍ତ ଓ ଅଛାବେର ଫଳେ ଦୁର୍ବଳ ବଂକୁ ଏକେବାରେ ନିର୍ଜ୍ଞାବ ହଇଯା ପଡ଼ିଯାଇଲ—ଉଠିବାର ସାମର୍ଦ୍ଦୀ ଛିଲ ନା । ବହୁକ୍ଷଣ ପରେ ମୁଙ୍ଗ୍ଲୀ ଆସିଆ ସଥଳ ତାହାକେ ଡାକ ଦିଲ, ତଥଳ ଯେନ ତାହାର ଚୈତନ୍ୟ ହଇଲ । ସେ ଚୋଥ ମେଲିଆ ଚାହିଲ । ମୁଙ୍ଗ୍ଲୀ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, ଅମନ କୋରେ’ ପୋଡ଼େ’ ଆଛିମ କେନ, କି ହୋଇଯେଛେ ?

ବଂକୁ ଉତ୍ତର ଦିଲ ନା । ମୁଙ୍ଗ୍ଲୀର ମୁଁଥେର ପାନେ ଏକବାର ଚାହିଲ ମାତ୍ର ।

ମୁଙ୍ଗ୍ଲୀ ଆବାର ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, କେଉ ଏସେଛିଲ ?

ହଁ—ବଲିଆ ବଂକୁ ମାଟିତେ ମୁଖ ଗୁଞ୍ଜିଯା ଦିଲ ।

—କେ ?

ବଂକୁ ମେହି ଅବହାତେଇ ଉତ୍ତର ଦିଲ—ସର୍ଦ୍ଦାର ।

ସଟନାଟା ପରିକାର ହଇଯା ଗେଲ । ମୁଙ୍ଗ୍ଲୀ ସବହି ବୁଝିଲ ।

সাত বৎসর আগে পেটের দায়ে হাজারীবাগের এক পাহাড়ী ‘বন্তী’ হইতে মুঙ্গীকে লইয়া বাংক বাংলা দেশে চলিয়া আসে এবং সেই হইতে এ-পর্যন্ত তাহারা স্বামী-স্ত্রীতে ‘গতোর’ খাটাইয়া বাংলার বুকেই ‘কায়রেশে’ দিনপাত করিয়া আসিতেছে। অবশ্য এই সাত বৎসর এক জারিগাতেই যে তাহারা বসবাস করিয়াছে, তাহা নহে। যখন যেখানে কাজের সুবিধা পাইয়াছে, তখন সেইথানে গিয়াই বাস করিয়াছে। চটকলের এই কুলী লাইনে তাহাদের বসবাস আরম্ভ হইয়াছে—গত ছই মাস হইতে। নানারকম অস্তুবিধি এবং অর্তার্থক পরিশ্ৰম সত্ত্বেও এই পার্কত্য দম্পতি এখানে অগ্রান্ত স্থানের অপেক্ষা স্বথে স্বচ্ছন্দেই দিন কাটাইতেছিল ; কারণ, চটকলে যে উপার্জন হইত, তাহাতে ছ'বেলা ইহারা পেট ভরিয়া থাইতে পাইত।

অথবা যখন ইহারা বাংলা দেশে আসে, তখন মুঙ্গীর বয়স পনেরো আর বাঁকুর বাইশ। সুদীর্ঘকাল বাংলা দেশে বাস করার এবং বাঙালীর সঙ্গে একান্ত ঘনিষ্ঠ ভাবে মেলা-মেশাৰ ফলে ইহারা এখন আচার-ব্যবহাৰে কথাবাৰ্তায় একেবারেই ‘বাঙালী’ হইয়া উঠিয়াছে। জঙ্গলী ভাবটা ষোল আনা না হউক, বাবো আনা রকম কাটিয়া গিয়াছে।

চটকলে ভৰ্তি হওয়াৰ কয়েক দিন পৱে মুঙ্গীৰ উপৱ বড় সাহেবেৰ কুন্দষ্ট পড়ে। কলেৱ মজুৱণীদেৱ প্ৰায় সকলেই (অবশ্য যাহাদেৱ দেহে ঘোবনেৱ ছাপ আছে) এই বড় সাহেবেৱ লালসাৱ খোৱাক ঘোগাইয়াছে। কোনোৱপ আপত্তি কৱা দূৰে থাক, মোটা মোটা বথ্‌সিস্‌ লইয়া ও দৱকাৰ প্রাইলে পুনৰায় ছজুৱে ‘এন্তেলা’ দিবাৱ প্ৰতিশ্ৰুতি দিয়া সগৰ্বে গৃহে

ଫିରିଯାଇଛେ ; କାଜେଇ ସାହେବେର ଲାଲସାର କୁଥା ଦମିତ ନା ହଇୟା ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବାଡ଼ିଆଇ ଗିଯାଇଛେ ।

ମୁଖ୍ୟମୀକେ ପ୍ରଥମ ଦେଖାର ପର ଦିନ ହଇତେଇ ସାହେବ ତାହାକେ ହାତ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଥୁଁଜିତେଛିଲ ; କିନ୍ତୁ ମୁଖ୍ୟମୀ ତାହାକେ ଦେଇ ନାହିଁ । ସେ ସାଧ୍ୟମତ ତାହାର ନିକଟ ହଇତେ ଦୂରେ ସରିଯା ଥାକିତେ ଚେଷ୍ଟା କରିତ । କାରଣ ସାହେବେର କୀର୍ତ୍ତି-କଥା ସେ ମୟୋତ୍ସନ୍ନିଃଶ୍ଵର ଶୁଣିଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ କାଳ ମେ ଆର ନିଜେକେ ସାମଳାଇତେ ପାରେ ନାହିଁ । କଲ ହଇତେ ବାହିର ହଇତେଇ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ସେ ହଠାତ୍ ସାହେବେର ମୟୋତ୍ସନ୍ନିଃଶ୍ଵର ପଢ଼ିଯା ଘାସ, ସାହେବଙ୍କ ସୁଯୋଗ ବୁଝିଯା ତାହାର ହାତ ଚାପିଯା ଧରେ ; କିନ୍ତୁ ବୈଶିଦୂର ଅଗ୍ରସର ହଇତେ ପାରେ ନାହିଁ । ଚାରିଦିକେ ଲୋକଜନ, କାଜେଇ ସାହେବ ଏକବାର ମୁହଁକି ହାମିଯା ହାତ ଛାଡ଼ିଯା ଦିଯା ବଲିଲ, ବାଟ୍ ଡ୍ରୁମ ବାଜେ ମେରା କୋଟିଠିମେ ମୋଲାକାଟ କରୋ ।

ମୁଖ୍ୟମୀର ଦେହେର ମୟୋତ୍ସନ ରକ୍ତ ତଥନ ମାଥାର ଉଠିଯା ଜମାଟ ବୀଧିଯା ଗିଯାଇଛି । ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣଚାଲିତେର ମତ ସେ ଲାଇନେର ଦିକେ ଅଗ୍ରସର ହଇଲ ।

ସକାଳେ ଉଠିଯାଇ ମୁଖ୍ୟମୀ ସର ହଇତେ ଚଲିଯା ଗିଯାଇଛି । ସେ ବୁଝିଯାଇଛି —ରାତ୍ରିତେ ଯଥନ ସାହେବେର କୁଠାତେ ଘାସ ନାହିଁ, ତଥନ ସାହେବ ସକାଳେ ଆସିଯା ନିଶ୍ଚଯିତା ତାହାର ଥୋଜ କରିବେ ଏବଂ କଲେର ମଧ୍ୟେ ଦେଖିତେ ନା ପାଇଲେ ଏ-ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲୋକ ପାଠାଇବେ । ତାଇ ଉପଦ୍ରବ ଏଡାଇବାର ଜଞ୍ଚ ସକାଳ ହତ୍ୟାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ସର ହଇତେ ବାହିର ହଇୟା କୁଳୀ ଲାଇନେର ସୀମାର ବାହିରେ ଏକ ନିର୍ଜନ ବୋପେର ଆଡ଼ାଲେ ଚୁପ କରିଯା ବନିଯାଇଛି ।

* * * * *

ବେଳା ୧୮ । ମୁଖ୍ୟମୀ ବଂକୁକେ ଭାତ ଥାଓୟାଇଯା, ନିଜେର ଭାତ ବାଡ଼ିଯା ସବେମାତ୍ର ବସିବାର ଉଠୋଗ କରିତେଛେ, ଏମନ ସମୟ ବଡ଼ ଜମାଦାର ଆସିଯା ଡାକ ଦିଲ—ବଂକ !

ବ୍ରାହ୍ମପାତ୍ରନ

ବଂକୁ ଶୁଇଯାଛିଲ । ଉଠିଯା ବସିଲ । ଜମାଦାର ଗନ୍ତୀର କଷେ କହିଲ,
ବଡ଼! ସାବ୍ ଆଭି ତୁମକୋ ବୋଲା ରହେ—ଜଳଦି ଆଓ ।

ବଂକୁର ନାଥୀଯ ସାଂଗତାଳୀ ରଙ୍ଗ ଟଗ୍ବଗ୍ କରିଯା ଫୁଟିଯା ଉଠିଲ । ସେ ଉଠିଯା
ଦ୍ଵାଢ଼ାଇଲ । ଘରେର କୋଣ ହିତେ ବଞ୍ଚିନେର ଅବ୍ୟବହତ ଦୀର୍ଘ ଶାଲେର ଲାଠିଟି
ତୁଲିଯା ଲାଇଯା ବଲିଲ, ଚଲ ।

ମୁଖ୍ଲୀ ଏତକଣ ଭାତେର କାମିଟି ସମ୍ମାନ ହିତେ ସରାଇଯା ରାଖିଯା ଜଡ଼େର
ମତ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହଇଯା ବସିଯାଛିଲ । ଏଥନ ଲାଠିହିତେ ଝନ୍ଦମୂର୍ତ୍ତି ବଂକୁକେ ସର
ହିତେ ବାହିର ହିତେ ଦେଖିଯା ସହସା ଯେନ ତାହାର ଚିତ୍ତରେ ଫିରିଯା ଆମିଲ । ସେ
କିମ୍ବା ପ୍ରଗତିତେ ଉଠିଯା ଲାଠିଟି ଧରିଯା ଫେଲିଲ ଏବଂ ତିରଙ୍ଗାରେର ଦୃଷ୍ଟିତେ ବଂକୁର
ମୁଖେର ଦିକେ ଚାହିଯା ବଲିଲ, ଲାଠି ନିଯେ କୋଥାଯ ଯାଦ ?

ବଂକୁର ଉଦ୍‌ଦୀପ୍ତ କ୍ରୋଧ ସହସା ଧାକା ଥାଇଯା ଦମିଯା ଗେଲ । ତାହାର
ହାତେର ମୁଣ୍ଡ ଶିଥିଲ ହଇଯା ଆମିଲ । ମୁଖ୍ଲୀ ଲାଠି ଗାଛଟି କାଡିଯା ଲାଇଯା
ଯଥାଙ୍କାନେ ରାଖିଯା ଦିଲ । ବଂକୁ, କରେକ ମୁହଁର୍ତ୍ତ ଦ୍ଵାଢ଼ାଇଯା କି ଯେନ
ତାବିଯା ଲାଇଲ, ତାହାର ପର ଜମାଦାରକେ ବଲିଲ,—ଚଲ ।

ବଂକୁ ଚଲିଯା ଗେଲ । ମୁଖ୍ଲୀ ଦରଜାଯ ଦ୍ଵାଢ଼ାଇଯା ଯତକଣ ତାହାକେ ଦେଥା
ଗେଲ, ଏକ ଦୃଷ୍ଟି ଚାହିଯା ରହିଲ । ତାରପର ଦରଜା ବନ୍ଦ କରିଯା ବାହିର ହଇଯା
ପଢ଼ିଲ ।

সমস্ত দিন আৰ কেহ মুঙ্গলীৰ কোন সଙ্কান পাইল না । সাহেবেৰ লোক তিন চারিবাৰ আসিয়া খোঁজ কৰিয়া ফিরিয়া গেল । শেষে হতাশ হইয়া সাহেবকে সংবাদ দিল—মুঙ্গলী পলাইয়াছে ।

ৰাত্ৰি : ২টা । মুঙ্গলী আসিয়া ঘৰেৰ সম্মথে দাঢ়াইল । দেখিল দৱজা পুৰ্বেৰ মতই বাহিৰ হইতে তালা বন্ধ আছে, তবে কি বংকু কিৱে নাই ? তাহাৰ বুকেৰ ভিতৰটায় যেন কেমন কৰিয়া উঠিল । সে চুপ কৰিয়া দাঢ়াইনা কি যেন ভাবিতে লাগিল । সহসা তাহাৰ দৃষ্টি পড়িল দৱজাৰ সম্মথে—সেখনে কি যেন একটা পড়িয়া আছে । অন্ধকাৰে ঠিক ধাৰণা কৰিতে না পাৰিয়া সে ছুই পা অগসৰ হইল । একি ! এয়ে মাঝুৰ ! আশাৱ, উৎকৰ্ণ্ণয় তাহাৰ বুকেৰ ভিতৰটায় ছুঁ ছুঁ কৰিয়া উঠিল । আৱও নিকটে গিয়া সে ভাল কৰিয়া দেখিতে লাগিল । কিন্তু যাহা দেখিল, তাহাতে তাহাৰ হৃৎসন্দন থামিয়া যাইবাৰ উপকৰণ হইল । এয়ে বংকুৰ শব ! তবে কি সতাই সব শেষ হইয়াছে ! মুঙ্গলীৰ বুকেৰ ভিতৰকাৰ নিৰুদ্ধ কৰ্তৃন বাহিৰে ফাটিয়া পড়িতে চাহিল । কোনও ক্লপে আত্মসম্বৰণ কৰিয়া সে বংকুৰ মুখেৰ কাছে মুখ লইয়া দেখিল, নিখাস গ্ৰন্থাস বহিতেছে কিনা !

না ! তবে শব নহ—এখনও আছে ! মুঙ্গলীৰ প্ৰাণে আশাৰ সঞ্চাৰ হইল । সে তাড়াতাড়ি দৱজা খুলিয়া ঘৰে চুকিল এবং দীপ জালিয়া পুনৰায় বাহিৰে আসিল ।

একি ! মুঙ্গলী চমকিয়া উঠিল । বংকুৰ সৰ্বাঙ্গে বেতেৰ দাগ, স্থানে স্থানে কাটিয়া রক্ত বাহিৰ হইয়াছে ! মুঙ্গলীৰ ছ'চোখ ফাটিয়া জল

କ୍ଲପାରଣ

ଆସିଲ । ନିଜେର ଉପର ତାହାର କ୍ରୋଧ ଚଡ଼ିଯା ଉଠିଲ । କେନ ମେ ବଂକୁରକେ ଥାଲି ହାତେ ପାଠାଇଯାଛିଲ, କେନ ତାହାର ହାତେର ଲାଟି କାଡ଼ିଯା ଲାଇଯାଛିଲ ? ତାହା ନା କରିଲେ ତ ଏ ସର୍ବନାଶ ସଟିତ ନା । ଲାଟି ହାତେ ଥାକିଲେ ଯେ ସମରାଜ ଓ ବଂକୁର କାହେ ସେମିତେ ପାରେ ନା !

ମୁଖ୍ୟୀ ମାଥାଯ ହାତ ଦିଯା ଆହତେର ଶିଯରେ ବସିଯା ପଡ଼ିଲ ।

ଧାରେ ଧୀରେ ବଂକୁର ତୈତନ୍ତ ଫିରିଯା ଆସିତେଛିଲ । ସେ ଚକ୍ର ମେଲିଯା ଚାହିଲ । ଆର୍କ୍‌କଟ୍ଟେ ଡାକିଲ, ମୁଖ୍ୟୀ ।

ମୁଖ୍ୟୀ ଜ୍ଵାବ ଦିଲ ନା । ଶିଯରେ ବସିଯା ଧୀରେ ଧୀରେ ତାହାର ତଥ୍ବ ଲଳାଟେ ସ୍ନେହମୂର୍ତ୍ତି ବୁଲାଇତେ ଲାଗିଲ ।

କିଛିନ୍ତା କାଟିଯା ଗେଲେ ମୁଖ୍ୟୀ ମୁହଁ ସ୍ନେହକଟ୍ଟେ ବଲିଲ, ସବେ ଗିଯେ ଶୁଣି ଚଲ, ଏଥାନେ ଥାକୁଲେ କେଉଁ ଆବାର ଦେଖେ ଫେଲିବେ !

ସତାଇ ତ !

ସହସା ଯେନ ବଂକୁର ଘୋର କାଟିଯା ଗେଲ । ତଥାନି ଉଠିଯା ମୁଖ୍ୟୀର କାହିଁ ଭର କରିଯା ସେ ଟଲିତେ ଟଲିତେ ସବେର ମଧ୍ୟ ପ୍ରବେଶ କରିଲ ।

କିନ୍ତୁ ଯୁମ କାହାରଙ୍କ ହଇଲ ନା । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ, ଆଶକ୍ତାର ମଧ୍ୟ ଦିଯା ଘଟାର ପର ସଞ୍ଚାର କାଟିଯା ଯାଇତେ ଲାଗିଲ । ରାତ୍ରିଓ ଦେଖିତେ ଦେଖିତେ ଶେଷ ହଇତେ ଚଲିଲ । ସହସା ମୁଖ୍ୟୀ ବଲିଯା ଉଠିଲ, ଚଲ—ଆମରା ଏଥାନ ଥେବେ ପାଲାଇ ।

—କୋଣାଯ ?

—ଦେଶେ ।

ଏକଟା ଟାନା ନିଃଶ୍ଵାସ ଛାଡ଼ିଯା ବଂକୁର ବଲିଲ, ଦେଶେ ! ଦେଶେ ଗିଯେ କି ଥାବି ?

—ଆଗେ ଯା' ଥେବୁମ, ତାଇ ଥାବ—ଆବାର କି ଥାବ ?

ତାହାର କଷ୍ଟରେ ଯେନ ଏକଟୁ ବିରକ୍ତି ଫୁଟିଆ ଉଠିଲ ।

ପୂର୍ବବେଳେ ହତାଶାର ସୁରେ ଝଙ୍କ ବଲିଲ, ଆଗେ ଥେତିମ ବନେ ଜଙ୍ଗଲେ ଶୀକାର କୋରେ ଏଥନ—

ବାଧା ଦିଆ ମୁଖ୍ୟୀ ବଲିଲ, ଏଥନ କି ବନେ-ଜଙ୍ଗଲେ ଶୀକାର ଫୁରିଯେ ଗିରେଛେ,
ନା ବର୍ଣ୍ଣ ଭୋଟା ହୋଇଯେ ?

ସହସା ଝଙ୍କ ଉଠିଯା ବସିଲ । ତାହାର ଦେହର ବେଦନା, ମର୍ମସ୍ତଦ ଯଦ୍ରଣା
ସମ୍ଭାବନା ଯେନ ଅନ୍ତରଲେ କୋଥାଯ ଉଡ଼ିଯା ଗେଲ । ମେ ମୁଖ୍ୟୀର ହାତ ଚାପିଯା
ଧରିଯା ଉତ୍ତେଜିତ କଢ଼େ ବଲିଆ ଉଠିଲ ପାରବି ?

ଦୃଢ଼ରେ ମୁଖ୍ୟୀ ଉତ୍ତର କରିଲ, କେନ ପାରବୋନା,—ଥୁବ ପାରବୋ ।

—ତବେ ଚଣ୍ଠ—ଏହି ରାତ୍ରେଇ—ଏଥନଇ ।

ହର୍ଦିନେର ବନ୍ଦୁ ଲାଠିଗାଛଟା ହାତେ ଲାଇଯା ଦେଇ ରାତ୍ରେଇ ଝଙ୍କ ମୁଖ୍ୟୀ-ମନ୍ଦେ
କୁଳୀ ଲାଇନ ତ୍ୟାଗ କରିଲ ।

ତିନ ବ୍ୟସର ପରେର କଥା । ହାଜାରୀବାଗେର ଜଙ୍ଗଲେର ଧାର ଦିଯା ଏକ ବନ୍ଦୁକଧାରୀ ସାହେବ ଜ୍ଞତପଦେ ପଗ ଅତିକ୍ରମ କରିତେଛେ । ଶୀକାର କରିତେ ଜଙ୍ଗଲେ ଆସିଯା ସାହେବ ମଞ୍ଜୀ ଓ ପଥ ଦୁଇ-ଇ ହାରାଇଯା ବସିଯାଛେ ।

ଶୂର୍ଯ୍ୟ ତଥନ ଅଣ୍ଟେ ଗିଯାଛେ । ସନ୍ଦାର କାଳୋ ଛାରା ଧୀରେ ଧୀରେ ସନାଇଯା ଆସିତେଛେ । ରାତ୍ରି ଆସିବାର ପୂର୍ବେଇ କୌନ ‘ବନ୍ତୀ’ତେ ଗିଯା ଆଶ୍ରଯ ଲାଇତେ ହିଁବେ । ନଚେ ଏହି ନିର୍ଜନ ଜଙ୍ଗଳ-ଦୀର୍ଘାଣ୍ଡେ ହିଁଶ୍ର ଜ୍ଞତର ହାତେ ଆଣ ହାରାଇତେ ହିଁବେ ।

ସମ୍ମୁଖେଇ ପାହାଡ଼ । ପାହାଡ଼ର ଉପାରେ ସଁ୍ଗୋତାଳ-ବନ୍ତୀ ଦେଖା ଯାଇତେଛେ । ତ୍ରୀ ବନ୍ତୀତେ ଗିଯାଇ ଆଶ୍ରଯ ଲାଇତେ ହିଁବେ । ସାହେବ ସଥାନାଧ୍ୟ ଜ୍ଞତଗତିତେ ଚଲିଯାଛେ । ସହସା ବନ୍ଦୁନି କଷିତ କରିଯା ଏକ ଭୀଷଣ ଗର୍ଜନ ଉଠିଲ । ସର୍ବନାଶ ! ଏସେ ବାଧେର ଗର୍ଜନ ! ଅନ୍ତ ଚକିତ ନେତ୍ରେ ସାହେବ ଏକବାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିକେ ଚାହିଲ, କିନ୍ତୁ କୋଥାଓ କିଛୁ ଦେଖିତେ ପାଇଲ ନା । ବନ୍ଦୁକଟୀ ଦୋଜା କରିଯା ଧରିଯା ସେ ଗତି ଆରା ଜ୍ଞତ କରିଯା ଦିଲ । ଆବାର ସେଇ ଗର୍ଜନ ! ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପାର୍ଶ୍ଵବନ୍ତୀ ଝୋପେର ଆଡ଼ାଳ ହିଁତେ ଏକ ଭୀଷଣକାଷ୍ଟ ବ୍ୟାକ୍ ସାକ୍ଷାତ ମୃତ୍ୟୁର ମତ ସାହେବେର ଉପର ଆସିଯା ପଡ଼ିଲ । ଠିକ ସେଇ ସମୟ ପାହାଡ଼ର ତଳଦେଶ ହିଁତେ ଏକଥାନି ଶାଣିତ ବର୍ଣ୍ଣ ବିଛ୍ୟାତେର ମତ ଆସିଯା ବାଧେର ବକ୍ଷ ଡେଦ କରିଲ । ଶୀକାର ଛାଡ଼ିଯା ବାସ ନିଜେଇ ଶୀକାର ହିଁଯା ମାଟିତେ ଲୁଟ୍ଟାଇଯା ପଡ଼ିଲ ।

ସାହେବ ମୁଛିତ ହିଁଯା ପଡ଼ିଯାଛିଲ । ଅନ୍ଧକଣ-ପରେ ସଥନ ତାହାର ଚିତ୍ତରୁ ସନ୍ଧାର ହିଁଲ, ତଥନ ଚୋଥ ମେଲିଯା ଦେଖିଲ, ଏକ ସଁ୍ଗୋତାଳ ଯୁବତୀ ପର୍ଣପୁଟେ ଜଳ ଲାଇଯା ତାହାର ମୁଖେ ଢାଲିଯା ଦିତେଛେ । ଯୁବତୀର ମୁଖେର ପାନେ ଚାହିତେଇ

ସାହେବେର ମାଥା ସୁରିଆ ଗେଲ । ଅତିମାତ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ବଲିଆ ଉଠିଲ, you—
you—that—

ମୁଖ୍ଲୀ ପୂର୍ବେଇ ସାହେବକେ ଚିନିଆ ଲଇଯାଛିଲ । ତାହି ଭାସା ନା
ବୁଝିଲେଓ ହାବଭାବେ ମୁହଁର୍ତ୍ତେର ମଧ୍ୟେ ତାହାର ମନେର କଥା ବୁଝିଆ ଲଇଯା ବାଧା
ଦିଆ ବଲିଆ ଉଠିଲ, ହଁ ସାହେବ, ଥାମୋ । ଆମି ଦେଇ—

ମୁଖ୍ଲୀ ହଠାତ୍ ଥାମିଆ ଗେଲ । କେ ଯେନ ତାହାର ମୁଖ ଚାପିଆ ଧରିଲ ।
ବିପରୀକେ ଲଜ୍ଜା ଦିତେ ଅମଭ୍ୟ ବନ୍ଦ ରମଣୀର ବିବେକଙ୍କ ବୁଝି ବାଧା ପାଇଲ ।

ସାହେବ ଆର ତାହାର ମୁଖେର ପାନେ ଚାହିତେ ପାରିଲ ନା । ନିଦାରଙ୍ଗ
ସ୍ଥାନୀୟ, ଲଜ୍ଜାୟ ମେ ଚକ୍ର ମୁଦିତ କରିଲ ।

ଏଦିକେ ଆଁଧାର ସନ୍ନିଭୂତ ହଇଯା ଆସିଲ । ମୁଖ୍ଲୀ ସାହେବକେ ବଲିଲ,
ଚଲ ସାହେବ ଆମାଦେର ସରେ ଚଲ । ତୋମାର କୋନ ଭୟ ନେଟ୍, ଆମରା ତୋମାର
କୋନ ଅନିଷ୍ଟ କୋରବ ନା । ସକାଳେ ଉଠେ ଯେଥାନେ ଇଚ୍ଛା ତୁମି ଚୋଲେ
ସେଯୋ । ରାତ୍ରିତେ ଏଥାନେ ଥାକୁଲେ ଆବାର ବାଧେର ହାତେ ପୋଡ଼ିବେ ।

ସାହେବ ଉଠିଯା ବମିଲ । ବାଧେର ଆକ୍ରମଣେ ମୁର୍ଛିତ ହଇଯା ପଡ଼ିଲେଓ ମେ
ଆଦୌ ଆଧାତ ପାଯ ନାହି । ମୁଖ୍ଲୀ ବାଧକେ ମେ ଅବସରଇ ଦେଇ ନାହି ।

ସାହେବକେ ଉଠିତେ ଦେଖିଆ ମୁଖ୍ଲୀ ବାଧେର ପେଟ ହଇତେ ବର୍ଣ୍ଣାଟୀ ଟାନିଆ
ବାହିର କରିଆ ଲଇଯା ଆଗେ ଆଗେ ଚଲିଲ । ସାହେବ ନୀରବେ ନତମନ୍ତକେ
ତାହାର ପିଛୁ ପିଛୁ ଚଲିଲ ।

କୁଟୀରେ ମଞ୍ଚୁଥେ ପୌଛିଯା ମୁଖ୍ଲୀ ହାକିଲ, ସର୍ଦ୍ଦାର, ବାନ୍ତି ଦେଖା ରେ !

ବଂକୁ ଆଲୋ ଲଇଯା ବାହିରେ ଆସିଲ । ଦେଖିଲ—ମୁଖ୍ଲୀର ପଞ୍ଚାତେ
ଏକଜନ ଅପରିଚିତ ଆଗମ୍ଭକ । ମେ ଅଗସର ହଇଯା ଆଲୋଟୀ ଆଗମ୍ଭକେର
ମୁଖେର କାହେ ଧରିଲ । ଅମନି ମୁହଁର୍ତ୍ତେର ମଧ୍ୟେ ତାହାର କର୍ଣ୍ମଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମନ୍ତ
ମୁଖଥାନି ଲାଲ ହଇଯା ଉଠିଲ । ଚୋଥ ହଇଟୀ ହିଂସ ବାଧେର ଚୋଥେର ମତ ଧକ୍

କ୍ଷମାକ୍ରମ

ଧକ୍ କରିଯା ଜଲିଆ ଉଠିଲ । ମୁଣ୍ଡି ତାହାର ଭାବ ବୁଝିଯା ଏକଟା ଧମକ ଦିଲା
ବଲିଲ, ତୁହି ‘ବାଟୋ’ ହୋଇଯେଇସ ସନ୍ଦାର, ଓ ସେ ଅତିଥି !

ଗ୍ରାନ୍ତିତେ ବଞ୍ଚି ଫଳମୂଳ ଖାଓଯାଇଯା ମୁଣ୍ଡି ସାହେବକେ ବାଘଛାଳ ବିଛାଇଯା
ଶୁଇତେ ଦିଲ । ସାହେବ ଶୁଇଯା ପଡ଼ିଯା ଆପନ ମନେ ବଲିଆ ଉଠିଲ, A
revenge indeed—but wonderful revenge !

সংক্ষি

১

আকাশস্পর্শী আরাবলীর পাদমূলে ঝরণার পাশে ঢাঢ়াইয়া দুইটা
বালক বালিকা। বালকের বয়স দশের অনধিক, বালিকা ত্রয়োদশী—
কিশোরী।

দীপ্তি দ্বিপ্রহর। খর রৌজে ঝলসিতা প্রকৃতি অগ্নিশামে ধু কিয়া
মরিতেছে। আকাশে বাতাসে তরল জ্বালা, তীব্র দাহে দিগ্ধুর ক্ষম মুখে
তাত্র দীপ্তি ফুটিয়া উঠিয়াছে। বালক, বালিকাকে গৃহে কিরিবার জগ্ন
পীড়াপীড়ি করিতে লাগিল। তাহার কাপড় ধরিয়া টানিল, হাত ধরিয়া
হেঁচকা দিল। বালিকা তবু নড়িল না। কিন্তু বালক নিরস্ত হইবার
নয়। তাহার পীড়াপীড়ি উত্তরোত্তর বাঢ়াই চলিল। বালিকা বিরক্ত
হইয়া ধমক দিল। অভিমানে বালকের মুখ্যানি ভার হইল, চক্ষু ছলছল
করিয়া উঠিল। মুহূর্তে বালিকার অন্তরের বিরক্তি গলিয়া জল হইয়া
গেল। সন্দেহে বালককে কোলের কাছে টানিয়া লইয়া তাহার মুখ চুষ্বন
করিয়া বলিল, অস্মীটি আমার— কেঁদোনা— একটুখানি ঢাঢ়াও। এক্ষুনি
তোমার নিয়ে ঘাব, এখন।

জলপান

অভিমানী বালক চোখ মুছিতে মুছিতে অনুযোগের স্বরে বলিল, আমার
কিংবদন্তি পায় না বুঝি !

বালিকার সারা মুখখানি সহসা বাধায় করুণ হইয়া উঠিল। কয়েক
মুহূর্ত মুখে কথা স্ফুটিল না। একটু পরে যেন জোর করিয়া নিজেকে
সামলাইয়া লইয়া বলিল, আমাকে একটু জল খেতে দেবে না ভাই ! একটু
দাঢ়াও—এক টোক জল খেয়ে নিই ।

সে এক পদ অগ্রসর হইয়া অঙ্গলি ভরিয়া ঘরণার জল পান করিল।
কিন্তু এক টোক নয়,—যতক্ষণ পারিল, অঙ্গলির পর অঙ্গলি ভরিয়া আকর্ষ
জল পান করিল। তাহার পর বেশ যেন একটু সবল হইয়া প্রফুল্ল মুখে
বালকের হাত ধরিয়া বলিল, চলো ।

উভয়ে পার্বত্য পথ অতিক্রম করিয়া ধীরে ধীরে গৃহাভিমুখে অগ্রসর
হইল

২

মোগল-সন্ত্রাট আকবর চিতোর অধিকার করিয়া বসিয়াছেন। পরাজিত হতরাজ্য রাণা প্রতাপ আরাবলীর দুর্গম পাদমূলে আসিয়া আশ্রয় গ্রহণ করিয়াছেন। সঙ্গে স্ত্রী রাণী, কন্তা অশ্রমতী, পুত্র অমরসিংহ এবং চলিশজন বিষ্ণু প্রভৃতক অনুচর। উদ্দেশ্য—সংগোপনে শক্তি সঞ্চয় করিয়া প্রাণপ্রিয় জন্মভূমি চিতোরের পুনরুদ্ধার করিবেন। এই মহাদেশে সাধনের জন্য তিনি সর্বস্ব—স্ত্রী-পুত্র-কন্তা এমন কি নিজের জীবন পর্যন্ত পথ করিয়া বসিয়াছেন। সংসারে এমন কোন কঠোরতা বা ত্যাগ-তপস্থা নাই—এই অভীপ্তি মহাকার্যের জন্য যাহা তিনি বরণ করিতে না পারেন। অনাহারে অনিদ্রায় দুর্বিসহ শারীরিক ও মানসিক ক্লেশ সহ করিয়া তিনি এই কঠোর ব্রত উদ্যোগনের জন্য বদ্ধপরিকর হইয়াছেন। চোখের সম্মুখে প্রাণের প্রাণ পুত্র অন্নাভাবে মুর্ছিত, নয়ন-পুতুলী কন্তা অর্দ্ধমৃত, রাজরাজেষ্ঠরী সহস্রশিখনী অসহ কঠোর ব্রতের কঙ্কাল প্রতিচ্ছবি;—তথাপি সঞ্চলে অটল, কুচ্ছ, সাধনার মহাশোগী তিনি, জীবনের মহাব্রতকে দৃঢ়রূপে আঁকড়িয়া ধরিয়া মহা-সাধনার পথে অগ্রসর হইয়াছেন।

সূর্য পশ্চিমাকাণ্ডে দ্বিষৎ চলিয়া পড়িয়াছে। পরিশ্রান্ত ঝাঁক মহারাণা কুটীর সম্মুখে ফিরিয়া অজিনাসনে স্তুত হইয়া বসিলেন। স্বভাব-গন্তীর শৌর্যদীপ্ত মুখমণ্ডল বিষাদের গাঢ়চ্ছায়ায় পরিষ্কান। উৎকঠিত স্বরে রাণী জিজ্ঞাসা করিলেন, কি সংবাদ !

একটা গভীর দীর্ঘাস ছাড়িয়া রাণা উত্তর করিলেন, সংবাদ বড়ই অন্তত।—মোগল আমাদের সঞ্চান পেয়েছে। শীঘ্রই তারা আরাবলীস্থে অভিযান কোরবে বোলে প্রস্তুত হোচ্ছে।

ଜ୍ଞାପାରଣ

ରାଗିର ଉତ୍କର୍ଷୀ ବୁନ୍ଦି ପାଇଲ । ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲେନ, ତାହୋଲେ ଏଥିନ କି କୋରବେ ?

—ତା-ଇ ଭାବୁଛି । ନିକଟେ ଆଶ୍ରଯେର ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନଓ ନେଇ । ଅର୍ଥଚ ଏଥାନେ ଥେକେ ମୋଗଲେର ସମ୍ମୁଦ୍ରୀନ ହୋଇବାର ମତ ଶକ୍ତି ଓ ନେଇ ।

ରାଗି ସ୍ଵର୍ଗ ହଇଯା ରହିଲେନ । ତୀହାର ମୁଖେ ଚିନ୍ତାର ଗଭୀର ଛାୟା ସନାଇଯା ଆସିଲ । ଠିକ ସେଇ ସମୟେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ବାଲକ-ବାଲିକା କ୍ଳାନ୍ତ ସର୍ପାକ୍ତ କଲେବରେ ସେଇଥାନେ ଆସିଯା ଦେଖା ଦିଲ । ଇହାରା ଅମରସିଂହ ଓ ଅଞ୍ଚମତୀ ।

ରାଗା ଓ ରାଗି ଉଭୟେଇ ମୁଖେ ତୁଳିଯା ଚାହିଲେନ । ପୁତ୍ର-କଥାର ମୁଖେର ପାନେ ଚାହିଯା ତୀହାଦେର ହାରାନୋ ବାହଜ୍ଞାନ ଯେନ ଆବାର ଫିରିଯା ଆସିଲ ।

ଅମର ହୁଇ ବାହୁତେ ଜନନୀର କଢ଼ି ବେଷ୍ଟନ କରିଯା ବଲିଲ, ଥେତେ ଦାଉନା ମା, କିନ୍ତେ ପେଯେଛେ ଯେ !

ରାଗି ପୁତ୍ରେର ମୁଖେର ପାନେ ଚାହିଲେନ । ରାଗାଓ ଚାହିଲେନ । ଉଭୟଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି କରୁଣ—ବେଦନାୟ ଛଳ-ଛଳ ।

ଅଞ୍ଚମତୀ ଦେ-ଦୃଷ୍ଟିର ଅର୍ଗ ବୁଝିଲ । ଅମରେର ବାହୁ-ବେଷ୍ଟନ ହିତେ ଜନନୀକେ ମୁକ୍ତ କରିଯା ବଲିଲ, ଚଳ, ଥାବେ ଚଳ ।

ବାଲକ ଉତ୍କଳ ହଇଯା ଉଠିଯା ଦାଡ଼ାଇଲ । ଅଞ୍ଚମତୀ ତାହାର ହାତ ଧରିଯା କୁଟୀର-ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବେଶ କରିଲ ।

ସରେ ଆହାର୍ୟ ନାହିଁ, କାଜେଇ କୋନ ବନ୍ଦୋବନ୍ଦ ହୟ ନାହିଁ । ଅମରେର କଥାଯ ପିତାମାତାର ମନେ ଯେ ଦୁଃଖ-ବେଦନାର ଅତଳ ସିନ୍ଧୁ ତୁଳିଯା ଉଠିଯାଛେ, ଅଞ୍ଚମତୀ ତାହା ବୁଝିଯାଛିଲ ; ତାଇ ଆର ଦେଖାନେ ନୂତନ କରିଯା ବଢ଼େର ଶଟ୍ଟି ନା କରିଯା ସେ ଅମରକେ ଦୂରେ ସରାଇଯା ଲାଇଯା ଗେଲ ।

କଥାର ମନୋଭାବ ବୁଝିତେ ପିତାମାତାର ବାକୀ ରହିଲ ନା । ଅସହ ବେଦନାୟ ତୀହାଦେର ଚକ୍ର ଫାଟିଯା ଜଳ ବାହିର ହଇବାର ଉପକ୍ରମ ହିଲ ।

କିଛୁକଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୁଇଜନେଇ ନୀରବ । ଅବଶ୍ୟେ ରାଗା ଗନ୍ତୀର କଟେ
ଡାକିଲେନ, ରାଣି !

ରାଣି ବିଷ୍ଵାରିତ ଦୃଷ୍ଟି ତୁଳିଆ ସ୍ଵାମୀର ମୁଖପାନେ ଚାହିଲେନ । ରାଗା
ଆବାର ବଣିଲେନ, ରାଣି, ଆମି ସଂକି କୋରବୋ ।

ରାଣି ଉତ୍ତର ଦିଲେନ ନା—ବୁଝି ଦିତେ ପାରିଲେନ ନା । ପୂର୍ବବ୍ୟ ରାଗାର
ମୁଥେର ପାନେ ନିର୍ନିମୟେ ଦୃଷ୍ଟିତେ ଚାହିୟା ରହିଲେନ । ଏମନ କଥା ଆର
କୋନଦିନେଇ ତିନି ସ୍ଵାମୀର ମୁଥେ ଶୁନେନ ନାହିଁ । ବୁଝି ଶୁନିବାର କଲନ୍ତିଓ
କରେନ ନାହିଁ । କାଜେଇ ତୀହାର ବିଷ୍ଵାରେ ଅବଧି ରହିଲ ନା । ଅବଶ୍ୟ
କେନ ଯେ ଏହି ଅସମ୍ଭବ ବାଣି ରାଗାର ମୁଖ ହଇତେ ନିର୍ଗତ ହଇଲ, ତୀହା
ବୁଝିତେ ତୀହାର ଆଦୌ ବିଲମ୍ବ ହଇଲ ନା । କିନ୍ତୁ ଆଜ ତ ନୂତନ କରିଯା
ଏ-'କେନ'ର ଉତ୍ସବ ହୟ ନାହିଁ, ରାଜ୍ୟ ହାରାଇଯା ପଥଚାରୀ ହତ୍ୟାର ମଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେଇ ତ
ଏ-ସ୍ଟଟନା ନିତ୍ୟ ନୈମିତ୍ତିକ ହଇଯାଛେ । ଏମନ ଦିନଓ ତ ଗିଯାଛେ—ଧେଦିନ
ଶୁଦ୍ଧାର ତାଡ଼ନା ମହ କରିତେ ନା ପାରିଯା ଅମର ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହଇଯା ଧୂଳାର ଲୁଟାଇଯାଛେ,
ଅକ୍ଷ ଉଥାନଶକ୍ତି ରହିତ ହଇଯା ଏଲାଇଯା ପଡ଼ିଯାଛେ । ମେଦିନଓ ତ ରାଗାର
ମୁଖ ଦିଯା ଏମନ କଥା ବାହିର ହୟ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆଜ ଥିଲେ—ତବେ ମତାଇ କି
ଏତଦିନ ପରେ ହିମାଲୟ ଟଲିଲ ? କଥାଟା ତୀହାର ନିକଟ ଏକଟା ଛର୍ବୋଧ
ରହଶ୍ୟ ବଲିଗା ମନେ ହଇଲ ।

କିନ୍ତୁ ରହଶ୍ୟର ମାଯାଦରଣ ଶୀଘ୍ରଇ ଅପସାରିତ ହଇଲ । ରାଗା ବଲିତେ
ଲାଗିଲେନ, ଆମି ଅନେକ ମହ କୋରେଛି ରାଣି, କିନ୍ତୁ ମହେନ୍ଦ୍ର ଏକଟା ସୀମା
ଆଛେ । ଆର ପାରି ନା । ଅଦ୍ୟ ଉତ୍ସମ, ଛର୍ବୋଧ ଅଧ୍ୟବସାୟ ନିଯେ ସାରା
ଜୀବନ ଆମି ଲୋଡ଼େ ଏସେଛି—କାରଣ, ତଥନ ଆଶା ଛିଲ, ଭରମା ଛିଲ—
ଚିତୋରେର ସାହୋକ ଏକଟା କିନାରା କୋରବୋ । କିନ୍ତୁ ଏଥନ ମେ-ଆଶା,
ମେ-ଭରମା ଆକାଶ-କୁନ୍ଦମେର ମତ ମିଲିବେ ଗିଯେଛେ । ମଙ୍ଗେ ମଙ୍ଗେ ମେ ଉତ୍ସମ,

ଜ୍ଞାନପାତ୍ରଣ

ଅଧ୍ୟବସାୟରେ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଯେଛେ । ତବେ ଆର ସହ କୋର୍ବୋ କିମେର ବଲେ ? ସହ କରିବାର ଦେ ପ୍ରେରଣା ଆର ଆମାର ମଧ୍ୟେ ନେଇ, ଆମି ପାର୍ବୋ ନା । ଆମି ସଙ୍ଗି କୋର୍ବୋ ।

ଏକଟା ଗଭୀର ଦୌର୍ଘ୍ୟାସ ଛାଡ଼ିଯା ରାଣୀ କି ଷେନ ବଲିତେ ଯାଇତେଛିଲେନ, ଏମନ ସମସ୍ତ ଚଂଖଳ ଆନନ୍ଦ-ମୁତ୍ୟେ କୁଟୀର ହଇତେ ବାହିର ହଇଯା ଅମର ତାହାର ଗଲା ଜଡ଼ାଇଯା ଧରିଲ । ଶୁଖେର ଉପର ମୁଖ ରାଖିଯା ଉଚ୍ଛ୍ଵସିତ କର୍ତ୍ତେ ବଲିଲ, ଦିଦି ଆଜ ଥୁବ କୋରେ ପେଟ ଭୋରେ' ଥାଇଯେ ଦିଯେଛେ । ରାତିରେ ଆର କିଛି ଥେତେ ହବେ ନା । ହ୍ୟା ମା, ଏତ ଥାବାର ଦିଦି କୋଥାର ପେଲେ ?

ଅବୋଧ ଶିଖୁ ବୁଝିଲ ନା, ଏ-ରହୁ ତାହାରଇ ମତ ମାତାରେ ଅଜ୍ଞାତ ।

ଅମରେର କଥାଯ ମାତା-ପିତା ଉଭୟରେଇ ବିଶ୍ଵିତ ହଇଯା ତାହାର ମୁଖପାନେ ଚାହିଲେନ । ଆହାର୍ୟ ଯାହା କିଛୁ ଛିଲ, ରାତ୍ରିତେ ସମସ୍ତରେ ନିଃଶେଷ ହଇଯା ଗିଯାଛେ, ତବେ କେମନ କରିଯା ଅକ୍ଷ ଇହାକେ ପେଟ ଭରିଯା ଥାଓଇଯା ଦିଲ । ଘଟନାଟା ତାହାଦେର କାହେ ଏକଟା ମନ୍ତ୍ର ହେଲାଲୀର ମତ ବୋଧ ହିଲ । ପୁତ୍ରେର କଥାର କୋନ ଉତ୍ତରରେ ତାହାରା ଦିତେ ପାରିଲେନ ନା ।

କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତର ପାରୋ ନା ପାରୋର ଜନ୍ମ ଅମରେର ଅତ ମାଥା ବ୍ୟଥା ଛିଲ ନା । ଉପର୍ହିତ ପ୍ରୋଜନ ଶେଷ ହଇଯାଛେ, ଅନର୍ଥକ ବୋବାର ମତ ବସିଯା ଥାକା ତାହାର ଆର ସହ ହିଲ ନା । ତାଇ ଜନନୀର ଉତ୍ତରେର ଅପେକ୍ଷା ନା କରିଯା ନାଚିତେ ନାଚିତେ ସେ କୁଟୀର-ସୀମାନ୍ତ ଛାଡ଼ାଇଯା ଅନୃଶ୍ରୁ ହଇଯା ଗେଲ ।

ରାଣୀ ଗଭୀରକର୍ତ୍ତେ ଡାକିଲେନ, ରାଣି !

—କି !

—ଅକ୍ଷକେ ଏକବାର ଡାକ ତ' ।

—କେନ ?

— ଆମାର ବୌଧ ହୟ କାଳ ରାତ୍ରି ଥେକେ ମେ ଅନାହାରେ ଆଛେ । ଆଜକେର ଉପବାସ ଅନିବାର୍ୟ ଜେନେ ନିଜେ ଅନାହାରେ ଥେକେ ବୌଧ ହୟ ମେ ଅମରେର ଜଗ୍ଯ ଏହି ଥାବାର ଲୁକିଯେ ରେଖେଛିଲ ।

ଏ କାଜ ଅଞ୍ଚମ୍ଭତୀ ପକ୍ଷେ ଯେ ଆଦୋ ଅସ୍ତ୍ରବ ନୟ, ରାଣୀ ତାହା ବୁଝିଲେନ । ତୁମ୍ଭାର ମନ୍ଟା ସନ୍ଦେହ-ଦୋଲାମ ହୁଲିଯା ଉଠିଲ । ଡାକିଲେନ, ଅଞ୍ଚ !

କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତର ଆସିଲ ନା । ଆବାର ଡାକିଲେନ । ଉତ୍ତରର ପ୍ରତ୍ୟାଶାର କିଛୁକ୍ଷଣ ଅପେକ୍ଷା ଓ କରିଲେନ । ତଥାପି ଉତ୍ତର ମିଲିଲ ନା । ଉଦ୍‌ଘାଟ ଚିତ୍ତେ ରାଣୀ କୁଟୀରାଭ୍ୟନ୍ତରେ ପ୍ରବେଶ କରିଲେନ ।

ରାଣୀ ଯାହା ସନ୍ଦେହ କରିଯାଛିଲେନ, ତାହାଇ ଠିକ । ରାତ୍ରି ହଇତେଇ ଅଞ୍ଚମ୍ଭତୀ ଅନାହାରେ ଆଛେ । ତାହାକେ ଯେ ଆହାର୍ୟ ଦେଓୟା ହଇଯାଛିଲ, ତାହା ନା ଥାଇଯା ସତ୍ୟାଇ ମେ ଅମରେର ଜଗ୍ଯ ସ୍ୟତ୍ରେ ରଙ୍ଗା କରିଯାଛିଲ । କାରଣ, ମେ ନିଶ୍ଚିତ ବୁଝିଯାଛିଲ, କାଳ ସପରିବାରେ ଉପବାସ ଭିନ୍ନ ଗତାସ୍ତର ନାହି । କିନ୍ତୁ ଅମର ତ ଉପବାସେର କ୍ଲେଶ ମହ କରିତେ ପାରିବେ ନା, କୁନ୍ତ ବାଲକ କୁଧାର କାତର ହଇଯା ସର୍ବାଗ୍ରେ ତାହାରଇ କାହେ ଆସିଯା ଥାଇତେ ଚାହିବେ । ତାହାର ମେହି ମୂଳ ମୁଖ, କାତର କର୍ତ୍ତ୍ସର କଲ୍ପନା କରିଯା ଭାତ୍ରଗତପ୍ରାଣ ଭଗନୀର ପ୍ରାଣ ଆକୁଳ ହଇଯା ଉଠିଯାଛିଲ, ଆହାର୍ୟ ମୁଖେ ତୁଳିତେ ଗିଯାଓ ପାରେ ନାହି । ତାହା ତୁଳିଯା ରାଧିଯାଛିଲ । ପାଛେ ପିତା-ମାତା ତାହାର ଏହି ଅନାହାରେର କଥା ଜାନିତେ ପାରେନ, ଏହି ଭୟେ ତୁମ୍ଭାଦେର ମନୁଖେ ମେ କିଛିମାତ୍ର ବ୍ୟାକୁଳତା ପ୍ରକାଶ କରେ ନାହି ବା ଗୃହେ ଏକବିନ୍ଦୁ ଜଳଓ ପ୍ରହଳ କରେ ନାହି । ହିପହରେ କୁଧାର ତାଡ଼ନା ଏକାନ୍ତ ଅମହ ହଇଯା ଉଠିଯାଛିଲ । ବଲିଯାଇ ମେ ବରଣାର ଜଲେ ପେଟ ଭରିଯା ଆସିଯାଛିଲ । ଭାବିଯାଛିଲ, ଇହାତେଇ କୋନ୍ତେ ଏକାରେ ଆଜିକାର ଦିନଟା କାଟାଇଯା ଦିବେ ।

ଜ୍ଞାନପାତ୍ରଙ୍କ

ରାଣୀ କୁଟୀର-ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବେଶ କରିଯା ଦେଖିଲେନ ଅଞ୍ଚ ନିଜୀବେର ମତ
ଭୂମିତେ ଝୁଟାଇଯା ଆଛେ । ତାହାର ବୁକେର ଭିତରଟା ଦୁଇ ଦୁଇ କରିଯା କାପିଯା
ଉଠିଲ । ଡାକିଲେନ, ଅଞ୍ଚ !

ଅପେକ୍ଷାକୃତ କ୍ଷୀଣକର୍ତ୍ତେ ଅଞ୍ଚମତୀ ଉତ୍ତର ଦିଲ, ମା !

ରାଣୀ କହାର ଶିଯରେ ବସିଯା ତାହାର ମାଥାଟା କୋଳେର ଉପର ତୁଳିଯା
ଲାଇଯା ମୁଖେର ଉପର ମୁଖ ରାଖିଯା ପୁନରାୟ ଡାକିଲେନ ଅଞ୍ଚ—ମା !

ଅଞ୍ଚମତୀ ଚକ୍ର ମେଲିଯା ଚାହିଲ ।

ରାଣୀ ଆବାର ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲେନ, ବଡ଼ କି କିମ୍ବଦେ ପେଯେଛେ ମା ?

କହାର ମୁଖେ ଶୁକ ହାସିର ଏକଟା ଫାନ ଦୀପି କଣିକେର ଜୟ ଫୁଟାଇ
ଉଠିଲ । ସେ ଉତ୍ତର ଦିଲ, ନା ମା, ଆମାର ଏକଟୁ ଓ କିମ୍ବଦେ ପାରନି ।

—ତବେ ଅମନ କୋରେ ଆହ କେନ ମା !

—ଆମାର ଅନୁଥ କୋରିଛେ ।

ରାଣୀ ନୀରବେ ତାହାର ମାଥାର ହାତ ବୁଝାଇତେ ଲାଗିଲେନ । ତାହାର ପର
ସହସା ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲେନ, ଅମର କି ଥେଯେ ଗେଲ ?

ଅଞ୍ଚମତୀ ଚାହିଲ । ରାଣୀ ପୁନରାୟ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲେନ, ବଲ
ମା, ତାକେ କି ଥେତେ ଦିଲେ ?

ଏକଟୁ ଯେନ ଭୟେ-ଭୟେ ଅଞ୍ଚମତୀ ବଲିଲ, କାଳ ଥେକେ ଆମାର ଅନୁଥ-
ଅନୁଥ କୋରିଛିଲ, ତାଇ କିଛୁ ଥେତେ ପାରିନି : ସେଇ ଥାବାର ଛିଲ, ତାଇ
ଅମରକେ ଥାଇଯେ ଦିଯେଛି ।

ରାଣୀର ଦୁଇ ଚକ୍ର ବାହିଯା ଦରଦର ଧାରେ ଅଞ୍ଚ ନାମିଯା ଆସିଲ ।

ଏଦିକେ ରାଣୀର ବିଲଥ ଦେଖିଯା ରାଣୀ ଅଭିଷ୍ଟ ହଇଯା ଉଠିଲେନ । ହିର
ଥାକିତେ ନା ପାରିଯା ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା ଜାନିବାର ଜୟ ତିନି କୁଟୀର-ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବେଶ
କରିଲେନ ।

କ୍ଲପାତ୍ରାଣ

ଅନତିବିଲସେ ସମ୍ମତ ରହଶ୍ରୀ ପ୍ରକାଶ ହଇଯା ପଡ଼ିଲ । ଏକଟା ମର୍ଦ୍ଦେନ୍ଦ୍ରୀ ଦୀର୍ଘଧାସ ଛାଡ଼ିଯା ରାଗୀ ବଲିଲେନ, ସାଥେ କି ସନ୍ଦିର କଥା ତୁଳେଛିଲାମ ରାଗୀ, ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଯେ ଆର—

ବଲିତେ ବଲିତେ ସହସା ଯେନ ରାଗାର କର୍ତ୍ତରୋଧ ହଇଯା ଆମିଲ । ତିନି ଅର୍ଦ୍ଧପଥେଇ ଥାମିଯା ଗେଲେନ ।

ରାଗୀ କୋନ କଥା ନା ବଲିଯା ନୀରବେ କଞ୍ଚାର ଚୋଥେ ମୁଖେ ମାଥାଯ ହାତ ବୁଲାଇତେ ଲାଗିଲେନ ।

କିଛୁକ୍ଷଣ ଶ୍ଵରିତେର ମତ ଦ୍ୱାରାଇଯା ଥାକିଯା ରାଗୀ ହଠାତ ଯେନ ଉନ୍ନାଦେର ମତ ବଲିଯା ଉଠିଲେନ, ଆମି ଚଲ୍ଲୁମ ରାଗୀ, ଯତକ୍ଷଣ ନା ଫିରି ଏକେ ଧୋରେ ରେଖୋ—ମୋରତେ ଦିଓ ନା । ଆମି ଥାବାର ଆନତେ ଚୋଲ୍ଲୁମ—ଥାବାର ଆନତେ ଚୋଲ୍ଲୁମ ।

ରାଗୀ ଜ୍ଞାତବେଗେ କୁଟୀର ହିତେ ନିଜାନ୍ତ ହଇଯା ଗେଲେନ । ରାଗୀ ଅନ୍ତିମାଦ ସ୍ଵାମୀର ଗନ୍ଧବ୍ୟ ପଥେର ପାନେ ଏକଦୂଷିତ ଚାହିଯା ରହିଲେନ । ମୁଖ ଦିଲ୍ଲୀ ଏକଟା କଥାଓ ବାହିର ହଇଲ ନା ।

সନ୍ଧ୍ୟାର କିଛୁ ପୂର୍ବେ ଅଶ୍ରମତୀ ଏକଟୁ ସେନ ସୁଥ୍ର ହଇଯା ଉଠିଲ । ଅବସନ୍ନତା କାଟିଆ ଯାଓଯାଇ ମେ ଉଠିଆ ବମିଲ । ରାଗୀର ବୁକେର ଉପର ହିତେ ସେନ ଏକଟା ଶୁରୁତର ପାଷାଣ-ଭାର ନାମିଯା ଗେଲ । ତିନି ଶୋଯାନ୍ତିର ନିଖାସ ଫେଲିଲେନ ।

ଏତଙ୍କଣ ଅନନ୍ତଚିନ୍ତା ହଇଯା ତିନି କଞ୍ଚାର ଶିଥରେ ବମିଯା ତାହାର ସେବାୟ ନିଯୁକ୍ତ ଛିଲେନ । ସ୍ଵାମୀ କୋଥାର ଗେଲେନ, କି କରିଲେନ, ଫିରିଯା ଆସିଲେନ କିନା ଏ ଚିନ୍ତାର ଅବସର ତାହାର ଆଦୌ ହୟ ନାହି । ଏଥନ କଞ୍ଚାକେ ଏକଟୁ ସୁଥ୍ର ଦେଖିଯା ହଠାତ୍ ତାହାର ସ୍ଵାମୀର କଥା ମନେ ପଡ଼ିଯା ଗେଲ । କିନ୍ତୁ କି କରିବେନ, କେମନ କରିଯା ଝୋଜ ଲାଇବେନ, ନିକଟେ ତେମନ କେହ ନାହି ସେ, ତାହାକେ ଡାକିଯା ଝୋଜ କରିତେ ବଲିବେନ । ଏକ ଉଦ୍ଦେଶ ନା ସାଇତେ ଦ୍ଵିତୀୟ ଉଦ୍ଦେଶ ଆସିଯା ତାହାର ମନକେ ଅଛିର କରିଯା ତୁଳିଲ ।

ଏମନ ସମୟ ବାହିର ହିତେ କେ ଡାକିଲ, ମା !

ରାଗୀ ଉତ୍କର୍ଣ୍ଣ ହିଲେନ ।

ଆବାର ମେଇ କର୍ତ୍ତସର !

‘ବ୍ୟକ୍ତ-ସମନ୍ତ’ ଭାବେ ଉଠିଆ ଦ୍ଵାରାଇତେହ ରାଗୀ ଦେଖିଲେନ, ସଞ୍ଚୁଥେ ବଲବନ୍ତ ମିଂହ । ତାହାର ହାତେ ଭୂର୍ଜପତ୍ରେ ଧାତ-ସାମଣୀ । ବିନୌତ ସ୍ଵରେ ବଲିଲ, ମା, ଥୁକୁମଣିର ଧାବାର ।

ଆନନ୍ଦେ କୃତଜ୍ଞତାଯ ରାଗୀର ସମଗ୍ର ଅନ୍ତର୍ଦେଶ ଭରିଯା ଉଠିଲ । କରେକ ମୁହଁର୍ତ୍ତ ତାହାର ମୁଖେ କଥା ହୁଟିଲ ନା । ଶେଷେ ଜିଙ୍ଗାସା କରିଲେନ, ରାଗୀ କୋଥାମ୍ବ ।

—ତା’ତ ଜାନି ନା ମା ! ତବେ ମନେ ହୟ ତିନିଓ ଆହାର୍ୟ ସଂଗ୍ରହେ ବେରିଯେଛେ ।

—ତୁମି ସେ ଆହାର୍ୟ ଏନେହ, ତା’ କି ତିନି ଜାନେନ ନା ?

—ନା ମା, ତା କେମନ କୋରେ ଜାନବେନ । ଦେଖିଲୁମ ପାଗଲେର ମତ ତିନି ଅ-ପଥ ବି-ପଥ ଭେଟେ ଚୋଲେଛେନ । ଜିଜ୍ଞାସା କୋରେ ଜାନିଲୁମ, ଖୁବମଣି ଦୁ'ଦିନ ଅନାହାରେ, କଥା କଇବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ, ତାଇ ତା'ର ଜନ୍ମ ଆହାର୍ୟ ସଂଗ୍ରହେ ଚୋଲେଛେନ ।

—ତୁ ମି ତାକେ ଫିରାଲେ ନା କେନ ?

—କେମନ କୋରେ ଫିରାବ ମା ! ଆମାର କାହେ ତ ଆହାର୍ୟ ମଜୁଦ ଛିଲ ନା । ତା' ସଦି ଥାକୁତୋ, ତାହୋଲେ ଆର ଆମି ତାକେ ଯେତେ ଦିତୁମ ନା । ତିନି ଚୋଲେ ଯେତେ ଭାବିଲୁମ, କି ଜାନି ତିନି ସଂଗ୍ରହ କୋରିତେ ପାରେନ କି ନା ପାରେନ ତାର ତ ଠିକ ନାହିଁ, ସଦି ବିଫଳ ହ'ନ, ତା ହୋଲେ ତ ସର୍ବନାଶ ହବେ । ସାତ ପାଁଚ ଭେବେ ତଥନ ନିଜେଇ ବେରିଯେ ପୋଡ଼ିଲୁମ । ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭଗବାନ ମୁଖ ବେରେଛେନ ମା ! ଭୀଲ-ପାଡ଼ାର ଭିତର ଥେକେ ତିନି ଏହି ଥାବାରଟୁକୁ ମିଲିଯେ ଦିଯେଛେନ ।

—ବଲବନ୍ତ ! ତୋମାକେ ଆଶୀର୍ବାଦ କରିବାର ଭାବୀ ଆମାର ନେଇ । ଏ ଶୁକ୍ଳତିର ପୁରସ୍କାର ସୟଂ ଭଗବାନଙ୍କ ତୋମାଁର ଦେବେନ । ଏଥନ ଯାଓ ବାପ, ଏତିହି ସଦି କୋରେଛ, ତବେ ଆର ଶେଷଟୁକୁ ବାକୀ ଥାକେ କେନ ? ତୋମାର ରାଗାକେ ଥୁଁଜେ ଏଲେ ଦାଓ । ମେଘେର ଅବହା ଦେଖେ ତିନି ପାଗଲେର ମତ ସର ଥେକେ ଛୁଟେ ବେରିଯେ ଗେଛେନ । ଲକ୍ଷ୍ୟହାରା ଦିକ୍-ଭାସ୍ତର ମତ ଏତକ୍ଷଣ କୋଥାଯା କି କୋରେଛନ, କାର ଦ୍ୱାରେ ଗିଯେ ହାତ ପାତଛେନ,—କିଛୁଇ ବୁଝାତେ ପାରଛି ନା । ଚାରଦିକେ ଶକ୍ତି, ଏର ଭିତର—

ବାଧା ଦିଯା ବଲବନ୍ତ ବଲିଲ, ଆର ବୋଲିତେ ହବେ ନା ମା, ଆମି ଏଥିନି ଯାଛି । ଯେଥାନ ଥେକେ ପାରି, ତାକେ ଥୁଁଜେ ଆନ୍ଦିଛି ।

ବ୍ରିତୀୟ ଆଦେଶେର ଅପେକ୍ଷା ନା କରିଯା ବଲବନ୍ତ ଦ୍ରତ୍ଵେଗେ କୁଟୀର ହଇତେ ବାହିର ହଇଯା ଗେଲ ।

କ୍ରମାଙ୍କଣ

ରାଣୀ କିନ୍ତୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହଇତେ ପାରିଲେନ ନା । ତାହାର ମନ ନିରତିଶୟ ଉଚ୍ଚାଟନ ହଇଯା ଉଠିଲ । ଚାରିଦିକେ ଶକ୍ତର ଚର ସୁରିତେଛେ । ନିଃସହାୟ ଏକକ ସ୍ଵାମୀ ଉତ୍ସାଦେର ମତ ସର ହଇତେ ବାହିର ହଇଯା ଗିରାଛେ । ସଦି କୋନ୍ତେ ପ୍ରକାରେ—

ଅଜ୍ଞାତ ଆଶକ୍ତାର ତାହାର ସର୍ବଶରୀର କଟକିତ ହଇଯା ଉଠିଲ । ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ପତ୍ରମେତ ଖାଦ୍ୟମାନୀ ଅକ୍ଷମତୀର ସମ୍ମୁଖେ ଧରିଯା ଦିଯା ତିନି ନିଜେ ସର ହଇତେ ବାହିର ହଇଯା ପଡ଼ିଲେନ ।

ଅମ୍ବ କ୍ଷୁଧାର ଦ୍ରେଶ ସହ କରିତେ ନା ପାରିଯା ଅକ୍ଷମତୀର ସର୍ବଶରୀର ବିମ୍ବ ବିମ୍ବ କରିତେଛିଲ । ମାଝେ ମାଝେ ଚକ୍ର ଆଁଧାର ହଇଯା ଆସିତେଛିଲ । ଅତି କଷ୍ଟ ମୋଜା ହଇଯା ବସିଯା ଦେ ଆହାର୍ୟଗୁଲି କୋଲେର କାହେ ଟାନିଯା ଲଈଲ ।

ଠିକ ଦେଇ ସମୟେ ବାହିରେ ଅପରିଚିତ କଠେର ସର ଶୋନା ଗେଲ । ଅକ୍ଷମତୀ ଉତ୍କର୍ଣ୍ଣ ହଇଲ । ଆବାର ଦେଇ ସର । ଅକ୍ଷମତୀ ବୁଝିଲ, ଅତିଥି । ତାହାର ଆର ଆହାର ହଇଲ ନା । କୋନ ପ୍ରକାରେ ଉଠିଯା ଅଜିନ ଆସନଧାନି ହାତେ ଲଈଯା ବାହିରେ ଆସିଲ । ଏବଂ ଯଥାଗୀତ ଅତିଥିର ସମ୍ବନ୍ଧନା କରିଯା ତାହାକେ ବସିତେ ଦିଲ ।

ଅତିଥି ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରିଯା ଦୁଇ ଏକଟା ପ୍ରଶ୍ନେ ଅକ୍ଷମତୀର ପରିଚୟ ଜାନିଯା ଲଈଲ । ଉପସ୍ଥିତ ତାହାର ପିତାମାତା ସେ ଘେବେ ନାହିଁ, ଇହାଓ ଜାନିତେ ତାହାର ବାକୀ ରହିଲ ନା ।

ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତର ଶେଷ ହଇଲେ ଅତିଥି ଜାନାଇଲ, ଦେ କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ । ସମସ୍ତ ଦିନ ତାହାର ଆହାର ହୟ ନାହିଁ ।

ଅକ୍ଷମତୀ ଟଲିତେ ଟଲିତେ କୁଟୀର-ମଧ୍ୟେ ପୁନଃ ପ୍ରବେଶ କରିଲ ଏବଂ ତାହାର ଜୀବନ ରକ୍ଷାର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ଆହାର୍ୟ ମାନ୍ୟଗୁଲି ଆନିଯା ଅତିଥିର ସମ୍ମୁଖେ ଧରିଯା ଦିଲ ।

ଅତିଥି ଆହାରେ ବସିଲ । ଅଞ୍ଚମତୀ ଗୁହେର ଭିତର ଯାଇବାର ଜୟ ଏକ ପା' ଏକ ପା' କରିଯା ଅଗ୍ରସର ହଇଲ, କିନ୍ତୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାରିଯା ଉଠିଲ ନା । ଦରଜା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇବାଇ ଅତି-ଶାନ୍ତିତେ ଦେ ବସିଯା ପଡ଼ିଲ ଏବଂ ପରକଣେ ଦେଇଥାଲେଇ ଲୁଟୋଇଯା ପଡ଼ିଲ ।

ଅତିଥି ଆହାରେ ବସିଲେଓ ଏଦିକେ ତାହାର ଲଙ୍ଘ ଛିଲ । ହଠାଂ ଅଞ୍ଚମତୀକେ ଲୁଟୋଇଯା ପଡ଼ିତେ ଦେଖିଯା ଦେ ଆହାର ଫେଲିଯା ଉଠିଯା ଦୀଢ଼ାଇଲ ।

—ଅଞ୍ଚ !

ମହୀୟା ଉଦାନ୍ତ ଆକୁଳ କରେ ଧବନିଯା ଉଠିଲ — ଅଞ୍ଚ !

ବିଶ୍ଵିତ ଅତିଥି ବିକ୍ଷାରିତ ଦୃଷ୍ଟି ତୁଳିଯା ମୟୁଖେ ଚାହିଲ । ଦେଖିଲ, ଦୀର୍ଘ ଶୁଦ୍ଧଶାଶ୍ଵତଶୋଭିତ ଏକ ବିରାଟ ପୁରୁଷ । ହଣ୍ଡେ ଭୁର୍ଜପତ୍ରେ ଆହାର୍ୟ ବସନ୍ତ । ଅର୍ଥମ ଦୃଷ୍ଟିତେଇ ଅତିଥି ମହାରାଣା ପ୍ରତାପକେ ଚିନିଲ । ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ମସ୍ତମେ ତାହାର ମନଟା ଯେନ ନତ ହଇଯା ଆସିଲ ।

ରାଣୀ କିନ୍ତୁ ଅତିଥିକେ ଲଙ୍ଘ କରିଲେନ ନା । କ୍ରତୁପଦେ କୁଟୀରେ ଦାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆସିଯାଇ ତିନି ଥମକିଯା ଦୀଢ଼ାଇଲେନ । ଏ କି ! ଅଞ୍ଚ ! ଏଥାନେ ! ଏମନ ଅବସ୍ଥା ! ତାହାର ବୁକ ଫାଟିଯା କାନ୍ଦା ଜାଗିଲ । ଗଭୀର ଆର୍ତ୍ତକର୍ତ୍ତେ ଡାକିଲେନ, ଅଞ୍ଚ—ମା ଆୟାର !—

କୋଥାୟ ଅଞ୍ଚ ? କେ ଉତ୍ତର ଦିବେ ? ଶୈଳ-ପ୍ରକୃତିର ପାଷାଣ-ବୁକେ ଦେ ଆର୍ତ୍ତବ୍ରର ଅତିହତ ହଇଯା ଫିରିଯା ଆସିଲ ।

* * * * *

ମନ୍ଦ୍ୟାର ଛାଯା ତଥନ ନିବିଡ଼ ହଇଯା ଆସିଯାଛେ । ତେବେ ଶୋକାହତ ମହାରାଣା କଥାର ଶବ-ପାର୍ଶ୍ଵ ବସିଯା ନୀରବେ ଅଞ୍ଚ ବିସର୍ଜନ କରିଲେଛେନ । ଅତିଥି କମେକ ପଦ ଅଗ୍ରସର ହଇଯା ପଞ୍ଚାଂ ହିତେ ଆର୍ଦ୍ର ଗଭୀର କର୍ତ୍ତେ ଡାକିଲ, ମହାରାଣା !

କ୍ରମାଙ୍କଣ

ମହାରାଣା ମୁଖ ତୁଳିଯା ଚାହିଲେନ । ଦୃଷ୍ଟି କରଣ—ସଜଳ । କିନ୍ତୁ ପରିକଳ୍ପନାରେ ତାହାର ହୁଏ ଚକ୍ର ଅସାଧାରିକରୂପେ ବିକ୍ଷାରିତ ହଇଯା ଉଠିଲ । ଅତିମାତ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ତିନି ଅଭିଭୂତେର ମତ ବଲିଯା ଉଠିଲେନ, ସନ୍ତ୍ରାଟ !

ଉତ୍ତର ହଇଲ, ଆର ସନ୍ତ୍ରାଟ ନହିଁ—ଅତିଥି । ମହାରାଣା, ଏ ଦୈବେର ନିର୍ବିକଳ—ଥଣ୍ଡନ କରବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ଅତିଥିର ଛଗବେଶ ଧୋରେ ଆମିହି ଏହି ମୋନାର ପ୍ରତିମାକେ ଅକାଳେ ମୃତ୍ୟୁର ହାତେ ତୁଲେ ଦିଗେଛି, ବୁଝିତେ ପାରିନି ଯେ ଏ ଅଭୂତ ଛିଲ । ମହାରାଣା, ଆମାର ପ୍ରାୟଶିକ୍ଷଣ ?

ମହାରାଣାର ବକ୍ଷ ଭେଦ କରିଯା ଏକଟା ଦୀର୍ଘଥାସ ଉଠିଲ । କିଛୁକ୍ଷଣ ନୀରବ ଥାକିଯା ତିନି ଗଭୀର କଢ଼େ ଡାକିଲେନ, ସନ୍ତ୍ରାଟ,—

ବାଧା ଦିଯା ସନ୍ତ୍ରାଟ ବଲିଲେନ, ବୋଲେଛି ତ ଭାଇ, ଆର ଆମି ସନ୍ତ୍ରାଟ ନହିଁ—ଅତିଥି । ଓ ସମ୍ବେଧନେ ଆର ଆମାୟ ଲଜ୍ଜା ଦେବେନ ନା ।

ମହାରାଣା ଉଠିଯା ଦୀଢ଼ାଇଲେନ । ବଲିଲେନ, ଉତ୍ତମ—ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରନ । —କୋରବେ, କିନ୍ତୁ ତାର ପୂର୍ବେ ଆମି ଏକଟା ପ୍ରତିଞ୍ଚତି ଚାଇ ।

ଆର ଏକବାର ମହାରାଣା ପ୍ରତାପେର ବିଶ୍ଵିତ ଦୃଷ୍ଟି ସନ୍ତ୍ରାଟ ଆକବରେର ମୁଖେର ଉପର ନିବନ୍ଧ ହଇଲ । ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲେନ, କି ପ୍ରତିଞ୍ଚତି ?

—ପ୍ରତିଞ୍ଚତି ଚାଇ ଯେ—ଆପନି ଆମାର ପ୍ରାର୍ଥନା ପୂର୍ଣ୍ଣ କୋରବେନ ।

ପ୍ରାର୍ଥନା ! ରାଗାର ପ୍ରଦୀପ ଲଳାଟେ ଚିନ୍ତାର ରେଖା ଫୁଟିଯା ଉଠିଲ । କିଛୁକ୍ଷଣ ନୀରବେ କି ଚିନ୍ତା କରିଯା ଅବଶେଷେ ବଲିଯା ଉଠିଲେନ, ଉତ୍ତମ, କି ପ୍ରାର୍ଥନା ବଲୁନ ।

—ପ୍ରାର୍ଥନା ଆପନାର ବଞ୍ଚି—ଆପନାର ହଦୟ ।

ମୁହଁରେ ମଧ୍ୟେ କି ଯେନ ଏକଟା ବିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଘଟିଯା ଗେଲ । ମହାରାଣା ଡାକିଯା ଉଠିଲେନ, ସନ୍ତ୍ରାଟ !

—ଆର ସନ୍ତ୍ରାଟ ନହିଁ—ଭାଇ । ମହାରାଣା,—ପ୍ରତାପସିଂହ !

ବଲିତେ ବଲିତେ ସନ୍ଦ୍ରାଟ ବାହୁ-ବୈଷ୍ଣନେ ରାଗାକେ ବୁକେର ମଧ୍ୟେ ଜଡ଼ାଇଯା ଧରିଲେନ । ରାଗାଓ ପ୍ରତି-ଆଲିଙ୍ଗନ ଦିଯା ତାହାର ପ୍ରତିଶ୍ରଦ୍ଧି ପାଲନ କରିଲେନ । ନିର୍ଜନ ଶୈଳେର ପାଥାଗ-କୋଡ଼େ ଚିତ୍ତୋର-କୁଳଲଞ୍ଛୀର ଶବପାଞ୍ଚେ ଭାରତେର ହୁଇ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶକ୍ତିର ଆକଞ୍ଚିକ ସମ୍ମିଳନ । ଅପୂର୍ବ—ଅଭିନବ—କଲନାତୀତ । ଆକାଶେ ସର୍ବତାରା ହାସିଲ । ତାହାର ମୌନ ଆଶୀର୍ବାଦ ଆଲିଙ୍ଗନବନ୍ଦ ସେଇ ସୁଗଲ ବିରାଟ ପୁରୁଷେର ମାଥାର ଉପର ନୀ଱ବ ଧାରେ ନାମିଯା ଆସିଲ ।

ইঞ্জিনের দায়

১

নায়েবের অসহ অত্যাচার সহ করিয়া জরে ধুঁকিতে ধুঁকিতে হাতেম যখন গৃহে ফিরিল, তখন দিবালোকের শেষ রশি গাছের মাথা হইতে সরিয়া গিয়াছে। স্ত্রী জরিনা অনাহারে অনিদ্রায় ছই হাত তুলিয়া খোদার কাছে দোওয়া মাঙিতেছিল, তাই স্বামীকে পাঁচিলের দরজায় পা দিতে দেখিয়াই তাহার বুকখানা যেন দশ হাত হইয়া উঠিল। সে এক রকম ছুটিয়া রোঝাক হইতে উঠানে আসিয়া পড়িল। কিন্তু আসিয়া যাহা দেখিল, তাহাতে তাহার মুখ শুকাইয়া গেল। যাহা আশঙ্কা করিয়াছিল, ঠিক তাহাই ঘটিয়াছে। স্বামীর সর্বশরীরে নির্মম অত্যাচারের অলস্ত চিহ্ন ফুটিয়া আছে। জরিনা তাড়াতাড়ি তাহাকে ধরিয়া কোন রকমে ঘরের মধ্যে লইয়া শোয়াইয়া দিল।

তিনি বৎসরের উপর্যুপরি অজন্মার ফলে সমস্ত পরগণায় হাহাকার জাগিয়া উঠিয়াছে। দিন-মজুর যাহারা, তাহাদের ত কথাই নাই; ছই দশ বিষা জমিজমা যাহারা রাখে, তাহাদের অবস্থাও মর্মাণ্ডিক। হাতেম এই শেষেক শ্রেণীরই পল্লী-গৃহস্থ। তিনি বৎসরের দৈব-বিড়ম্বনায় সে

ସର୍ବଶାସ୍ତ—ପେଟେର ଭାତ ଜୋଟାତେଇ ପାରିତେଛେ ନା, ଜମୀଦାରେର ଦାବୀ ପୂରଣ କରିବେ କୋଥା ହିତେ ? ଅବଶ୍ଳା ମକଲେରଇ ସମାନ, ହିଁ ପାଚ ବିଷ ଜମୀ ବନ୍ଦକ ରାଖିଯା ଯେ ଟାକାର ଯୋଗାଡ଼ କରିବେ, ସେ ଉପାୟଓ ନାହିଁ । କାଜେଇ ତିନ ବୃଦ୍ଧରେର ମଧ୍ୟେ ଥାଜନା ବାବଦ ଏକଟା ପାଇ ପଯ୍ୟାଓ ଦେଓଯା ସନ୍ତ୍ଵନ ହିଁଯା ଉଠେ ନାହିଁ । ଏଦିକେ ହର୍ଦୀନ୍ତ ଜମୀଦାର, ତତୋଧିକ ହର୍ଦୀନ୍ତ ତାହାର ନାୟେବ । ଏ ଅବଶ୍ଳାୟ ମଚାରୀଟର ଘାହା ବଟିଯା ଥାକେ, ତାହାଇ ସ୍ଟାଟିଯାଛେ । ଗତ ହିଁ ଦିନ ଧରିଯା ହାତେମ, ନାୟେବେର ହକୁମେ କାହାରୀତେ ଆବନ୍ଦ ଛିଲ । ମାରପିଟ ଅତ୍ୟାଚାରଓ ତାହାର ଉପର ଯଥେଷ୍ଟ ଚଲିଯାଛିଲ । ଶେବେ ତିନ ଦିନେର ମଧ୍ୟେ ଯେମନ କରିଯାଇ ହୁଏ, ହାଲ ଥାଜନା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶୋଧ ଦିବାର ଅତିଶ୍ରତି ଦିଯା ସେ ପ୍ରାଣ ଲାଇଯା ବାଡ଼ୀ ଫିରିଯାଛେ ।

ରାତ୍ରି ପ୍ରାୟ ଏକଟାର ସମୟ ହାତେମେର ସୁମ ଭାଙ୍ଗିଯା ଗେଲ । ଜରେର ଅକୋପ ତଥନ ଅନେକଥାନି କରିଯା ଆମିଯାଛିଲ । ସେ ଚୋଥ ମେଲିଯା ଦେଖିଲ ସରେର ମଧ୍ୟେ ତଥନଓ ମିଟ୍ ମିଟ୍ କରିଯା ଆଲୋ ଜଲିତେଛେ—ଆର ଜରିନା ଶିଯରେ ବସିଯା ତାହାର କପାଳେ ହାତ ବୁଲାଇତେଛେ । ସେ କାତର କର୍ତ୍ତେ ଡାକିଲ,—ଜରିନା ।

—କି !

—ତୁ ମି ଏଥନେ ଜେଗେ ବୋସେ ଆଛ ?

—ହ୍ୟା—ତୁ ମି ଘୁମୋଓ । ରାତ ଜାଗ୍ଲେ ଆବାର ଜର ବାଡ଼ିବେ ।

—ଆର ବାଡ଼ିବେ !

ଏକଟା ଟାନା ଦୀର୍ଘଶାସ ଫେଲିଯା ହାତେମ ଅତିକଟେ ପାଶ ଫିରିଯା ଶୁଇଲ ।

ଜରିନା ନୀରବେ ସ୍ଵାମୀର ବେଦନା-କ୍ଲିଷ୍ଟ ପୀଡ଼ିତ ମୁଖେର ପାନେ ଚାହିଯା ରହିଲ । କି ଏକଟା କଥା ବଲିତେ ଗିଯାଓ ବଲିତେ ପାରିଲ ନା, ବୁଝି କାହାମ ତାହାର କର୍ତ୍ତରୋଧ ହିଁଯା ଆସିଲ ।

জ্ঞানপাত্রণ

অনেক ক্ষণ পর্যন্ত উভয়েই নীরব। শেষে হাতেম আর্তিকষ্ঠে আবাব
ডাকিয়া উঠিল—জরিনা!

জরিনা পূর্ববৎ উত্তর দিল—কি!

—এখান থেকে চোলে যেতে পারবে?

—ওসব কথা এখন থাক। ও নিয়ে আর এখন মাথা ঘাসিয়ে
দরকার নেই। আগে ভাল হোয়ে উঠো, তারপর যা' হব করা যাবে।

—ভাল হোয়ে উঠবো!

কথাটা শ্বেষাত্মক বটে, কিন্তু বড় করণ এবং হাতেমের কষ্টে তাহা
আর্তিনাদের মত কুটিয়া উঠিল। জরিনার দুই চক্ষে বড় বড় দুইটী অশ্রু
ফোঁটা ঝান দীপালোকে মুক্তি বিদ্ধুর মত বাকিয়া উঠিল। সে কথা
বলিতে পারিল না।

হাতেম আবাব জিজ্ঞাসা করিল—কিছু বোললে না যে?

করণ কষ্টে জরিনা বলিল—কি!

—এখান থেকে চোলে যেতে পারবে? আর সহ কোরতে পারি না।

—তা-ই যদি ভাল মনে কর,—তাহোলে যাবনা কেন? কিন্তু এখন
সে কথা থাক,—একটু ঘুমোও, কাল সকালে উঠে যাহোক একটা ঠিক
করা যাবে।

—বেশ সেই ভাল।

হাতেম চূপ করিল। জরিনা পূর্বের মতই শিয়রে বসিয়া তাহার
কপালে হাত বুলাইতে লাগিল।

হাতেম পিতৃমাতৃহীন এবং নিঃসন্তান। কাজেই তাহার সংসারে সে এবং জরিনা ছাড়া তৃতীয় বাক্তি কেহ ছিল না।

নিঃসন্তান হওয়াটা তাহার পক্ষে বিধাতার অভিসম্পাত কি আশীর্বাদ তাহা বুঝিয়া উঠাটা ঠিক সহজ ব্যাপার ছিল না। কারণ, এ সম্পর্কে তাহাদের উভয়কেই যেন উদাসীন বলিয়া মনে হইত। পুত্রকন্তা হইলে তাহারা যে বিশেষ শুধু হইত কিম্বা না হওয়ার দরুণ এখন যে বিশেষ দুঃখিত, তাহাদের কথা-বার্তায় আচার-ব্যবহারে বা চাল-চলনে তাহা মোটেই বুবা যায় না।

পিতার আমলের বে দুই দশ বিদ্বা জমি ছিল, তাহাই ‘চাষবাস’ করিয়া হাতেম কোনও রকমে দিনপাত করিত। পরিশ্রমে কোন দিন দে ‘পিছ-পাও’ ছিল না। স্বাস্থ্য-সুন্দর সবল দেহখানিই ছিল তার সম্বল এবং সেই ‘সংশ্লেষ’ বলেই সে অহোরাত্র অমুরের মত পরিশ্রম করিয়া যাইত। জরিনাও ছিল পতির উপযুক্ত পঞ্জী। তাহার ঘোবন-সুন্দর সুগোল সুষ্ঠাম অথচ বলিষ্ঠ দেহে স্বামীরই মত অসাধারণ কর্মশক্তি নিহিত ছিল। কাঠ-চেলা, ধান-ভানা হইতে আরম্ভ করিয়া ঘর-সংসারের সমস্ত খুঁটি নাটী কাজেই সে নিজের হাতে করিয়া যাইত। এ-সবের জন্য হাতেমকে আদৌ মাথা দ্বামাইতে বা বেগ পাইতে হইত না। শুধু মাঠের কাজ লইয়াই সে ব্যস্ত থাকিত। সমস্ত দিনের হাড়-ভাঙা খাটুনীর পর সন্ধ্যার সময় ক্লান্ত দেহখানি লইয়া সে যথন বাড়ি ফিরিত, তখন দেখিত ঘরে মাটীর প্রদীপ জ্বালাইয়া তাহারই প্রতীক্ষায় সন্ধ্যালক্ষ্মীর মত স্বারপার্শ্বে দাঢ়াইয়া জরিনা। কোমল লাবণ্যে চল-চল সেই হাসি-হাসি

କ୍ଲପାରଣ

ମୁଖଥାନି—ଶ୍ରୀ ଶାନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିମାଧ୍ୟ, ସୁନୀଳ-ଦାସରେ-ଫୋଟୋ ଦେଇ କମଳ ଆଁଥି
ଛ'ଟା.....ହାତେମେର ସର୍ବ କ୍ଲାନ୍ତି ସର୍ବ ଅବସାଦ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ମଧ୍ୟେ ଯେନ ଯାହମଜ୍ଜେ
କୋଥାର ଉଡ଼ିଯା ଯାଇତ । ଅଭିନବ ଆନନ୍ଦ-ପ୍ରେରଣାର ତାହାର ସମସ୍ତ ଦେହ-ମନ
ଯେନ ଉଜ୍ଜୀବିତ ହଇଯା ଉଠିତ ।

ଏହି ଭାବେ ଦିନ କାଟିତେଛିଲ । ସହସା ଅଜନ୍ମା-ରାଜ୍ଞୀ ଆସିଯା ତାହାର
ବିକଟ ମୁଖ ବ୍ୟାଦାନ କରିଯା ବସିଲ । ଶାନ୍ତିମୟ ସଂସାର-ଜୀବନେର ଉପର
ଅଲୟ-ବାଙ୍ଗାର ବାଙ୍କାର-ବୋଲ ବାଜିଯା ଉଠିଲ ।

* * * * *

ଧାନିକଟା ବେଳା ହଇଯାଛେ । ହାତେମ ବିଚାନା ହିତେ ଉଠିଯା ବାହିରେ
ରୋଯାକେର ଉପର ଆସିଯା ବସିଯାଛେ, ଏମନ ସମୟ ବାହିର ହିତେ କେ ଡାକିଲ,
ହାତେମ ବାଡ଼ି ଆଛ ?

—କେ ?

—ଆମି ଶାନ୍ତିରାମ, ଏକବାର ବାହିରେ ଏସ ତ ।

ଜ୍ଵର ଛାଡ଼ିଯା ଗିଯାଛିଲ ବଟେ, କିନ୍ତୁ ସର୍ବାଙ୍ଗେ ଅହାରେର ବେଦନା ଏକଟୁ ଓ
କମେ ନାହି । କାଜେଇ ବେଶୀ ଚଳା-ଫେରା କରା ହାତେମେର ପକ୍ଷେ ବିଶେଷ
କଷ୍ଟନାଧ୍ୟ ଛିଲ । ତଥାପି ମେ ଆଗମ୍ବନକିମ୍ବା ଫିରାଇଯା ଦିତେ ପାରିଲ ନା ।
ଏଟା ଏକେବାରେଇ ତାହାର ସ୍ଵଭାବ-ବିକଳ୍ପ । ମେ ଜବାବ ଦିଲ, ବୋଦୋ ଦାଦା—
ସାଚି ।

କଥା ଶେଷ କରିଯାଇ ହାତେମ ଉଠିବାର ଉପକ୍ରମ କରିଲ । ଜରିଲା
ନିକଟେଇ ଦାଡ଼ାଇଯାଛିଲ । ବାଧା ଦିଯା ବଲିଲ, ଘୋଗୋ, ଏହି ଦେହ ନିଯେ ଆର
ଯାଏ ନା । ବୋଲେ ଦାଓ—ଅଗ୍ର ସମୟ ଗିରେ ଦେଖା କୋରେ ଆସୁବୋ ।

ହାତେମ ଏକଟା ଶୁକ୍ଳ ହାନ ହାସି ହାସିଯା ବଲିଲ, ବାଡ଼ି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଷ
କୋରେ ଏମେହେ, ଦେଖା ନା-କରାଟା କି ଭାଲ ଦେଖାଯା ? ତାହାର ପର ଏକଟୁ

ଥାନି ଥାମିଆ ବଲିଲ, ତୁମି ସେଇ ଛୋଟ ଲାଠିଟା ଏନେ ଦାଓ ଦେଥି, ଏକଟା କିଛୁତେ ଭର ନା ଦିଲେ ସେତେ ପାରବୋ ନା ।

ରାଗେ ଅଭିମାନେ ମୁଖଥାନି ଭାର କରିଯା ଜରିଲା ବଲିଲ, ତବୁ ସେତେ ହବେ ?
ପୂର୍ବବନ୍ଦ ହାସିଯା ହାତେମ ବଲିଲ, କି କୋର୍ବୋ ଜରି, ମାହସ ବାଡ଼ିତେ
ଏସେହେ—

ବାଧା ଦିଯା ଜରିଲା ବଲିଯା ଉଠିଲ, ଥାକୁ ହୋଯେଛେ, ଆର ବୋଲିତେ ହବେ ନା ।

ଛୋଟ ଲାଠି ଗାଛଟା ଆନିଯା ସ୍ଵାମୀର ପାଶେ ରାଖିଯା ମେ କୁକୁ ଅଭିମାନେ
ରାଯା ସୈର ଦିକେ ଚଲିଯା ଗେଲ ।

ହାତେମ ଆର ଏକବାର ହାନ ହାସି ହାସିଲ । ତାହାର ପର ଲାଠିର ଉପର
ଭର ଦିଯା ଧୀରେ ଧୀରେ ଉଠିଯା ବାହିରେ ଗେଲ ।

କିଛୁକ୍ଷଣ ପରେ ଜରିଲା ରାନ୍ଧାଘର ହଇତେ ସ୍ଵାମୀର ଉତ୍ତେଜିତ କର୍ତ୍ତସର ଶୁଣିତେ
ପାଇଲ । ମେ ଉତ୍କର୍ଣ୍ଣ ହଇଲ । ଶୁଷ୍ପଟିଙ୍କରଣେ ଶୁଣିତେ ପାଇଲ—ହାରାମଜାଦା,
ଶୟତାନ, ପାଜି !—

ଜରିଲା ରାନ୍ଧାଘର ହଇତେ ଛୁଟିଯା ବାହିରେ—ଏକେବାରେ ପୌଟିଲେର ଦରଜାର
ପାଶେ ଆନିଯା ଦାଡ଼ାଇଲ । ଉକି ମାରିଯା ଦେଖିଲ, ଆଗନ୍ତୁକ ତଥନ ଓ
ଦାଡ଼ାଇଯା । ତାହାର ମୁଖେ ଏକଟା ହିଂସ କ୍ରୂର ହାସି ।

ବାଧେର ମତ ଗର୍ଜନ କରିଯା ହାତେମ ବଲିଯା ଉଠିଲ, ଏଥନ୍ତ ଦୂର ହ'
ବଳ୍ଛି, ନଇଲେ ତୋର ମୁଖୁ ଛିଁଡ଼େ ନେବ ।

ଆଜା—

ସେଇ କ୍ରୂର ହାସି ମୁଖେ ଲଇଯା ଆଗନ୍ତୁକ ଧୀରେ ଧୀରେ ଚଲିଯା ଗେଲ ।

ହାତେମ ଠିକ ଦରଜାର ମୟୁଥେଇ ଦାଡ଼ାଇଯାଚିଲ । ଜରିଲା ତାହାର ହାତ
ଧରିଯା ଭିତରେ ଟାନିଯା ଆନିଲ । ମୁଖେର ଦିକେ ଚାହିଯା ଦେଖିଲ, ତାହା
ରଙ୍କେର ମତ ଲାଲ ହିଲୁ ଉଠିଯାଛେ, ଚୋଥ ଦୁଇଟା ଆଣ୍ଟିଲେର ଗୋଲାର ମତ ଧକ୍କ

ঞাপারুণ

ধৰ্ম করিয়া অলিতেছে। হাত হইটা দৃঢ়ভাবে মুষ্টিবদ্ধ। চিরশাস্ত সহন-শীল স্থামীর এই উন্নাদ মূর্তি দেখিয়া জরিনার চক্ষু ফাটিয়া জল বাহির হইতে চাহিল। কোনৱপে আস্তসংবরণ করিয়া সে তাহাকে ধরিয়া ঘরের দিকে লইয়া চলিল। হাতেমও আপত্তিমাত্র না করিয়া যন্ত্ৰ-চালিতের মত পঞ্চির সঙ্গে সঙ্গে ঘরের রোঁয়াকে গিয়া উঠিল।

রোঁয়াকে উঠিয়াই হাতেম আধ-ভাঙা জলচোকীখানির উপর মাথার হাত দিয়া বসিয়া পড়িল। ভিতরে গিয়া শুইতে বলায় সে ঘাড় নাড়িয়া অসম্মতি জানাইল।

একদিন নয়, তইদিন নয়—আজ দীর্ঘ দশ বৎসর কাল জরিনা স্থামীর দ্বৰ করিতেছে। এই দীর্ঘ সময়ের মধ্যে একদিন এক মুহূর্তের জন্মতে সে স্থামীকে রাগিতে বা কাট কথা বলিতে দেখে নাই বা শোনে নাই। স্থামী যে রাগ করিতে বা কাট কথা বলিতে পারে বা জানে, এ ধারণাই তাহার ছিল না। আজিকার এ অভিজ্ঞতা তাহার পক্ষে একান্ত আকস্মিক—অপ্রত্যাশিত। ইহা তাহার মনের মধ্যে একটা আসন্ন অমঙ্গলের গুরু-আশঙ্কা জাগাইয়া তুলিল। সে বেশ বুবিতে পারিল, সামাগ্ৰ কারণে এ হিমাচল টলে নাই; নিশ্চয় একটা সাংঘাতিক কিছু ঘটিয়াছে। কিন্তু সে ‘কিছু’ যে কি, তাহা সে ধারণায় আনিতে পারিল না।

স্থামীর পাশে বসিয়া ধীরে ধীরে তাহার চুলে হাত বুলাইতে বুলাইতে সে সহাহৃতি-ভৱা কোমল কর্ণে জিজ্ঞাসা করিল, কি হোঁয়েছিল, ওকে অন কোৱে বোক্তছিলে কেন?

হাতেম উত্তর দিল না। একটা মৰ্ম্মভেদী দীর্ঘ শাসের সঙ্গে একবার হঁশু করিল মাত্র।

କିଛୁକଣ ଚୂପ କରିଯା ଥାକିଯା ଜରିନା ପୁନରାୟ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଅ, ଓ
ବୋଲୁଛିଲ କି ?

ହାତେମ ସହସା ମାଧ୍ୟା ତୁଳିଯା ଦ୍ଵୀର ମୁଖେ ପାନେ ଚାହିଲ । ଉତ୍ସାଦେର ମତ
ବଲିଯା ଉଠିଲ—ଜରି, ଏଥିନି ଏଥାନ ଥେକେ ଚଳ । ଆର ଦେବୀ ନା, ଏକ
ଲହମାও ନା ।

ବଲିତେ ବଲିତେ ଏକଟା ଅସ୍ଵାଭାବିକ ଉତ୍ତେଜନାର ବଶେ ମେ ଉଠିଯା
ଦ୍ୱାରାଇଲ ।

ଜରିନା ଯେନ ‘ଧ୍ୟମତ’ ଥାଇଯା ଗେଲ । କିନ୍ତୁ ପରକଣେହି ଆଅମସ୍ଵରପ
କରିଯା ସ୍ଵାମୀର ଡାନ ହାତଖାନି ଚାପିଯା ଧରିଯା ବଲିଲ, କି ହୋଇଯେଛେ ଖୁଲେ
ବଳ, ଆମି ଯେ କିଛୁଇ ବୁଝାତେ ପାରଛି ନା ।

—ବୁଝାତେ ପାରଛୋ ନା ? ନାଯେବେର ଦୃତ ଏମେହିଲ—ତୋମାକେ ନାଯେବେର
କାହେ ପାଠିଯେ ଦେବାର ଜନ୍ମ ଉପଦେଶ ଦିତେ । ତା’ ସଦି ଦିତେ ପାରି,
ତବେଇ ଆମାର ରେହାଇ, ନଇଲେ ବୁକେ ବାଁଶ ଡୋଲେ, ମୁଖେ ବ୍ରଜ ତୁଲେ ଆମାକେ
ଶେଷ କୋରବେ—ବୁଝିଲେ ?

ବଲିତେ ବଲିତେ ହାତେମେର ହଇ ଚୋଥେ ଶୀକାର-ଲୋଲୁପ ବାଘେର ହିଂସ
ଦୀପି ଫୁଟିଯା ଉଠିଲ ।

ଜରିନା ସ୍ଵାମୀର ଉତ୍ତରେର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶୁଣିତେ ପାଇଲ ନା । ତାହାର
ମାଧ୍ୟାର ଭିତର ଏକ ସଙ୍ଗେ ସହିସ ବିଜ୍ଞୋ ଡାକିଯା ଉଠିଲ । ସର୍ବଶାରୀର ଅସାଡ
ହଇଯା ଆମିଲ । ମେ ସେଇଥାନେହି ମେରେର ଉପର ବସିଯା ପଡ଼ିଲ ।

ହାତେମ କିନ୍ତୁ ତାହାର ଦିକେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଲ ନା । ମେ ଯେନ ଉତ୍ସାଦ ।
ମାତାଲେର ମତ ଟଲିତେ ଟଲିତେ ସରେର ମଧ୍ୟେ ଗିଯା ସାମାଗ୍ଯ ଆସବାବପତ୍ର
ଯାହା କିଛୁ ଛିଲ, ବାହିରେ ଟାନିଯା ଫେଲିତେ ଆରଣ୍ୟ କରିଲ । ତାହାର ପର
ଏକଟା ବିକ୍ରିତ ଆର୍ଟ-ଚୀଏକାରେ ଏକାନ୍ତ ଅବସାଦ-ଭାବେ ମାଟିତେ ଲୁଟାଇଯା
ପଡ଼ିଲ ।

—————

ହୀ ପ୍ରହରେ କିଛୁ ଆଗେ କାହାରୀର ଜନ କଥେକ ପାଇକ ଆସିଯା ବାଡ଼ୀର ମୟୁଖେ ହାଁକ ଡାକ ଜୁଡ଼ିଯା ଦିତେ ହାତେମ ଚକ୍ର ମେଲିଯା ଚାହିଲ । ତାହାର ସମ୍ମତ ଶରୀର ତଥନ ବିଷ୍ ବିଷ୍ କରିତେଛେ । ଏତଙ୍କଣ ଦେ ସୁମାଇଯାଛିଲ କି ଜାଗିଯାଛିଲ, କିଛୁଇ ଯେନ ଠିକ କରିଯା ଉଠିତେ ପାରିଲ ନା । ମକାଳ ବେଳା-କାର ଘଟନାଟୀ ତାହାର କଂଛେ ଏକଟା ସ୍ଵପ୍ନେର ମତ ମନେ ହଇଲେ ଲାଗିଲ । କିନ୍ତୁ ଏସବ ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରିବାର ତାହାର ବିଶେଷ ଅବସର ଘଟିଲ ନା । ପାଇକ-ଦେର ହାଁକାହାଁକି ତାହାର ଚିନ୍ତାର ମାଝେ ବ୍ୟାଘାତ ଘଟାଇତେ ଲାଗିଲ । ଦେ ପ୍ରଥମଟା ଠିକ କରିତେ ପାରିଲ ନା, ବାହିରେ କିମେର ହାଁକାହାଁକି ବା ଗଞ୍ଜଗୋଲ ଚଲିତେଛେ; କିନ୍ତୁ ସଥନ ସ୍ଵପ୍ନାକୁରିପେ ଶୁଣିତେ ପାଇଲ ସେ, କାହାରା ତାହାର ନାମ ଧରିଯା ଡାକାଡାକି କରିତେଛେ, ତଥନ ଦେ ଆର ଶୁଇଯା ଥାକିତେ ପାରିଲ ନା । ଧୀରେ ଧୀରେ ଉଠିଯା ସରେର ବାହିରେ ଆସିଯା ଦାଢ଼ାଇଲ । ପାଚିଲେର ଦରଜା ଖୋଲା ଛିଲ । ସେଇ ଖୋଲା ଦ୍ୱାରା ପଥେ ବୋଯାକ ହିତେ ନୀଚୁ ହଇଯା ଉକି ମାରିତେଇ ହାତେମେର ଭ୍ରମ ସୁଚିଯା ଗେଲ । ଅନ୍ଧକଣ ପୂର୍ବେ ଷେଟାକେ ଦେ ସ୍ଵପ୍ନ ମନେ କରିତେଛିଲ, ସେଇଟାଇ ଏଥନ କଠୋର ବାନ୍ଧବେର ମୂର୍ତ୍ତି ଲାଇଯା ତାହାର ଚକ୍ରର ମୟୁଖେ ଫୁଟିଯା ଉଠିଲ । ମୁହଁର୍ରେ ମଧ୍ୟେ ତାହାର ଭିତରେ ଶୁଣ ସିଂହ ଗର୍ଜିଯା ଉଠିଲ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କି ଯେନ ଏକ ଯାତ୍ରମନ୍ତ୍ରେ ତାହାର ଦେହେର ସର୍ବ ଅବସାଦ ମାନି କୋଥାର ଉଡ଼ିଯା ଗେଲ । ଅସହ କୋଥେ ଦେ ଚାଲେର ‘ବାତା’ ହିତେ ବାଁଶେର ଲାଠିଟା ପାଡ଼ିଯା ତାହାକେ ସଜୋରେ ମେବେର ଉପର ଠୁଁକିଯା ଏକ ଲାକ୍ଷେ ଉଠାନେର ମାଧ୍ୟାନେ ଗିଯା ପଡ଼ିଲ । ଅକ୍ଷ୍ୟାଂ ଝଡ଼େର ମତ ଆସିଯା ଜରିନା ଛୁଇ ବାଜୁ ବିନ୍ଦାର କରିଯା ତାହାର ଗତିପଥ ରୋଧ କରିଯା ଦାଢ଼ାଇଲ । ହାତେମ ଗର୍ଜନ କରିଯା

ବଲିଲ, ପଥ ଛାଡ଼ ଜରିଲା—ଆଜ ଆମାରି ଏକଦିନ କି ଉଦେରି ଏକଦିନ ।

ଜରିଲାଓ ମରିଯା ହଇଯା ଆସିଯାଛିଲ । ମେ ସଥାଶକ୍ତି ଲାଟିସମେତ ସ୍ଵାମୀର ହାତଥାନି ଚାପିଯା ଧରିଯା ଦୂଢ଼ କଠେ ବଲିଯା ଉଠିଲ, ନା ତୁମି ଯେତେ ପାବେ ନା, —ଆମି ଯେତେ ଦେବ ନା ।

ଜରିଲାର କଥା ଶେଷ ହଇତେ ନା ହିଂତେଇ ପାଇକ ‘ହଡ଼ ହଡ଼’ କରିଯା ବାଡ଼ୀର ମଧ୍ୟେ ଚୁକିଯା ପଡ଼ିଲ । ଜରିଲା ଏତଦୂର କଲନାଓ କରେ ନାହିଁ । କାଜେଇ ବେ-ଇଞ୍ଜିନିୟର ଭୟେ ମେ ସ୍ଵାମୀର ସମ୍ମୁଖ ହଇତେ ମରିଯା ଦାଁଡାଇଲ । ହାତେମ ‘ମରିଯା’ ହଇଯା ପାଇକଦିଗକେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଯା ତାହାର ସମସ୍ତ-ମନୁଷ୍ୟ ଲାଟି ତୁଳିଲ, କିନ୍ତୁ ଜରିଲାର ନିମେଧ-ଇଞ୍ଜିନ୍ିୟିଟେ ମେହି ଉତୋଲିତ ଲାଟି ପର-ମୁହୂର୍ତ୍ତେଇ ନାମିଯା ଆସିଲ । କେଶରୀ ବାଣ୍ଣାବନ୍ଧ ହଇଲ । ପାଇକଦଳ ଆର କାଳ ବିଲମ୍ବ ନା କରିଯା ବିଜୟ ଗର୍ବେ ବନ୍ଦିକେ ଲାଇଯା କାହାଗୀର ଉଦେଶ୍ୟ ଘାତା କରିଲ ।

ଜରିଲା ଦାଁଡାଇଯା ଦାଁଡାଇଯା ସମ୍ମତି ଦେଖିଲ । ବାଧା ଦିଲ ନା ବା ସାହାଧୋର ଜଣ୍ଠ କାହାକେଓ ଚିକାର କରିଯା ଡାକିଲ ନା । ନିରାପେକ୍ଷ ଦଶକେର ଶ୍ରାୟ ସମ୍ମତି ନୀରବେ ଦେଖିଲ । ଆଜ ଚକ୍ର ତାହାର ମରତ୍ତ୍ତ୍ଵ, ମେଥାନେ ଏକବିନ୍ଦୁ ଜଳ ନାହିଁ ; ମୁଖେ ତାହାର ଅସୀମ ଔଦ୍‌ବନ୍ଧ, ମମତା ବା ଅନୁକଷ୍ପାର ଛାଯା ମାତ୍ର ମେଥାନେ ନାହିଁ । ଆର ଅନ୍ତର ? ମେଥାନେ ବୁଝି ଶୃଙ୍ଖ ନୈରାଣ୍ୟର ଅସୀମ ଛାଯା, ଆଶାର ଅଞ୍ଚଳ କ୍ଷୀଣ ଆଲୋ-ରେଖାଗୁଡ଼ ବୁଝି ଚିରତରେ ମୁହିୟା ଗିଯାଛେ ।

ଗ୍ରାମେର ସକଳେଇ ପ୍ରାୟ ଶଶ୍ଵାସ୍ତ । ହାତେମେର ଉପର ଯେ ଅତ୍ୟାଚାର ହିଁଯାଛେ ଏବଂ ଏଥନ୍ତି ହିଁତେହେ, ମେ ଅତ୍ୟାଚାର ସେ-କୋନ ଲୋକେର ଉପର ଯେ ହିଁତେ ପାରେ, ଏକଥା ଗ୍ରାମେର ଛେଲେ ମେଯେ ବୁଢ଼ୀ ସକଳେଇ ବୁଝିଲ । କାଜେଇ ସକଳେଇ ଶଷ୍କ ଏବଂ ପାଛେ କୋନ ରକମ ଦୋଷ ସାଡ଼େର ଉପର ଆସିଯା ପଡ଼େ, ଏହି ଭୟେ ହାତେମେର ଉପର ଏତଥାନି ଅତ୍ୟାଚାର ହିଁଯା ସନ୍ଦେହ କେହ ତାହାର ହିଁଯା ମୁଖେ ‘ରା’ ଶବ୍ଦଟା ଉଚ୍ଚାରଣ କରିଲ ନା । ଏମନ କି ହ’ପର ବେଳାୟ ଏହି ଅଧାର୍ଥିକ କାଣ୍ଡ ହିଁଯା ଯାଓଯାର ପରତ ତାହାର ଶ୍ରୀର କି ଅବସ୍ଥା ହିଁଲ—ମେ ମରିଲ କି ବାଚିଲ, ଏ ସବରଟାଓ କେହ ଲାଇଲ ନା । କେ ଜାନେ ଯଦି ହିତ କରିତେ ଗିଯା ବିପରୀତ ଘଟିଯା ବନେ ।

* * * * *

ସନ୍ଦା ଅନେକଙ୍କଣ କାଟିଯା ଗିଯାଛେ । ବେଶ ଏକଟୁ ରାତି ହିଁଯା ଆସିଯାଛେ । ହଠାତ୍ ଏକଟା ଗୋଡ଼ାନିର ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ତୁଟ ଆର୍ତ୍ତ ଚୀକାର ଶୁଣିଯା ଜନୈକ ‘ପଥ ଚଲ୍‌ଭି’ ପ୍ରତିବେଶୀ ପାଚିଲେର ଖୋଲା ଦରଜା ଦିଯା ହାତେମେର ବାଡୀର ମଧ୍ୟେ ଭୟେ ଭୟେ ଏକବାର ଉକି ମାରିଲ । କିନ୍ତୁ ଉକି ମାରିଯା ଯାହା ଦେଖିଲ, ତାହାତେ ମେ ଆର ହିଁର ଥାକିତେ ନା ପାରିଯା ଛୁଟିଯା ବାଡୀର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବେଶ କରିଲ । ଉଠାନେର ମାଧ୍ୟମରେ ଦାଉ ଦାଉ କରିଯା ଆଣ୍ଟଗ ଜଲିତେହେ, ଆର ସେଇ ଆଣ୍ଟଗର ଭିତର ହିଁତେଇ ଗୋଡ଼ାନିର ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ତୁଟ ଆର୍ତ୍ତନାଦ ଶୋନା ଯାଇତେହେ । ଇଞ୍ଜଃ ରକ୍ଷାର କୋନ ଉପାୟ ନା ଦେଖିଯା ଜରିନା କେରୋଶିନେର ଆଣ୍ଟଗେ ଆଆହତି ଦିଯାଛେ । ପ୍ରତିବେଶୀ ଉଚ୍ଚ ଚୀକାରେ ସବଳକେ ଡାକିଯା ପ୍ରାଣପଣ ଚଢ଼ାଯା ଆଣ୍ଟଗ ନିଭାଇଯା ଫେଲିଲ ବଟେ; କିନ୍ତୁ ଅଭାଗିନୀକେ ଆର କିରିଯା ପାଣ୍ଟଯା ଗେଲ ନା । ଆଣ୍ଟଗ ନିଭିବାର

ପୂର୍ବେଇ ତାହାର ପୁଣ୍ୟ ଆଜ୍ଞା କଲୁସ ଦୃଷ୍ଟିର ସୀମା ଛାଡ଼ାଇଯା ବହୁଦୂରେ ଚଲିଯା ଗେଲା ।

ମୁହୂର୍ତ୍ତର ମଧ୍ୟେ ଏକଥା ଗ୍ରାମମୟ ରାଷ୍ଟ୍ର ହଇଯା ପଡ଼ିଲ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମଗ୍ରୀ ପଣ୍ଡି ଏକଟା ଅଜ୍ଞାତ ଆଶକ୍ତାୟ ଯେନ ଶିହରିଯା ଉଠିଲ ।

ରାତ୍ରି ପ୍ରାୟ ହିପହରେର ସମୟ ଦୁଇଜନ ପାଇକ ହାତେମକେ ବାଡ଼ୀତେ ପୌଛାଇଯା ଦିଲ । ସଂସାଦ ଶୁଣିଯା ନାମେର ସେଚ୍ଛାୟ ତାହାକେ ମୁକ୍ତି ଦିଆଇଛେ । ନା ଦିବେଇ ବା କେନ, ସାହାର ଜନ୍ମ ଏତ କରା, ମେ-ଇ ସଥନ ଚଲିଯା ଗେଲ, ତଥନ ଆର ଇହାକେ ଆଟକାଇଯା ରାଖାୟ ଲାଭ କି ?

ହାତେମ ଧୀରେ ଧୀରେ ବାଡ଼ୀର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବେଶ କରିଯା ଉଠାନେର ମାବଥାନେ— ଯେଥାନେ ଜରିନାର ଶବଦେହ ସେରିଯା ପ୍ରତିବେଶୀରୀ ବସିଯାଇଲ, ଦେଇଥାନେ ଗିଯା ଦାଁଡାଇଲ । ତାହାର ପର ବିକ୍ଷାରିତ ନିର୍ନିମୟ ଦୃଷ୍ଟିତେ ପଞ୍ଜିର ବିକୃତ ମୁଖେର ପାନେ ଚାହିଲ । ସହସା ଏକଟା ଆର୍ତ୍ତ ଚିଂକାରେ ଉପଶ୍ରିତ ମକଳେଇ ଚମକିଯା ଉଠିଲ । ସଥନ ଚମକ ଭାଙ୍ଗିଲ, ତଥନ ଦେଖିଲ, ଉତ୍ତାଦ ହାତେମ ମୃତୀ ପଣ୍ଡିର ଦଙ୍କ ଶବ ବୁକେ ଆଙ୍କଡ଼ିଯା ପଡ଼ିଯା ଆଛେ ।

প্রায়শিষ্ট

→

বন্দেমাতরম !

কলিকাতার — ছীটের দীনেশদের প্রাসাদতুল্য বাড়ির দো-তালার
ঘরে দীনেশ ও তাহাৰ বন্ধু রশীদ কি একটা তর্কে মশুগুল ছিল, এমন
সময়ে বাহিরে রাস্তার উপর সমবেত কঠো ধ্বনিত হইল—বন্দেমাতরম !

দীনেশ তাড়াতাড়ি উঠিয়া জানালার ধারে গিয়া দাঁড়াইল। আয়
পাঁচ শত সুশিক্ষিত সত্যাগ্রহী শ্রেণীবদ্ধ হইয়া চলিয়াছে। তাহাদের
বুকে অদম্য উৎসাহ, মুখে অনয় দৃঢ়তা, চোখে প্রশংস্ত ভাস্তৱ দীপ্তি।
রাস্তার হই পার্শ্বে ভিড় করিয়া লোক জিয়াছে—মুক্তি-সংগ্রামের সেই
অজ্ঞয় সৈনিকদলকে অভিনন্দন দিতে, প্রাণের অর্ধ্য নিবেদন করিতে।

একা দেখিয়া দীনেশের বোধ হয় তৃপ্তি হইল না। তাই রশীদকে
ডাকিয়া কহিল,—আরে দেখলে না, শীগুগির এসো, চোলে গেল যে।

ওদাস্তের স্থরে রশীদ উত্তর দিল, যাকগো।

সে যেমন বসিয়া ছিল, তেমনি বসিয়া রহিল। দীনেশ আৱ তাহাকে
ডাকিল না। সে দেখিতে লাগিল—মুক্তি-সংগ্রামের যাত্রীদলের সেই

ଆଣଙ୍ଗଳୀ ଅପୂର୍ବ ଶୋଭାଧାତ୍ରୀ । ତାହାର ଦୃଷ୍ଟି ସଞ୍ଚମେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ, ଅନ୍ତର ତାବ-ପ୍ରେରଣାୟ ଭରପୁର ।

ଶୋଭାଧାତ୍ରୀ ଚଲିଯା ଗେଲ । ଦୂରେ—ଦୂରେ—ଆରୋ ଦୂରେ । ସଥିନ ଦୃଷ୍ଟି ପଥେର ଏକେବାରେ ବାହିରେ ଗିଯା ପଡ଼ିଲ, ତଥିନ ଦୀନେଶ ତାହାର ପୂର୍ବହିନେ ଆସିଯା ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରିଯା ଅଛୁମୋଗେର ଶୁରେ ବଜୁକେ ବଲିଲ, ତୋମାର ସଙ୍ଗେ ଆଜି ଝଗଡ଼ା କୋରିବୋ ଆମି ।

ଏକଟୁ ସେନ ଖାନ ହାସିଯା ବଶୀଦ ବଲିଲ, କେନ ?

—କେନ, ତା' ଆବାର ଜିଜ୍ଞାସା କୋରିଛ ? ଦେଶେର ମଧ୍ୟେ ଏତ ବଡ଼ ଏକଟା ବ୍ୟାପାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛେ, ଆର ତାର ପ୍ରତି ତୋମାର ଏତୁକୁ ସହାଯୁଭୂତି ନେଇ ?

—କେମନ କୋରେ ଜାନିଲେ— ସହାଯୁଭୂତି ନେଇ ?

—ଏତତେବେ ଜାନିଲେ ବାକି ଥାକେ ? ଧରେର ପାଶ ଦିଯେ ସବ ଚୋଲେ ଗେଲ, ଆର ତୁ ଯି ଏକବାର ଚୋଥ ତୁଲେ ଚେଯେ ଦେଖାଓ ଦରକାର ବୋଲେ ମନେ କୋରିଲେ ନା ।

ବଶୀଦ ପୂର୍ବେର ମତରେ ଶୁକ୍ଳ ହାସିଯା ବଲିଲ, ଚୋଥ ତୁଲେ ଚାଇଲେଇ ବୁଝି ସହାଯୁଭୂତି ଦେଖାନୋ ହୟ ଆର ନା ଚାଇଲେଇ—

କଥାଟା ଶେଷ ନା କରିଯାଇ ହଠାତ କି ଡାବିଯା ବଶୀଦ ବଲିଯା ଉଠିଲ, ଯାକ, ଏ ନିଯିରେ ଆର କଥା ବାଢ଼ିଯେ ଲାଭ ନେଇ ଭାଇ, ଏଥିନ ଅନ୍ତ କଥା ବଲୋ ।

ଦୀନେଶ ନାହୋଡ଼ିବାନ୍ଦା । ସେ ବଲିଯା ଉଠିଲ, ଅମନ ଧାରା ଚାପା ଦେଓଯା ଚୋଲିବେ ନା । ତୋମାର କି argument ଆଛେ ଦେଖାଓ, ଅମାଗ କରୋ ହେ ଏହି movement ଏର ପ୍ରତି ତୋମାର ସହାଯୁଭୂତି ଆଛେ ।

— ନା ହୟ ମନେ କରୋ ନେଇ ।

ଅମନ ଅସମ୍ଭବ କଥାଇ ବା ମନେ କୋରିବେ କେନ ଭାଇ—

ବ୍ରାହ୍ମପାତ୍ରଣ

ବଶିଦ ଓ ଦୀନେଶ ଉଭୟଙ୍କରେ ଦୃଷ୍ଟି ସରେର ଦରଜାର ପଥେ ନିବନ୍ଧ ହଇଲ ।
ସହସା ଦୀନେଶ ଏକ ଅକାର ଲାକାଇୟା ଉଠିଯା ବଲିଲ, ଏହି ସେ ଦିଦି, ଦେଖୋ ତ
ଦିଦି, କି ଅଞ୍ଚାୟ ! ମୋଜାହୁଜି ବୋଲେ ବୋସଳ କିନା ନା ହସ ମନେ କରୋ
ନେଇ ? ବୋଲତେ ଏକଟୁ ଆଟ୍ରକାଲୋଗୋ ନା ।

ଦିଦି ତାହାର ସ୍ଵାଭାବିକ ଗଭୀର ମୁଖଥାନି ତୁଳିଯା ବଶିଦେର ପାନେ
ଚାହିଲେନ, ତାହାର ପର ବଲିଲେନ, ଠିକଇ ତ ଭାଇ, ଏମନ କଥା କି ମୁଖେ
ତୁଲେ ବୋଲତେ ଆଛେ ?

ବଶିଦ ପ୍ରଥମଟା ଯେନ ଏକଟୁ ମଞ୍ଚୁଚିତ ହଇୟା ପଡ଼ିଲ । ପରେ କୋନ ରକମେ
ସେ ଭାବଟା କାଟାଇୟା ବଲିଲ, କି କୋରବୋ, ଓ ସେ ନାହୋଡ଼ିବାନା ।

—ତା'ତେ ତୋ ଓର ଦୋସ ଦେଓୟା ଯାଇ ନା ଭାଇ, କାଜ ଦେଖେଇ ମାନୁଷ
ମାନୁଷେର ଅନ୍ତରେର ବିଚାର କରେ । ଆମି ଓସର ଥେକେ ସବହି ଦେଖେଛି ।
processionଟା ସଥନ ଏଲୋ, ତଥନ ଓ ଛୁଟେ ଜାନାଲାୟ ଗିରେ ଦୀଢ଼ାଲୋ,
କିନ୍ତୁ ତୁମି ରହିଲେ ଚୁପ୍ତା କୋରେ ବୋଦେ । ଏର ଜଣ୍ଯ ଯଦିଓ ତୋମାର ଭିତରେ
sympathyର ଅଭାବ ବୁଝେ ଥାକେ, ତାହୋଲେ ତ ଓକେ ଦୋସି କରା
ଛଲେ ନା ।

—ଦୋସି ତୋ କରିନି । ଶୁଦ୍ଧ ଓର ଜୁଲୁମେର ଚୋଟେ କଥାଟା ବୋଲତେ
ବାଧ୍ୟ ହୋଇଯେଛି ।

କଥାଟା ଶେ କରିଯା ବଶିଦ ଏକବାର ଦିଦିର ମୁଖେର ପାନେ ଚାହିଲ ।
କିନ୍ତୁ ପରକଣେଇ ଆପନା ହିତେଇ ଯେନ ତାହାର ମାଥାଟା ନୌଚୁ ହଇୟା ଆସିଲ ।
ଦିଦି ବଲିଲେନ, ଯାକ୍, ତାହୋଲେ ଆର ବାଡ଼ାବାଡ଼ି—ବାଗଡ଼ା ଝାଁଟି କୋରେ
କାଜ ନେଇ ।

ଦୀନେଶ ବଲିଯା ଉଠିଲ, ବାଗଡ଼ା ଆମି କୋରବହି—ସବି ନା ଓ-କଥାଟା
ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରେ ।

ଦିଦି ଆବାର ଏକଟୁ ହାସିଲେନ । ତାହାର ପର ରଶୀଦକେ ବଲିଲେନ, ଆଜ୍ଞା
ଭାଇ, ତୁ ମି କଥାଟା ପ୍ରତ୍ୟାହାରଇ କରୋ ନହିଲେ ଓ ପାଗଳ ତ ଶୁଣିବେ ନା ।

—ବେଶ, ଭାଇ ହୋକ, ଆମି ପ୍ରତ୍ୟାହାର କୋରିଛି ।

—ଆମିଓ ମାପ ଚାଇଛି—

ବଲିଯାଇ ଦୀନେଶ ଆସନ ହିତେ ଉଠିଯା ହାତ ବାଡ଼ାଇଲ । ରଶୀଦ ଓ
ବାଡ଼ାଇଲ । ବଞ୍ଚିତେ ବଞ୍ଚିତେ କରମର୍ଦ୍ଦିନ ହିଇଯା ସକଳ ତର୍କ ବିତର୍କ ଓ ଝଗଡ଼ା
ଝାଁଟିର ଅବସାନ ହିଲ ।

କ୍ରପାକ୍ଷଣ

୨

ଦୀନେଶ ଓ ରଶୀଦେର ବନ୍ଧୁତ ଛେଲେବେଳା ହିତେ । ଜାନୋନ୍ମେର ସଙ୍ଗେ ଉଭୟର ମଧ୍ୟେ ଯେ ପରିଚୟ ଓ ବନ୍ଧୁତର ସଂକାର ହିୟାଛିଲ, ସେଇ ପରିଚୟ ଓ ବନ୍ଧୁତ ଆଜ ଗାଢ଼ ହିୟା ଏହି ଦୁଇଟା ଭିନ୍ନ ଧର୍ମୀ ଓ ଭିନ୍ନ ସମ୍ପଦାମ୍ଭର ଛେଲେକେ ଯେବେ ଅଭିନ୍ନ କରିଯା ତୁଳିଯାଛେ । ପାଶାପାଶ ହିୟାନି ବାଡ଼ିତେ ଏହି ଦୁଇଟା ପରିବାରେର ବାସ, ଶୁତରାଂ ଦୀନେଶ ଓ ରଶୀଦ ଛାଡ଼ା ପରିବାର ହିୟଟିର ପ୍ରତ୍ୟେକେର ସଙ୍ଗେଇ ପ୍ରତ୍ୟେକେର ଅନ୍ତବିଷ୍ଟର ପରିଚୟ ଆଛେ । ତବେ ଦୀନେଶ ଓ ରଶୀଦେର ମଧ୍ୟେ ଯେ ପରିଚୟ, ଦେ ପରିଚୟରେ ସହିତ ଅନ୍ତ କାହାର ଓ ପରିଚୟର ତୁଳନା ହୁଯ ନା ।

ଦୀନେଶର ପିତା ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ଡିଞ୍ଚିଟ୍ ଜଜ, ତାହାର ସନ୍ତାନ-ସନ୍ତତିର ମଧ୍ୟେ କମଳା (ଦିଦି) ଓ ପୁତ୍ର ଦୀନେଶ । ଆର ରଶୀଦେର ପିତା ହାଇକୋଟେର ଖାତନାମା ଗ୍ରାଉଡ୍ ଭୋକେଟ । ରଶୀଦ-ଇ ତାହାର ଏକମାତ୍ର ସନ୍ତାନ । ଶୁତରାଂ ଶୁଥ-ସାହୁନ୍ୟ ବା ବିଲାସ-ବ୍ୟସନେର କୋନ ଅଭାବଇ ଏହି ଦୁଇ ପରିବାରେର କାହାକେଓ କୋନଦିନ ଅନୁଭବ କରିତେ ହୁଯ ନାଇ । ତବେ ଏହି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୁଥର ମଧ୍ୟେ ଦୀନେଶର ପିତାର ଅନ୍ତରେ ନିଭୃତ କୋଣେ ଅମୁକ୍ଳ ବାୟୁ-ସଂଘୋଗେ ସମୟେ ସମୟେ ଅଶାନ୍ତିର ଆଶ୍ରମ ଜଲିଯା ଉଠିତ । ଦେ ଅଶାନ୍ତିର କାରଣ—କମଳା । ପିତା ଏକାନ୍ତ ଆଧୁନିକ ଧରଣେ କମଳାକେ ମାର୍ଦ୍ଦ କରିଯାଛିଲେନ, ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷାଯ ଶିକ୍ଷିତ କରିଯା ତାହାକେ ଯୋଗ୍ୟ ପାତ୍ରେ ସମର୍ପଣ କରିଯାଛିଲେନ । ବିଧିର ନିର୍ବକ୍ଷେ ବ୍ସର ନା ଫିରିତେଇ ତାହାର କପାଳ ଭାଙ୍ଗିଯା ଯାଏ । ଆଜ ଛୁମାସ ହିଲ ହିଲୁ ବିଧବାର ଅଭିଶପ୍ତ ଜୀବନ ଲାଇୟା ଦେ ପିତାର ବନ୍ଧୁଶୈଳ ହିୟା ଫିରିଯା ଆସିଯାଛେ ।

* * * * *

କମଳା ଦୀନେଶେର ଅପେକ୍ଷା ମାତ୍ର ହୁଇ ବ୍ସରେର ବଡ଼ । କାଜେଇ କନିଠେର ନିକଟ ହିତେ କୋନ ଦିନଇ ସେ ଜ୍ୟୋତିର ଶାଖ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ୟ ସଞ୍ଚାନ ଆଦାୟ କରିଯାଇଥିଲେ ପାରେ ନାହିଁ । ଛେଲେ ବେଳା ହିତେଇ ସଥା-ସଥି ବା ଖେଳାର ସାଥୀର ମତି ତାହାର କ୍ଷଣେକ ‘ଆଡ଼ି’ କ୍ଷଣେକ ‘ଭାବେର’ ମଧ୍ୟ ଦିଗ୍ବା ବାଡ଼ିଯା ଉଠିଯାଇଛି । ବଡ଼ ବୋନ ବା ଛୋଟ ଭାଇ ବଲିଯା କାହାର ଓ ମଧ୍ୟେ କୋନ ଦିନ ଉଠୁ ନୀଚୁ ଭାବେର ଉପଦ୍ରବ ହୁଯ ନାହିଁ । ଉପରଙ୍କ ଅନାବିଲ ସଥେର ଫଳେ ତାହାଦେର ପବିତ୍ର ସମ୍ପର୍କ ବ୍ୟୋବସ୍ଥର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଧୁର ହିତେ ମଧୁରତର ହିଯା ଉଠିଯାଇଛି ।

ତବେ ଇଦାନୀଂ—ବୈଧବ୍ୟେର ପର ହିତେ କମଳାର ଏକଟୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଯାଇଛି । ତାହାର ମେ ହାସିମାଥା ମୁଖ ଆର ଛିଲ ନା । ମେଥାନେ ଗାନ୍ଧୀଯେର ଛାଯା ଘନାଇଯା ଆସିଯାଇଛି । କୌତୁକଚକ୍ରଳ ଚଟୁଳ ଦୃଷ୍ଟି ଧୀର ଶାସ୍ତ ଭାଷ୍ଵର ଦୀକ୍ଷିମୟ ହିଯା ଉଠିଯାଇଛି । ବାହିରେର ସମସ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ୟକେ ଅନ୍ତରେର ମଧ୍ୟ ଟାନିଯା କେନ୍ତ୍ରୀଭୂତ କରିଯା ମେ ଯେନ ନିଜକେ ଆଭ୍ୟାସମାହିତ କରିବାର ପ୍ରସାଦ ପାଇତେଇଛି । ଦୀନେଶ ଏ ସବ ଦିକେ ବିଶେଷ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିତ ନା । ପୂର୍ବେର ମେହି ସହଜ ସରଳ ମୁକ୍ତ ପ୍ରାଣ ଲଇଯା ମେ ଦିଦିର ସଙ୍ଗେ ଆଲାପ କରିତ, ଅହୁରୋଗ ତୁଳିତ,—ମାନ-ଅଭିମାନେର ପାଲା ଗାହିତେଓ ଛାଡ଼ିତ ନା । କିନ୍ତୁ ତାଇ ବଲିଯା ମେ ଯେ କିଛୁ ବୁଝିତ ନା, ତାହା ନହେ ; ତବେ ମେଣ୍ଡଲିକେ ମେ ଆମଳ ଦିତ ନା ।

କିନ୍ତୁ ଦୀନେଶ ଆମଳ ନା ଦିଲେଓ ରଶୀଦ ଦିତ । କମଳାର ଏ ଭାବାନ୍ତର ମେ ଭାଲରପେଇ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଯାଇଛି ଏବଂ ଇହାର ସମ୍ୟକ କାରଣଓ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଯାଇଛି । ଅବଶ୍ୟ ଇହାର ଜନ୍ମ ରଶୀଦକେ ଲୋକ-ଚରିଆଭିଜ୍ଞତାର ଦିକ ଦିଗ୍ବା ଥିବ ବଡ଼ ରକମେର ଏକଟା ସାର୍ଟିଫିକେଟ ଦେଓଯା ଚଲେ ନା, କାରଣ ମେ ଦୀନେଶ ଅପେକ୍ଷା ବସନ୍ତେ ହୁଇ ବ୍ସରେର ବଡ଼—ଦୀନେଶ କୁଡ଼ିତେ

କ୍ଲାପାକ୍ରମ

ଆର ମେ ସାଇଥେ । କାଜେଇ ତାହାର ଅଭିଜ୍ଞତାଟା ଏକଟୁ ବେଶୀ ହେଉଥାଇ ସ୍ଵାଭାବିକ ।

* * * * *

ବେଳା ୧୨୨୮ । ପଡ଼ିବାର ସରେ ବିଷ୍ଣୁଲି ଗୁଛାଇୟା ବଶୀଦ ଦୀନେଶକେ ଡାକିବାର ଜଣ୍ଯ ଜାନାଲା ଖୁଲିଲ । କିନ୍ତୁ ସାହା ଦେଖିଲ, ତାହାତେ ଦୀନେଶକେ ଡାକା ଆର ତାହାର ପକ୍ଷେ ସମ୍ଭବ ହିଲନା । ଜାନାଲା ଖୁଲିତେଇ ତାହାର ଚୋଥେ ପଡ଼ିଲ—ନିଜେର ଶୁଇବାର ସରେ ଘେବେର ଉପର ନତଜାମୁ ଯୁକ୍ତକରେ ବସିଯା କମଳା । ସମୁଖେ ତାହାର ପରଲୋକଗତା ଜନନୀର ସୁବୃହ୍ତ ତୈଳଚିତ୍ର । ଧ୍ୟାନମୂର୍ତ୍ତିର ମତ ମେ ବାହଜାନଶୃଗ୍ଯା । ଚକ୍ଷେର ପ୍ରଶାନ୍ତ ଭାସ୍ଵର ଦୃଷ୍ଟି ସମୁଖେର ଚିତ୍ରପଟେର ଉପର ନିଯନ୍ତ୍ର,—ନିର୍ନିମେସ ଅଚପଳ । ହୁଇ ଗଣ୍ଡ ବାହିଯା ଧାରାଯି ଧାରାଯି ଯୁକ୍ତାର ନିର୍ବାର ନାମିତେଛେ । ବଶୀଦ ସ୍ତନ୍ତିତେର ମତ ଦ୍ଵାରାଇୟା ଅପଳକନେତ୍ରେ ମେହି ଧ୍ୟାନମୂର୍ତ୍ତିର ପାନେ ଚାହିଯା ରହିଲ । ମେ-ଓ ବୁଝି ବାହ ଜାନ ହାରାଇୟା ଫେଲିଲ । ଅନେକକଷଣ ପରେ ସହସା ଯେନ ତାହାର ଚିତ୍ତଟ୍ୟ ଫିରିଯା ଆସିଲ । ନିଜକେ ସଂସତ କରିଯା ନିଃଶବ୍ଦେ ଜାନାଲା ବନ୍ଦ କରିଯା ମେ ବହି ହାତେ ବାହିର ହଇୟା ପଡ଼ିଲ ।

୬

ସଂସମ ମାନୁଷକେ ଦେବତା କରିଯା ତୋଳେ ବଟେ, କିନ୍ତୁ ତାହା ଏକାନ୍ତରୀ ସାଧନା-ସାପେକ୍ଷ । ସାଧନା ନା ଥାକିଲେ ସଂସମେ ଅଟଳ ଥାକା ଏକେବାରେଇ ଅସଂଗ୍ରହ । ଏହି ଜଗତି ଦେଖା ଯାଉ, ଯିନି ସତରୀ କେନ ଶୁଣି ମନୀଯି ହୁନ ନା, ଏକମାତ୍ର ସାଧକ ବ୍ୟତୀତ ପ୍ରଲୋଭନେର ସମ୍ମୁଖେ କେହି ନିଜେକେ ପଦସ୍ଥଳନ ହିଁତେ ବୀଚାଇୟା ରାଖିତେ ପାରେ ନା । ଦେହେର କୁଞ୍ଚା ମାନୁଷକେ ଉନ୍ନାଦ କରିଯା ତୋଳେ । ସକଳ ଶିକ୍ଷା, ଜ୍ଞାନ ଓ ଧୈର୍ଯ୍ୟେର ଉପରେ ମେ ତାହାର ସର୍ବଗ୍ରାମୀ ଅଭିବକ୍ତି ବିଭାଗ କରିଯା ବନେ । ତାହାର ହାତ ହିଁତେ ନିଙ୍କତି ପାଓଯାର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ—ସାଧନା-ଲକ୍ଷ କଠୋର ମ୍ୟାନ ।

ମେ ସାଧନା-ଲକ୍ଷ ମ୍ୟାନ କମଳାର ଛିଲ ନା । ବିବେକେର ଶାସନେ ଘଟଟୁକୁ ସଂସମ ରକ୍ଷା କରା ସମ୍ଭବ, ମାତ୍ର ତତ୍ତ୍ଵକୁଇ ଛିଲ କମଳାର ସମ୍ବଲ । ତାହା ବିଧବୀ ହିଁଯା ବ୍ରଜଚାରିଣୀର ସକଳ ଆଚାର ନିଷ୍ଠାକେ ମାନିଯା ଚଲିଲେଓ ଦେହେର ଅଦ୍ୟ କୁଞ୍ଚାକେ ମେ ସହି ଚେଷ୍ଟାଯାଇ ଚାପିଯା ମାରିତେ ପାରେ ନାହିଁ । ତାହାର ଦେହ ଓ ମନେର ମଧ୍ୟେ ବାତିଦିନ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ଵ ଚଲିତ । ବିବେକେର କଶାଘାତେ ମେ ତାହାର ସର୍ବନାଶୀ କୁଞ୍ଚାକେ ଜର୍ଜରିତ ଓ ନିଷ୍ଟେଜ କରିବାର ପ୍ରୟାମ ପାଇତ । କିନ୍ତୁ ତାହା କି ସମ୍ଭବ ?

ଅବଶ୍ୟ ଏହି ଅନ୍ତରିଦ୍ରୋହେର କଥା କମଳା ସାଧ୍ୟମତ କାହାକେଓ ଜାନିତେ ଦିତ ନା । ବାହିରେ ମେ ଛିଲ ମେହ-ମମତାର ପ୍ରତିମୃତି, ମିଷ୍ଟ ପ୍ରିୟ ସନ୍ତାବଣ ବ୍ୟତୀତ ତାହାର ମୁଖ ଦିଲ୍ଲୀ ଅଗ୍ନ କୋନ କଥାଇ ବାହିର ହିଁତ ନା । ସମୟେ ସମୟେ ବଶୀଦ ଓ ଦୀନେଶକେ ମେ ତିରଙ୍ଗାର କରିତ ବଟେ, କିନ୍ତୁ ମେ ମେହେର ତିରଙ୍ଗାର । ମାତୃପ୍ରକଳ୍ପନୀ ଜୋଷ୍ଟା ଭଗିନୀର ଅନାବିଲ ମେହ ଓ ମମତାଇ ମେ ତିରଙ୍ଗାରେର ମଧ୍ୟ ଦିଲ୍ଲୀ ଫୁଟିଲ୍ଲା ଉଠିତ ।

* * * * *

ଜ୍ଞାପାତ୍ରଙ୍କ

সନ୍ଧ୍ୟାର ପର ଦୀନେଶ ବେଡ଼ାଇସା ବାଡ଼ୀ ଫିରିଲ । ନିଜେର ସରେ ନା ଗିଯା
ମେ ଏକେବାରେ ମୋଜା କମଳାର ସରେ ଗିଯା ଡାକିଲ, ଦିଦି !

କମଳା ତଥନ ଜାନାଲାର ଧାରେ ବସିଯା ଉଦ୍‌ଦୃଷ୍ଟିତେ ବାହିରେର ଦିକେ
ଚାହିୟା ଛିଲ । ଦୀନେଶେର ଗଲାର ସ୍ଵର ଶୁଣିତେଇ ତାହାର ସେନ ଚମକ ଭାଙ୍ଗିଲ ।
ଉତ୍ତର ଦିଲ, କି ।

—ତୁ ଯି Volunteer list ଏ ନାମ ଦିଯେଇ ?

ସରେର ସଧ୍ୟ ଉଜ୍ଜଳ ବୈଦ୍ୟତିକ ଆଲୋ ଜଲିତେଛିଲ । ମେ ଆଲୋକେ
କମଳା ଦୀନେଶେର ମୁଖେର ପାନେ ଚାହିୟା ଦେଖିଲ ତାହାର ଚୋଥ ଓ ମୁଖ ଦିଯା
ଆନନ୍ଦ ଓ ଉତ୍ସାହ ସେନ ଫାଟିଯା ପଡ଼ିତେଛେ । କମଳା ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, ତୁହି
କି କୋରେ ଜାନନ୍ତି ?

—କାଂଗଜେ ପଡ଼ିଲୁମ ଯେ ! କାଳ ସବଶୁଦ୍ଧ ୨୦ ଜନ ମେସେ ମହିଳା ଆଇନ-
ଅମାର୍ଗ କରିଟାତେ ସେଚ୍ଛାସେବକେର ତାଲିକାଯି ନାମ ଦିଯେଇ । ତାର ଭିତର
ତୋମାର ନାମଙ୍କ ରୋଯେଇ !

—ଆମାର ନାମେର ଆର କୌନ ମେସେର ବୁଝି ଆର କୋଲକାତାଯି ଥାକୁତେ
ନେଇ ?

—ବା—ରେ ! ଆମାଦେର ବାଡ଼ୀର ଠିକାନା ରୋଯେଇ ଥେ !

—ସବ ତୋ ଜାନାଇ ହୋଇ ଗେଛେ ଦେଖୁଛି, ତବେ ଆର ଜିଜ୍ଞାସା କୋରୁ-
ଛିସ କେନ ?

ବେଶ ଏକଟୁ ଗଞ୍ଜୀର ହଇସା ଦୀନେଶ ବଲିଲ, ଆମାକେ ନା ଜାନିଯେ ନାମଟା
ଦିଯେ ଭାଲ କରୋନି ଦିଦି । ଆର ଦିଲେଇ ଯଦି, ତବେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମାର
ନାମଟାଓ ଦିଲେ ନା କେନ ?

—ମେ କିରେ ! ତୁହି କି ମେସେଦେର ଦଲେ ଭିଡ଼ବି ନାକି ?

କଥାଟା ଶେଷ କରିଯା କମଳା ଏକଟା ଗଞ୍ଜୀର ହାସି ହାସିଲ ।

ସିଂହିତେ ରଣୀଦେର ଗଲାର ସ୍ଵର ଶୋନା ଗେଲ—ଦୀନେଶ, ଆଛ ନାକି ?

ଦୀନେଶ ଉତ୍ତର ଦିଲ, ହଁ, ଏସୋ ।

ରଣୀଦ ଘରେ ଚୁକିତେଇ ଦୀନେଶ ବଲିଆ ଉଠିଲ, ଦେଖୋ ତ ଭାଇ, କି
ଅଞ୍ଚାୟ !

—କି ଅଞ୍ଚାୟ ?

—ଆମାଦେର ନା ଜାନିଯେ ଉନି ସ୍ଵେଚ୍ଛାସେବକ ଦଲେ ନାମ ଲିଖିଯେଛେନ ।

ରଣୀଦର ମୁଖଥାନା ସହସା ଅସାଭାବିକରୂପେ ଗନ୍ତୀର ହଇଲା ଉଠିଲ । ହଠାତ୍
ମେ କୋନ ଉତ୍ତର ଦିତେ ପାରିଲ ନା !

ଦୀନେଶ ଆବାର ବଲିଲ, କେମନ—ଅଞ୍ଚାୟ ନଯ ?

—ହଁ—ତା' ଅଞ୍ଚାୟ ବହି କି ?

କଥାଟା ଯେନ ଦୀନେଶ ରଣୀଦର ମୁଖ ହଇତେ ଜୋର କରିଆ ଆଦାୟ କରିଆ
ଗଲିଲ । ନଇଲେ ଉତ୍ତର ଦିବାର ଗତ ଅବହ୍ଵା ବା ଇଚ୍ଛା ତାହାର ମୋଟେଇ ଛିଲ
ନା ।

କମଳା ରଣୀଦର ଏହି ଭାବାନ୍ତର ସ୍ଵର୍ଗରୂପେ ଲଙ୍ଘ୍ୟ କରିଲ । ତାଇ ତାହାକେ
ଉଡ଼ାଇଯା ଦିବାର ଜନ୍ମ ବଲିଆ ଉଠିଲ, ଆଚ୍ଛା, ସ୍ଵୀକାର କରିଲୁମ, ଅଞ୍ଚାୟି
ହୋଇରେଛେ ।

ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ଵୀକାର କୋରିଲେ ହବେ ନା—ଶାନ୍ତି ନିତେ ହବେ ।

କମଳା ଏକଟୁ ହାସିଲ । ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, କି ଶାନ୍ତି ?

—ଆମାଦେର ହ'ଟୋକେଓ ତୋମାର ପିଛନେ ପିଛନେ ଟେନେ ନିଯେ ସେତେ
ହବେ ।

—ଓ—ଏହି ଶାନ୍ତି ?

କମଳା ଆବାର ଏକଟୁ ହାସିଲ । ତାହାର ପରି ବଲିଲ, ବେଶ, ଫରମ୍ ନିଯେ
ଏସ, ସହି କୋରେ ଦାଓ, ଆମି ପାଠିଯେ ଦିଛି ।

ଜ୍ଞାପାର୍କଣ

—ଫରମ୍ ଏଥିନ ଆବାର ପାଇ କୋଥାଯ ?—ଆଜ୍ଞା, ତୋମରା ଏକଟୁ ବୋଲେ । ଆମି ଏଥିନଇ ନିରେ ଆସୁଛି । ପାଶେଇ ଅଫିସ ତ !

ଦୀନେଶ ବଡ଼େର ମତ ଦର ହିତେ ବାହିର ହଇଯା ଗେଲ । ରଶୀଦ ଓ କମଳା ଉଭୟେଇ ତ୍ରକ ହଇଯା ବସିଯା ରହିଲ ।

ଏହି ନିଷ୍ଠକତାର ମଧ୍ୟ ଦିଯା କିଛୁକଣ କାଟିଯା ଗେଲ । ସହସା ରଶୀଦ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, ତୁ ମି କି ସତ୍ୟାଇ ଯାଚ୍ଛ ?

ଗନ୍ତୀର ଭାବେ କମଳା ଉତ୍ତର କରିଲ, ହଁ ।

—କେନ ?

—ଡାକ ଏସେଛେ । ତା' ଛାଡ଼ା ଆମାର ନିଜେରେ ଓ ପ୍ରୋଜନ ହୋଇଯେଛେ ।

ଏକଟୁଥାନି ଥାମିଯା କମଳା ଆବାର ବଲିଲ, ଆଜ୍ଞା ରଶୀଦ, ତୁ ମି ଆର ଆମାଯ ଦିଦି ବଲୋ ନା କେନ ?

ରଶୀଦ ମାଥା ନୀଚୁ କରିଲ, କୋନ ଉତ୍ତର ଦିଲ ନା । କମଳା ଆବାର ବଲିଲ, ଏତେ ଆମାର କିଛୁ ଯାବେ ଆସିବେ ନା, କିନ୍ତୁ ତୁ ମି ନିଜକେ ଅନେକ ଥାନି ଦୂରେ ସରିଯେ ଫେଲିବେ, ଆର ବୌଧ ହୟ ଫେଲେଛେ । ସଦି ଆମାର ଧାରଣା ସତ୍ୟ ହୟ, ତାହୋଲେ ଯା'ତେ ଭବିଷ୍ୟତେ ଆରଓ ଦୂରେ ମୋରେ ନା ଯାଏ ଓ ଏବଂ ସତ୍ତୁକୁ ଗିଯେଛ, ତତ୍ତୁକୁ ଆବାର ଫିରେ ଆସିତେ ପାର, ତାର ଜନ୍ମ ଚେଷ୍ଟା କରୋ ।

କମଳାର କଥା ଶେଷ ହିତେ ନା ହିତେଇ ଦୀନେଶ ହଇଥାନି ଫରମ୍ ଲାଇଯା ହାପାଇତେ ହାପାଇତେ ସରେର ମଧ୍ୟେ ଆସିଯା ବଲିଲ, ଏହି ନାଓ ଏବେଛି ।

କମଳାର ମୁଖେ ଦେଇ ଗନ୍ତୀର ହାସି । ବଲିଲ, fill up କରୋ ।

ଦୀନେଶ ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ଫରମ୍ fill up କରିଯା ନାମ ସଇ କରିଯା କମଳାର ହାତେ ଦିଲ । ତାହାର ପର ରଶୀଦକେ ଲଙ୍ଘ କରିଯା ବଲିଲ, ତୁ ମି ଚୁପଟା କୋରେ ରଇଲେ ଯେ, ନା ଓ ଲେଖ !

କମଳା ଧୀରଭାବେ ବଲିଲ, ଓରଟା ଏଥନ ଥାକୁ, ତୋମାରଟାଇ ଆଗେ
ଥାକୁ ।

—କେନ ?

—ସକଳକେଇ ଯେ ଏକଦିନେ ଏକ ସଙ୍ଗେ ଦିତେ ହବେ, ଏମନ କି କଥା
ଆଛେ ? ଓରଟା ନା ହସ କାଳ ଯାବେ ।

—ନା ତା ହବେ ନା । ଏକ ସଙ୍ଗେଇ ଯାକ । ଆମି ଯାର ଜଣ୍ଠ ହଥାନା
କରମ ନିଯେ ଏଲୁମ ।

—ଏକଥାନା pending ରହିଲ—କାଳ ହବେ । ଏଥନ ତୁଇ ଯା କାପଡ଼
ଚୋପଡ଼ ଛାଡ଼ିଗେ । ଆମାରଓ ଏକଟୁ ହେଁମେଲେ ଯେତେ ହବେ ।

କମଳା ଉଠିରା ଧୀର ପଦେ ସବ ହଇତେ ବାହିର ହଇଯା ଗେଲ । ଦୀନେଶ
ବ୍ୟାପାରଟା ଠିକ ବୁଝିତେ ନା ପାରିଯା ଯେନ ହତଭ୍ୟ ହଇଯା ଗେଲ । କିଛକଣ
ଚୁପ କରିଯା ଥାକିଯା ରଶୀଦକେ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, କି ହେଁବେଳେ ଭାଇ !

—ଏକଟା ଦୀର୍ଘଥାମ ଫେଲିଯା ରଶୀଦ ଉତ୍ତର ଦିଲ, କିଛି ନା ।

ସମଗ୍ର ଦେଶେ ମହାଆ! ଗାନ୍ଧୀର ଲବଣ ଆଇନ ଅମାଗ୍ରେ ସାଡ଼ା ଜାଗିଯା ଉଠିଯାଛେ । ଦଲେ ଦଲେ ନ଱ନାରୀ ସେଚ୍ଛାସେବକ ଶ୍ରେଣୀଭୁକ୍ତ ହଇଯା କେନ୍ଦ୍ରେ କେନ୍ଦ୍ରେ ଲବଣ ଆଇନ ଅମାଗ୍ର କରିତେ ଆରଣ୍ୟ କରିଯାଛେ ।

—କେନ୍ଦ୍ର ଉପର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାଚୀନ ନେତା ଗ୍ରେନ୍ଡାର ହୋୟାର କମଳାର ଉପର ସେଥାନକାର ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପରିଚାଳନାର ଭାବ ଅର୍ପିତ ହଇଯାଛେ । ଆଜ ପାଚଦିନ ଧରିଯା କମଳା ଅସୀମ ସାହସ, ଧୈର୍ୟ ଓ ଦନ୍ତତାର ସହିତ ତାହାର ଗୁରୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିଯା ଚଲିଯାଛେ । କ୍ଲାନ୍ତି ନାହିଁ, ଅବସାଦ ନାହିଁ, ବିଶ୍ରାମ ନାହିଁ । ଦଲେର ପର ଦଲ ସେଚ୍ଛାସେବକ ଗ୍ରେନ୍ଡାର ହିତେଛେ, ଆବାର ନୂତନ ଦଲ ଆସିଯା ତାହାଦେର ହାନ ପୂରଣ କରିତେଛେ । କମଳା ମାଝେର ସେହେ, ଭଗ୍ନୀର ମମତାର ପୁରୁତନ ଦଲକେ ବିଦ୍ୟା ଦିଯା ନୂତନ ଦଲକେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିଯା ଲାଇତେଛେ । ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କେନ୍ଦ୍ର ଯେଣ ତାହାର ନିଜେର ସବ ବାଢ଼ୀ । ସୁଗ୍-ସୁଗାନ୍ତର ଧରିଯା ମେ ଯେଣ ସେଥାନକାର ଶ୍ରେଷ୍ଠୀ ଜନନୀ, ମମତାମୟୀ ଭଗନୀ ।

ଦ୍ଵିତୀୟରେ ପର କମଳା ଆହାରାନ୍ତେ ଶିବିରେ ଏକଟୁ ବିଶ୍ରାମ କରିତେଛେ । ଏମନ ସମସ୍ତେ ବହୁ କଠେର ବନ୍ଦେମାତରମ୍ ଧରନି ଚାରିଦିକେ ଏକଟା ସାଡ଼ା ଜାଗାଇଯା ଦିଲ । କମଳାର ବିଶ୍ରାମ ଲୋଗୁ ହଇଲ ନା । ଉଠିଯା ବାହିରେ ଗିଯା ଦେଖିଲ, ପ୍ରାୟ ୨୫ ଜନ ନୂତନ ସେଚ୍ଛାସେବକ ଶିବିର ଦ୍ୱାରେ ଉପାସିତ । ଗନ୍ଧୀର ମେହାଙ୍ଗେ ଏକେ ଏକେ ସକଳକେଇ ମେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିଯା ଲାଇଲ । ସର୍ବଶୈଖେ ଯାହାକେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିଲ, ମେ ବଶୀଦ । ସାଭାବିକ ଗନ୍ଧୀର ହାସି ହାସିଯା କମଳା ବଲିଲ, ଏଦେହ ? କିନ୍ତୁ ପାରବେ ତ ? ଏ ଯେ ବଡ଼ କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ମାନ ହାଙ୍ଗେ ବଶୀଦ ଉତ୍ତର କରିଲ, ଏହି କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଆମାର ଓ ଅଧୋଜନ ହୋଇଯେ ।

କମଳା ଏ ଇଞ୍ଜିନ ବୁଝିଲ କି ନା ଜାନି ନା, ତବେ ମେ ଆର କୋନ ଥେଣ୍ଟ ନା କରିଯା ସେଚ୍ଛାସେବକଗଣକେ କିଛୁକ୍ଷଣେର ଜନ୍ମ ବିଶ୍ଵାମେର ଆଦେଶ ଦିଯା ଧୀର ପଦେ ଶିବିରେ ପ୍ରବେଶ କରିଲ ।

ବୈକାଳେ ସଥାରୀତି ଲବଣ ତୈୟାରୀ ଆରଣ୍ୟ ହଇଲ । କିନ୍ତୁ ଆଜ ଆର ପୁଲିଶ ବଡ଼ ବେଶୀ ସମୟ ଦିଲ ନା । ଜଳ ଫୁଟାଇବାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହାର! ଧର ପାକଡ଼ ଶୁରୁ କରିଯା ଦିଲ । ଧ୍ୱନ୍ତାଧ୍ୱବନ୍ତି ଓ ଗ୍ରେନ୍ଟାରେର ଧୂମ ପଡ଼ିଯା ଗେଲ । କମଳା ବସିଯା ବସିଯା ଏକଟା ଇଁଡ଼ିତେ ଲବଣ-ଜଳ ଜାଳ ଦିତେଛିଲ । ମେଥାଲେ କଥେକଜନ ସେଚ୍ଛାସେବକ ତାହାକେ ସେରିଯା ଦ୍ଵାରାଇସାର୍ଛିଲ । ପୁଲିଶ ଆସିଯା ସଥନ ସେଚ୍ଛାସେବକଗଣକେ ହଟାଇୟା ଦିବାର ଜନ୍ମ ଟାନଟାନି ଓ ଧ୍ୱନ୍ତାଧ୍ୱବନ୍ତି କରିତେ ଲାଗିଲ, ମେଇ ସମୟେ ହଡ଼ାହଡ଼ିର ମଧ୍ୟେ କମଳା ଧାକା ଖାଇଯା ମେଇ ତଥ୍ବ ଲବଣ-ଜଳ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇଁଡ଼ିର ଉପର ଗିଯା ପଡ଼ିଲ । ଫଳେ ଇଁଡ଼ି ଭାଙ୍ଗିଯା ତାହାର ଭିତରେର ଆଣ୍ଗଣ-ଜଳେ କମଳାର ଚୋଥ ମୁଖ ଓ ବୁକ ସାଂଘାତିକ କରି ଦକ୍ଷ ହଇଯା ଗେଲ । ମୁହଁର୍ରେର ଭିତରେ ଏହି କାଣ୍ଡ ସ୍ଟାର ଫେହଇ ରକ୍ଷାର କୋନ ଉପାୟ କରିତେ ପାରିଲ ନା । ସକଳେ ଧରାଧରି କରିଯା କମଳାକେ ଶିବିର ମଧ୍ୟେ ଲାଇଯା ଗେଲ ।

ପାଂଚଦିନ ପରେର କଥା ! ମେଡିକ୍ୟାଲ କଲେଜେର Female ward-ଏ ଏକଥାଳି ଖାଟୋର ଉପର କମଳା ଚକ୍ର ମୁଦ୍ରିତ କରିଯା ପଡ଼ିଯା ଆଛେ । ପାରେ ତାହାର ପିତା ଓ କନିଷ୍ଠ ଦୀନେଶ ସଜଳ ନେତ୍ରେ ବସିଯା । କମଳାର ଜୀବନେର ଆଶା ନାହିଁ । ଡାକ୍ତାର ଶେଷ କଥା ବଲିଯା ଦିଗ୍ବାହେ । ବଞ୍ଚୁ-ବାଙ୍ମବ ଆଞ୍ଚୀଯ-ସ୍ଵଜନ ସକଳେଇ ଏକେ ଏକେ ଦେଖିଯା ଶୁଣିଯା ବିଦ୍ୟାଯ ଲାଇଯା ଗିଯାହେ । ମାତ୍ର ରଙ୍ଗେର ମରତାଯ-ବୀଧା ପିତା ଓ ସହୋଦର ଏଥିର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାକେ ଆଶ୍ରମିଯା ବସିଯା ଆଛେ ।

ଅନେକକ୍ଷଣ ପରେ କମଳା ଚକ୍ର ମେଲିଲ । ସ୍ଵପ୍ନୋଧିତେର ମତ ବଲିଯା ଉର୍ତ୍ତିଲ, ରଶୀଦ !

କ୍ରମ-କମ୍ପିତ କଠେ ଦୀନେଶ ବଲିଲ, ଭୋବେ ଥବର ଗିଯେଛେ । ଏଥନେଇ ଏସେ ପୋଡ଼ିବେ ।

ରୋଗିନୀ ଯେନ ଏକଟୁ ଆଶ୍ଵସ୍ତ ହଇଯା ଚକ୍ର ମୁଦ୍ରିତ କରିଲ । ଠିକ ସେଇ ସମୟେ ରଶୀଦ ଘରେର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବେଶ କରିଯା କରନ କଠେ ଡାକିଲ, ଦିଦି !

ରୋଗିନୀ ଆବାର ଚକ୍ର ମେଲିଲ । ରଶୀଦେର ପାନେ ଚାହିଲ । ସହସା ତାହାର ସାରା ମୁଖାନିତେ ଏକଟା ପ୍ରସନ୍ନ ହାସିର ଦୀପ୍ତି ଝୁଟିଯା ଉର୍ତ୍ତିଲ । ମେ ପିତା ଓ ଦୀନେଶକେ ବାହିରେ ଅପେକ୍ଷା କରିଲେ ଇନ୍ଦିରି କରିଲ ।

ତାହାରା ଚଲିଯା ଗେଲେ କମଳା ଡାକିଲ, ରଶୀଦ !

—ଦିଦି !

—ଭୁଲେର ପ୍ରାୟଚିନ୍ତା ?

—ସଥାସାଧ୍ୟ କୋରେଛି । ନଇଲେ ଏମନ ନିଃସକୋଚେ ଛୋଟ ଭାଇଟାର ମତ ଦିଦି ବୋଲେ ତୋମାର ଡାକେ ଆଜ ସାଡା ଦିତେ ପାରନ୍ତୁମ ନା ।

କ୍ଲପାନ୍ତି

କମଳାର ମୁଖେ ତୃପ୍ତିର ହାସି ଛୁଟିଲ । କିଛିକଣ ଚୂପ କରିଯା ଥାକିଯା ଦେ
ଆମାର ବଲିଲ, ଏକଟା କଥା ତୋମାକେ ନା ବୋଲେ ଗେଲେ ଆଜ ମରଣେ
ଆମାର ଶାନ୍ତି ହବେ ନା । ଏତଦିନ ଗୋପନ କୋରେ ଏଦେହି, ଆଜ ପ୍ରକାଶେର
ମୟୋ ହୋଇଯେଛେ । ଶୋନ ଭାଇ ! ଭୁଲ ତୁମିହ ଏକା କରୋନି, ଆମିଓ
କୋରେଛିଲୁମ । ଆଜିକାର ଏ-ମୃତ୍ୟୁ ଆମାର ସେଇ ଭୁଲେରଇ ପ୍ରାୟଶିତ୍ତ ।

ମୁହଁର୍ଭେର ମଧ୍ୟେ ରଣୀଦେର ଅନ୍ତରେ ଶୁଭିର ମୟୁଦ୍ର ଯଥିତ କରିଯା ଜାଗିଯା
ଉଠିଲ କମଳାର ଦେ ଦିନେର ସେଇ ଅନ୍ତିପୂର୍ବ ଧ୍ୟାନମୂର୍ତ୍ତି । ନିର୍ଜନ କଙ୍ଗେ ଜନନୀର
ତୈଲ-ଚିତ୍ରେର ସମ୍ମୁଖେ ନତଜୀମ ଯୁକ୍ତକରା ବ୍ରକ୍ଷଚର୍ଯ୍ୟେର ସେଇ ଭାବ-ଗଣ୍ଡିର
ପ୍ରତିଚ୍ଛବି । ଏତଦିନେ ରହଣ୍ଟା ତାହାର ମୟୁଖେ ପରିଷକାର ହଇଯା ଗେଲ ।
ତାହାର ଦୁଇ ଚକ୍ଷେ ଅଞ୍ଚଳ ମୟୁଦ୍ର ଉଥଲିଯା ଉଠିଲ । କର୍ତ୍ତ କନ୍ଦ ହଇଯା ଆସିଲ ।

ଅନେକକ୍ଷମ ପରେ ଦେ ଡାକିଲ, ଦିଦି !

—ଭାଇ !

—ଆମାକେ ମାର୍ଜନା କରୋ ।

—ମାର୍ଜନା ଅନେକ ଆଗେଇ କୋରେଛି ଭାଇ, ଏଥନ ଆଶୀର୍ବାଦ କରି,
ଆମାର ଏହି ମରଣ-ପ୍ରାୟଶିତ୍ତ ତୋମାର ଜୀବନକେ ଶୁଦ୍ଧ-ମୁନ୍ଦର ଆନନ୍ଦବୟ କରକ ।

ରୋଗିନୀ ବିଦ୍ଵତ୍ ଶୀର୍ଷ ହାତଖାନି ରଣୀଦେର ମାଥାର ଉପର ରାଖିତେ ଗେଲ,
କିନ୍ତୁ ପାରିଲ ନା । ଅବଶ ଶିଥିଲ ହଇଯା ତାହା ଉପାଧାନେଇ ଢଲିଯା ପଡ଼ିଲ ।
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହାର ମର୍ବିଶରୀର ଏକବାର ଅସ୍ଵାଭାବିକରାପେ କୌପିଯା ଉଠିଲ ।

ରଣୀ କ୍ରନ୍ଦନାବେଗେ ପ୍ରାୟାବରକ କରେ ଡାକିଲ, ଦିଦି, ଦିଦି !

ଦୀନେଶ ଓ ପିତାର ସଙ୍ଗେ ଛୁଟିଯା ଆସିଯା ଡାକିଲ, ଦିଦି !

ଶ୍ଵରିର ପିତାର ଆକୁଳ କର୍ତ୍ତ ଫାଟିଯା ଧ୍ୱନିତ ହଇଲ, ମା ।

କୋଥାଯ ଦିଦି, କୋଥାଯ ମା, କେ ଉତ୍ତର ଦିବେ ! ମର୍ମାହତ ଶୋକାନ୍ତି-
କର୍ତ୍ତର ବ୍ୟାକୁଳ ବିଳାପ ନିଷ୍ଠକ କହେଇ ବାସୁନ୍ଧରେ ମିଳାଇଯା ଗେଲ ।

ଗନ୍ଧିତୀ

୧

କଲେজେ ପଡ଼ିବାର ସମୟେଇ ଚରିତ୍ରହୀନ ବଲିଆ ଲତିଫେର ଏକଟା ଛର୍ଣ୍ଣମ୍ବ ରାଟିଆ ଗିଯାଛିଲ । ତାଇ ବି-ଏ ପରୀକ୍ଷାଯ ଅକ୍ରତକାର୍ଯ୍ୟ ହଇଯା ସଥଳ ମେ ସରେ ଆସିଆ ବସିଲ, ତଥନ ଅଭିଭାବକ ହିତେ ଆଜ୍ଞୀଯ ବନ୍ଦୁ-ବାନ୍ଦୁବ ସକଳେଇ ତାହାର ଉପର ବିକ୍ରପ ହଇଯା ଉଠିଲ । ପଡ଼ାଶୁନାୟ ଚିରକାଳଇ ଲତିଫ ଭାଲ ଛେଲେ । ପ୍ରବେଶିକା ଓ ଆଇ-ଏ ପରୀକ୍ଷାଯ ମେ ବିଶେଷ ପ୍ରଶଂସାର ସହିତ ଉତ୍ତୋର୍ଣ୍ଣ ହଇଯାଛିଲ । ବି-ଏଟାଓ ସେ ହାସିତେ ହାସିତେ ପାଶ କରିବେ, ଏ ଧାରଣାଟାଓ ମନେ ବନ୍ଦମୂଳ ଛିଲ । କିନ୍ତୁ ହଠାତ୍ ମେ ଧାରଣା ଉନ୍ଟାଇଯା ଦିଯା ଲତିଫ ଫେଲ କରିଆ ସରେ ଆସିଆ ବସିଲ । ସକଳେଇ ବିଶ୍ୱାସ କରିଲ, ଚରିତ୍ରହୀନତାଇ ଲତିଫେର ଅକ୍ରତକାର୍ଯ୍ୟତାର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ଏବଂ ଏହି ବିଶ୍ୱାସେର ଫଳେ ସକଳେଇ ତାହାର ଉପର ଅନ୍ତରେ ଅନ୍ତରେ ଚଟିଆ ଗେଲ ।

ଛର୍ଣ୍ଣମ୍ବଟା ରାଟିଆଛିଲ ବ୍ୟସର ଥାନେକ ପୂର୍ବେ ତାହାରଇ ସ୍ଵଗ୍ରାମବାସୀ ସହପାଠୀ ସାମାଦେର ମାରଫତେ । ସାମାଦ ଲତିଫେର ସହିତ ଏକଇ ମେସେ ଥାକିଆ ଏକଇ କଲେଜେ ଏକଇ ଝାଶେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିତ । ଲତିଫେର ପ୍ରତି ଏକଟା ନୀଚ ହିଂସା ମେ ବରାବରଇ ଅନ୍ତରେ ଅନ୍ତରେ ପୋଷଣ କରିଆ ଆସିଆଛିଲ । ଇହାର ଏକମାତ୍ର କାରଣ—ସର୍ବ ଲୋକଙ୍କୁଥେ ଲତିଫେର ପ୍ରଶଂସା । ‘ଭାଲ ଛେଲେ’ ବଲିଆ ଲୋକେ ଶତମୁଖେ ଲତିଫେର ଶୁଖ୍ୟାତି କରିତ, ଇହା ସାମାଦେର ସହ ହିତ ନା ।

ଖୁଟ୍ଟି ନାଟ ଦୋଷ କ୍ରଟି ପାଇଲେଇ ସେ ଲତିଫକେ ସଙ୍କୁ-ବାନ୍ଧବ ଏବଂ ଆଜୀମ୍ ମହଳେ ‘ଥୀଟୋ’ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା ପାଇତ । କିନ୍ତୁ ଉହାତେ ବିଶେଷ କୋନ ଫଳ ହିଇତ ନା । ଲତିଫେର ପ୍ରତି କାହାରେ ଅନ୍ତରେର ଶ୍ରଦ୍ଧା ବା ସେହ ତାହାତେ ଏତୁକୁ ହ୍ରାସ ପାଇତ ନା । ଏହି ଭାବେଇ ଦିନ କାଟିଆ ଯାଇତେଛିଲ । ଶେଷେ ଏମନ ଏକଟା ଅଭାବନୀୟ ବ୍ୟାପାର ସଟିଆ ଗେଲ, ଯାହାତେ ଲତିଫେର ପ୍ରତି ଲୋକେର ଅନ୍ତରେର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ବିଶ୍ୱାସେର ଭିନ୍ତି ଟଲିଆ ଗେଲ । ଦେଶେ ଆଜୀମ୍-ସ୍ଵଜନ ଓ ଅଭିଭାବକଗଣ ପ୍ରଥମ ପ୍ରଥମ କଥାଟା ବିଶ୍ୱାସ କରିତେ ପାରେନ ନାହି, କିନ୍ତୁ ମାମାଦ ଯଥନ ତୀହାଦେର ନିକଟ ପ୍ରମାଣେର ଉପର ପ୍ରମାଣ ଆନିଆ ଉପସ୍ଥିତ କରିତେ ଲାଗିଲ ତଥନ ଆର ସେଟାକେ ‘ବାଜେ କଥା’ ବଲିଆ ତୀହାରା ଉଡ଼ାଇଯା ଦିତେ ପାରିଲେନ ନା । କିନ୍ତୁ ନା ପାରିଲେଇ ଲତିଫକେ ତୀହାରା କଲେଜ ଛାଡ଼ାଇଯା ବାଡ଼ିତେ ଆନିଆ ବସାଇଯା ରାଖିଲେନ ନା । କାରଣ ତଥନ ଓ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୀହାଦେର ଏ ବିଶ୍ୱାସଟୁକୁ ଛିଲ ଯେ, ଲତିଫ ଯାହାଟି କରନ୍ତି ନା କେନ, ପଡ଼ାଶୁନାର ବେଳାୟ ସେ ଟିକ ଆଛେ ଏବଂ ପ୍ରବେଶକା ଓ ଆଇ-ଏର ମତଇ ବି-ଏର ଗଣ୍ଡିଆଓ ହେଲାୟ ପାର ହିଇଯା ଯାଇବେ ଏବଂ ଏହି ବିଶ୍ୱାସେର ଫଳେଇ ତାହାକେ କଲେଜ ନା ଛାଡ଼ାଇଯା ବିଶେଷକ୍ରମେ ସାବଧାନ କରିଯା ତଥନକାର ମତ ତୀହାରା ନିରସ ହିଲେନ; କିନ୍ତୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଫଳ ଫଳିଲ ବିପରୀତ । ତଥନ ସକଳେଇ ହାଡ଼େ ହାଡ଼େ ଚଟିଆ ଉଠିଲେନ ।

ବାଡ଼ିତେ ପା ଦିତେଇ ସକଳେର ମୁଖ ଭାର-ଭାର ଦେଖିଆ ଲତିଫ ବ୍ୟାପାରଟା କତକ ପରିମାଣେ ବୁଝିଆ ଲାଇଯାଛିଲ । ତାହାର ପର ହୁଇ ଏକ ଦିନ ପରେଇ ଯଥନ ଜାନିତେ ପାରିଲ ଯେ, ତାହାର ପଡ଼ାଶୁନା ଏଇଥାନେଇ ଶେଷ, ତଥନ ତାହାର ମନ୍ତା ହଠାତ ସେନ ବିଦ୍ରୋହୀ ହିଇଯା ଉଠିଲ । ବାପାରଟା ଯେ ଏତୁର ଆସିଆ ଗଡ଼ାଇବେ, ତାହା ସେ କୋନ ଦିନ କଲନାଓ କରିତେ ପାରେ ନାହି । ମନେ ମନେ ପିତାର ଉପର ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତୀହାର ଧାରଣାକେ ଅନ୍ତରେର ମଧ୍ୟେ ବନ୍ଧମୂଳ

କ୍ଲପାତ୍ରଣ

କରିବାର ପଞ୍ଚେ ସେ ସମ୍ମତ ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ଵଜନ ସାହାୟ କରିଯାଛିଲ, ତାହାଦେର ଉପର ମେ ମର୍ମେ ମର୍ମେ ଚାଟିଆ ଉଠିଲ, କିନ୍ତୁ ମୁଖେ କିଛୁ ଅକାଶ କରିଲ ନା ।

ଏହି ଭାବେ ପ୍ରାୟ ସମ୍ପାଦ ଥାନେକ କାଟିଆ ଗେଲେ ସହସା ଏକଦିନ କଲିକାତା ହଇତେ ଏକ ପତ୍ର ଆସିଲ । ପତ୍ର ପାଇସା ଲଭିକ ଆର କାଳ ବିଲସ କରିଲ ନା । କାହାକେଓ କିଛୁ ନା ବଲିଯା ଦେଇ ଦିନଇ ବୈକାଳେ ଦେ କଲିକାତା ରଗ୍ରାନ୍ ହଇସା ପଡ଼ିଲ ।

କଲିକାତାର ଏକ ଦରିଜ ପଲ୍ଲୀତେ ଏକଥାନି ଖୋଲାର ସରେ ଭାଙ୍ଗା ତଙ୍କା ପୋଷେ ଛେଡା ମାହୁରେର ଉପର ମୃତ୍ୟୁଶୟାଯା ଶାୟିତା ଏକ ପୌଡ଼ା ନାରୀ, ଆର ତାହାର ଶିଯରେ ଅଶ୍ରୁ-ସଜଳଚୋଥେ ବସିଯା ଏକ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ କିଶୋରୀ । କ୍ଷୀଣକଠେ ରମଣୀ ଡାକିଲ, ସାଜେଦା !

— ମା !

— ଲତିଫ ଏଲୋ ନା !

— ଏଥନେଇ ଆସବେନ, ଚିଠି ପେତେ ବୋଧ ହୁଏ ଦେଇ ହୋଇଯେଛେ ତାଇ—

ସାଜେଦାର କଥା ଶେଷ ନା ହିତେଇ ଲତିଫ ସରେ, ମଧ୍ୟେ ଆସିଯା ଦେଖା ଦିଲ । ସାଜେଦାର ମଲିନ ମୂର୍ଖଥାନି ଉଜ୍ଜଳ ହିଯା ଉଠିଲ ।

— କି ହୋଇଯେଛେ ସାଜେଦା ! ଏମନ ଅବସ୍ଥା କେନ ? ବଲିତେ ବଲିତେ ଲତିଫ ରୋଗିନୀର ଶଯାପାର୍ବେ ବସିଯା ତାହାର କପାଳେ ହାତ ଦିଲ ।

ସାଜେଦା ବଲିଲ, ଆପନି ଚୋଲେ ଧାଉରାର ପର ଦିନ ରାତ୍ରେ ହଠାଂ କାଶ୍ତେ କାଶ୍ତେ ମୁଖ ଦିଯେ ରଙ୍ଗ ଉଠିତେ ଥାକେ । ଆର ତାର ମଙ୍ଗେ ମଙ୍ଗେଇ କେପେ ଜର ଆଦେ । ତାର ପର ଜରେ ଜରେ ଏହି ଅବସ୍ଥାମ ଏସେ ଦାଁଡ଼ିଯେଛେନ ।

ସାଜେଦାର କଥା ଶେଷ ହିତେଇ ରୋଗିନୀ କ୍ଷୀଣତର କଠେ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, କେ ସାଜେଦା !

ସାଜେଦାର ଉତ୍ତରେ ଅପେକ୍ଷା ନା କରିଯାଇ ଲତିଫ ବଲିଯା ଉଠିଲ, ଆଗି ଲତିଫ ।

ରୋଗିନୀ ଚୋଥ ଛାଇଟା ସହସା ଯେନ ଅସାଭାବିକରୂପେ ଉଜ୍ଜଳ ହିଯା ଉଠିଲ । ତିନି କି ଏକଟା କଥା ବଲିତେ ଗେଲେନ କିନ୍ତୁ ପାରିଲେନ ନା ।

କ୍ରପାସନ

ଲତିଫ ତୀହାର ମୁଖେର କାଛେ ମୁଖ ଲାଇସା ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, ଡାକ୍ତାର ଡାକବୋ କି ?

ରୋଗିଣୀ ଇଞ୍ଜିଟେ ନିଷେଧ କରିଲେନ । ଲତିଫ ଆର ବିଶେଷ ଜେଦାଜେଦି କରିଲ ନା । ଦେ ଅବଶ୍ଯ ଦେଖିଯା ବେଶ ବୁଝିଯା ଲାଇସାଛିଲ, ଏଥିନ ଆର ଡାକ୍ତାର ଡାକିଯା କୋନ ଲାଭ ନାହିଁ—ଶେ ନିଖାସ ପଡ଼ିତେ ଥା ବାକୀ ।

ଅନେକକ୍ଷଣ ପରେ ରୋଗିଣୀ ଡାକିଲେନ, ସାଜେଦା !

ତୀହାର ସ୍ଵର ଆରଓ କ୍ଷୀଣ । ସାଜେଦା ତୀହାର ମୁଖେର ଉପର ମୁଖ ଲାଇସା କରଣ କଟେ ଡାକିଲ, ମା !

ରୋଗିଣୀ କଥା ବଲିଲେନ ନା, ଧୀରେ ଧୀରେ କଣ୍ଠାର ଏକଖାନି ହାତ ଧରିଯା ଲତିଫେର ହାତେର ଉପର ରାଖିଲେନ । ତାହାର ପର ଉପରେର ଦିକେ ଅଞ୍ଚୁଳି ନିର୍ଦେଶ କରିଯା କି ଇଞ୍ଜିଟ କରିଲେନ ।

ଲତିଫ ଓ ସାଜେଦା ଉଭୟଙ୍କରିତା ଚକ୍ର ଆଶ୍ରତେ ଭରିଯା ଉଠିଲ । ଜଳ-ଭରା ଚୋଥ ମୁହିୟା ଯଥନ ତାହାରା ରୋଗିଣୀର ମୁଖେର ପାନେ ଚାହିଲ, ତଥନ ସବ ଶେଷ ହଇୟା ଗିଯାଛେ । ସାଜେଦା ଆର୍ଦ୍ଦନାଦ କରିଯା ମୃତାର ବୁକେର ଉପର ଲୁଟାଇସା ପଡ଼ିଲ । ଆର ଲତିଫ ?—ଆଟଲ ପାରାଣ ମୂର୍ତ୍ତିର ମତ ବସିଯା ଶ୍ରି ଦୃଷ୍ଟେ ଜୀବନ ନାଟ୍ୟର ମେଇ ଶୋଚନୀୟ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିତେ ଲାଗିଲ ।

এক ବৎসର ପୂର୍ବେ କଲେজ ହିତେ ମେମେ ଫିରିବାର ପଥେ ଏହି ବାଡ଼ୀର ସମ୍ମୁଖେଇ ସାଜେଦାର ସହିତ ଲତିଫେର ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ ହେବାର । ତିନ ମାସେର ବାଡ଼ୀ ଭାଡ଼ା ବାକୀ ପଡ଼ିଯାଛିଲ, ଆଦ୍ୟ କରିତେ ନା ପାରାୟ ବାଡ଼ୀଓୟାଳା ତାହାଦିଗକେ ବାଡ଼ୀ ହିତେ ରାଷ୍ଟ୍ରାୟ ବାହିର କରିଯା ଦିଯାଛିଲ । ସେଇ ଶ୍ରେଣୀ ବହ କୌତୁଳୀ ଦର୍ଶକ ‘ମଜା’ ଦେଖିବାର ଜଣ ବାଡ଼ୀର ସମ୍ମୁଖେ ଜଟଳା କରିତେଛିଲ । ଲତିଫ୍‌ଓ ଛିଲ ଏହି ଜଟଳାକାରୀଦେର ମଧ୍ୟେ ଅଗ୍ରତମ । କିନ୍ତୁ ଶୈଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଥନ ଦେଖିଲ ‘ବେନିଆ’ ବାଡ଼ୀଓୟାଳା ଅକଥ୍ ଭାଷାୟ ଗାଲାଗାଲି କରିତେ କରିତେ ବୋରକାପରିହିତା ମା ଓ ମେଯେକେ ବାଡ଼ୀ ହିତେ ବାହିର କରିଯା ଦିଲ, ତଥନ ସେ ଆର ଥିର ଥାକିତେ ପାରିଲ ନା । ସେଇଥାନେଇ ବାଡ଼ୀଓୟାଳାର ସଙ୍ଗେ ଏକଟା ରଫା କରିଯା ଏହି ଅସହାୟ ଶ୍ରୀଲୋକ ହୁଟଟିକେ ଲଜ୍ଜା ଓ ଅପମାନେର ହାତ ହିତେ ବୀଚାଇଯା ଦିଲ ଏବଂ ସେଇ ଦିନ ହିତେ ତାହାଦେର ସମସ୍ତ ଦାଗିଛି ସେହାୟ ନିଜେର କ୍ଷମେ ତୁଳିଯା ଲାଇଲ ।

ଏହି ବାପାରେ ଲତିଫକେ ବେଶ ଏକଟୁ ବେଗ ପାଇତେ ହିଯାଛିଲ । ବାଡ଼ୀ ହିତେ ତାହାର ଥରଚେର ଜଣ ମାସିକ ବରାଦ ଆସିତ ୩୫ ଟାକା, କିନ୍ତୁ ତାହାତେ ତ ନିଜେର ଓ ଏହି ଅନାଥାଦେର ଥରଚ କୁଳାନୋ ସମ୍ଭବ ନାହିଁ; କାଜେଇ ନିଜେର ପଡ଼ାର କ୍ଷତି କରିଯାଇ ତାହାକେ ସଫାଲେ ସମ୍ଭାୟ ମାସେ ୩୦ ଟାକା ଆୟେର ‘ଟିଉଶନି’ ଘୋଗାଡ଼ କରିଯା ଲାଇତେ ହିଯାଛିଲ । ବଲା ବାହୁଲ୍ୟ, ଏହି ‘ଟିଉଶନି’ଇ ତାହାର ପରୀକ୍ଷାୟ ଅକ୍ରତ୍କାର୍ଯ୍ୟତାର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ।

ଅନୁମନ୍ତିତ ସାମାଦେର ଚୋଥେ ବ୍ୟାପାରଟା ଅତି ଅଗ୍ର ଦିନେର ଭିତରେଇ ଧରା ପଡ଼ିଯାଛିଲ ଏବଂ ଇଚ୍ଛାୟ ହଟକ, ଅନିଚ୍ଛାୟ ହଟକ, ଅତ୍ୟନ୍ତ କୁଂସିତ ଭାବେଇ ସେ ଘଟାନାଟକେ ରାଷ୍ଟ୍ର କରିଯା ଦିଯାଛିଲ । କଲେ ଯାହା ହିବାର ତାହାଇ ହିଯାଛେ ।

*

*

*

*

*

କ୍ଲପାର୍ଥ

ସମ୍ମତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଯଦିଓ ଲତିଫ ବହନ କରିତ, ତଥାପି ଯତଦିନ ମା ବୀଚିଆ ଛିଲେନ, ତତଦିନ ସାଜେଦା ତାହାର ଅନେକଥାନି ଭରସା ରାଖିତ ଏବଂ ସେଟା ଆଭାବିକିଛି । କିନ୍ତୁ ମାଝେର ମୃତ୍ୟୁର ପର ମେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଲତିଫେର ଗଲାଯା ଆସିଆ ପଡ଼ିଲ । ଆଗେ ଚିନ୍ତା ଛିଲ କେବଳ ମାତ୍ର ଭରଣପୋଷଣେର, ଏବଂ ତାହାର ମଙ୍ଗେ ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣେର ଚିନ୍ତା ଓ ଆସିଆ ଜୁଟିଲ । ଏକାକିନୀ ସାଜେଦାକେ ମେଇ ଆୟୋଜନ-ସଜନ-ପରିଶୁଳ୍ଗ ଗୃହେ ରାଖିଆ ଲତିଫ କେମନ କରିଯା ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ମନେ ମେମେ ଆସିଆ ବାସ କରିବେ ! ଅଗତ୍ୟା ତାହାକେ ବାଡ଼ୀ ଓହାଲାର ମଙ୍ଗେ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିଯା ମେଇ ବାଡ଼ୀତେଇ ଆର ଏକଥାନି ସବ ଭାଡ଼ା ଲହିଯା ବାସ କରିତେ ହିଲ ।

‘ଟିଉଶନି’ଟା ବଜାଯାଇ ଛିଲ । ସକାଳ ସନ୍ଧ୍ୟାଯ ମେଥାନେ ପଡ଼ାଇଯା ଲତିଫ ସମ୍ମତ ଦିନ ଚାକୁରୀର ସନ୍ଧାନେ ଘୁରିତେ ଆରାନ୍ତ କରିଯା ଦିଲ । ଫଳେ ଅଞ୍ଚ ଦିନେର ଭିତରେଇ ଏକଟା ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଓ ହଇଯା ଗେଲ । ମେ କତକଟା ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହଇଯା ବମିଲ ।

କିନ୍ତୁ ମେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହଇଲେଓ ବାଡ଼ୀର ଅଭାବ ଭାଡ଼ାଟିଯାଦେର ମନେର ଭିତର ଅଶାନ୍ତିର ଆଶ୍ରମ ଧୀରାଇଯା ଉଠିତେଇଲ । ତାହାରା ଲତିଫ ଓ ସାଜେଦାର ଏହି ଆୟୋଜନଟାକେ ବଡ଼ ଭାଲ ଚୋଥେ ଦେଖିଲ ନା । ଭିତରେ ଭିତରେ ନାନା ରକମ କାନା ଘୁସ ଆରାନ୍ତ କରିଯା ଦିଲ ଏବଂ ମୁଖ୍ୟମ ପାଇଲେଇ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗେ ଉଭୟରେ ପ୍ରତି କୁଣ୍ଡିତ ବିଜ୍ଞପ-ବାଣ ନିଙ୍କେପ କରିତେ ଲାଗିଲ ।

ଲତିଫ ଯତଦୂର ମନ୍ତ୍ରବ ଏମବ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଏଡ଼ାଇଯା ଚଲିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିତ । ମେ ମୁଖ୍ୟମ ତାହାର ଛିଲ ଯଥେଷ୍ଟ । କାରଣ, ଦିନେର ବେଳାଟା ପ୍ରାୟଇ ମେ ବାହିରେ ଥାକିତ, ଆର ରାତ୍ରିତେଇ କାହାରଙ୍କ ମଙ୍ଗେ ତାହାର ବଡ଼ ଏକଟା ଦେଖା ସାକ୍ଷାତ ହଇତ ନା । ହଇଲେଓ କେହ ଆଲାପ ଜମାଇବାର ମୁଖ୍ୟମ ଘଟାଇତେ ପାରିତ ନା । କିନ୍ତୁ ମୁଶ୍କୁଳ ହଇଯାଇଲ ସାଜେଦାକେ ଲଇଯା । ମେ ତ ବାଡ଼ୀ ଛାଡ଼ିଯା ଅନ୍ତର୍ଭେଦ

ସାଇତେ ପାଇତ ନା । କାଜେଇ କୁଂସା ଓ ପର ଚର୍ଚାପିଯ ମେସେରା ଆସିଯା
ସମ୍ମତ ଦିନ କଥାର ସାମେ ତାହାକେ ଉତ୍ତାତ୍ କରିଯା ତୁଳିତ । ତାହାଦେର
କଥାର ଅତିବାଦ କରିବାର ସମ୍ବଲ ତାହାର କିଛୁ ଛିଲ ନା, କାଜେଇ ନୀରବେ
ମୁଖ ବୁଝିଯା ସବ କିଛୁହି ସହ କରିତେ ହିତ । କିନ୍ତୁ ଧୈର୍ଯ୍ୟରେ ଏକଟା ମୀଯା
ଆଛେ, କ୍ରମେ କ୍ରମେ ମେ ଅତିଷ୍ଠ ହିଇଯା ଉଠିଲ ।

ରାତ୍ରି ଆର ନୟଟା । ଲତିଫ ଆହାରେ ବଦିଆଛେ, ମାଜେଦା ତାହାର
ମୟୁଖେ ଦାଡ଼ାଇଯା । ଅଗ୍ନଦିନ ମାଜେଦା ଭାତ ତରକାରୀ ସମ୍ମତ ଦନ୍ତରଥାନେର
ଉପର ମାଜାଇଯା ରାଖିଯା ନିଜେର ସରେ ଚଲିଯା ଯାଏ, ଆଜ ଆର ତାହା କରେ
ନାହି । ଏହି ବ୍ୟାତିକ୍ରମ ଦେଥିଯା ଲତିଫେର ମନେ କେମନ ଘେନ ସନ୍ଦେହ ହଇଲ ।
ମେ ମୁଖ ତୁଳିଯା ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, ଆମାକେ କି କିଛୁ ବୋଲିବେ ମାଜେଦା ?

ମାଜେଦା ଆଜ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜେ ଉପ୍‌ୟାଚିକା ହିଇଯା ଲତିଫକେ କୋନ କଥା
ସଲେ ନାହି, ଆଜ ବଲିତେ ଆସିଯାଛିଲ । କିନ୍ତୁ ବଲି-ବଲି କରିଯା ଲଜ୍ଜା ଓ
ସଙ୍କୋଚେ ତାହାର ମୁଖେର କଥା ମୁଖେଇ ରହିଯା ଗିଯାଛିଲ । ଏଥନ ଶୁଣ୍ୟଗ
ପାଇଯା ବଲିଲ, ହା ।

ଲତିଫ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, କି ?

ମାଜେଦା ନତ୍ୟୁଥେ ରହିଯାଇ ବଲିଲ, ଏ ବାଡ଼ୀତେ ତ ଆର ଥାକା ଯାଏ ନା ।

ତାହାର ସ୍ଵର ବଡ଼ କରଣ, ବଡ଼ ମର୍ମମ୍ପଣ୍ଠୀ ।

ଲତିଫ ସବ ବୁଝିଲ, କିନ୍ତୁ ହୃଦୀ କୋନ ଉତ୍ତର ଦିଲ ନା । ନୀରବେ
ଆହାର ଶେଯ କରିଯା ଯାଇତେ ଲାଗିଲ । ଅନେକକ୍ଷଣ ପରେ ବଲିଲ, ଆର
ଏକଟା ଦିନ କୋନ ରକମେ କାଟାଓ, କାଲ ବିକେଲେଇ ଆମି ଆଫିସ ଫେରତା
ବାଡ଼ୀ ଥୁଁଜାତେ ବେଳବେ ।

ମାଜେଦା ମନେ ମନେ ସମ୍ମତ ହିଇଯା ନିଜେର ସରେ ଚଲିଯା ଗେଲ ।

କ୍ଲପାନ୍ତିଳ

୪

ମନ୍ଦ୍ୟା ଉତ୍ତିର୍ଗ ହଇଯା ଗିଯାଛେ । ରାନ୍ଧାବାନ୍ଧା ଶେ କରିଯା ସବେମାତ୍ର ସାଜେଦା ନିଜେର ସବେ ଗିଯା ବସିଥାଛେ, ଏମନ ସମୟ ବାହିର ହଇତେ କେ ଡାକିଲ, ବାଡ଼ିତେ କେଉ ଆଛେନ ?

ସାଜେଦା ଜାନାଲା ଦିଯା ଚାହିଁଯା ଦେଖିଲ ଧୂତି ଚାଦର ପରିହିତ କେ ଏକଜନ ଲୋକ ବାହିରେ ଦୀଢ଼ାଇଯା ଆଛେ । ଲୋକଟାକେ କୋନ ଦିନ ମେ ଦେଖିଯାଛେ ଏମନ ମନେ ହୁଁ ନା ।

କିଛୁକ୍ଷଣ ଚୁପ କରିଯା ଥାକିଯା ଲୋକଟା ଆବାର ଡାକିଲ, ବାଡ଼ିତେ କେ ଆଛେନ, ଆମି ଲତିଫ ସାହେବେର କାହିଁ ଥେକେ ଆସଛି ।

କି ଏକଟା ଅମଙ୍ଗଲେର ଆଶକ୍ତାୟ ସାଜେଦାର ବୁକେର ଭିତରଟାଯି ହୁକୁ ହୁକୁ କରିଯା ଉଠିଲ ! ମେ ଆର ଚୁପ କରିଯା ଥାକିତେ ପାରିଲ ନା । ଜାନାଲାର କାହେ ଉଠିଯା ଜିଞ୍ଜାସା କରିଲ, କି ଥବର ବଲୁନ ।

ଆଗନ୍ତୁକ ବଲିତେ ଲାଗିଲ, ଇଟାଲିତେ ବାଡ଼ି ପାଓଯା ଗିଯାଛେ । ଲତିଫ ସାହେବ ଆମାକେ ପାଠିଯେଛେନ, ଜିନିସପତ୍ର ନିମ୍ନେ ଆମାର ମଙ୍ଗେ ଚଲୁନ ।

ସାଜେଦା ଭାବିଲ, ଏ କେମନ କଥା । ଏହି ଅପରିଚିତ ଲୋକେର ମଙ୍ଗେ ଯାଇବ କେମନ କରିଯା ? ମେ ଜିଞ୍ଜାସା କରିଲ ତିନି କୋଥାୟ ?

—ତିନି ମେହି ବାଡ଼ିତେହି ଆଛେନ, ଏଥିନ ଆସତେ ପାରବେନ ନା । ନିଜେ ଦେଖେ ଶୁଣେ ସବ ମାଫ ଶୁତରା କରାଛେନ ।

ସାଜେଦା ଇତନ୍ତଃ କରିତେ ଲାଗିଲ, କି କରିବେ । ଏକବାର ଭାବିଲ ତାହାକେ ଆସିତେ ବଲିଯା ଦିଇ, କିନ୍ତୁ ପରକ୍ଷଣେହି ଆଶକ୍ତା ଜାଗିଲ, ସଦି ରାଗ କରେନ । ହୁଇ ଏକବାର ‘ତୋନା ମୋନା’ କରିଯା ଶେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମେ ଶାଓଯାଇ ହିଲ କରିଲ ଏବଂ ଆଗନ୍ତୁକକେ ଗାଡ଼ି ଡାକିତେ ବଲିଯା ଜିନିସପତ୍ର

କ୍ଲପାକ୍ଷଣ

ଶୁଭାହିତେ ଆରମ୍ଭ କରିଯା ଦିଲ । ଅତଃପର ଗାଡ଼ୀ ଆସିଲେ ମାଲପତ୍ର ଲଇଯା ଗାଡ଼ୀତେ ଗିଯା ଉଠିଯା ବସିଲ ।

ରାତ୍ରି ପ୍ରାଥମ ୧୦ଟାର ସମୟ କଲିକାତାର ଅଳିତେ ଗଲିତେ ବାଡ଼ୀ ଖୁଜିଯା ହେଲାନ ହଇଯା ଲତିକ ବାସାୟ ଫିରିଲ, କିନ୍ତୁ ଘରେର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବେଶ କରିଯା ଯାହା ଦେଖିଲ, ତାହାତେ ତାହାର ମୁଖ ହିତେ କଥା ମରିଲ ନା । ପ୍ରଥମଟା ଦେଇ ହତବୁଦ୍ଧିର ମତ ‘କଟି’ ହଇଯା ଦୀଢ଼ାହିଯା ରହିଲ । ତାହାର ପର ଜିଜ୍ଞାସା କରିଯା ଅନ୍ତରେ ତାଙ୍କାଟିଆଦେର ମୁଖେ ସଖନ ମକଳ କଥା ଶୁଣିଲ, ତଥନ ସେଇଥାନେଇ ଯେବୋର ଉପର ମାଥାଯି ହାତ ଦିଯା ବସିଯା ପଡ଼ିଲ ।

ଲତିଫେର ହଠାଏ ବାଡ଼ୀ ହିତେ ଚଲିଯା ଆସାର ଫଳେ ସେଖାନକାର ସକଳେଟ୍ ଧାରଣା କରିଯା ଲଇଲ, ଏହି ‘ହତଭାଗୀ ଛୋକରାର’ ଉଦ୍ଧାରେ ଆରକୋନ ଉପାୟଇ ନାହିଁ, ମେ ଏକେବାରେଇ ଗୋଲାର ଗିଯାଇଛେ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ତିମ ଲୋକେ ଯାହାଇ ବଲୁକ ନା କେନ, ଲତିଫେର ବାପେର ମନ ପୁତ୍ରେର ଉଦ୍ଧାରେ ଆଶ୍ୟାନ ଏକେବାରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦିତେ ପାରେ ନାହିଁ । ତିନି ତଳେ ତଳେ ‘ମେଘେଟାକେ’ (ସାଜେଦାକେ) ସରାଇୟା ଫେଲିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିତେ ଲାଗିଲେନ, ତାହାର ଏ ଚେଷ୍ଟୀଯ ସହାୟ ହଇଲ ସାମାନ୍ୟ ।

ଲତିଫେର ଚଲିଯା ଆସାର କଷେକଦିନ ପରେ ସାମାନ୍ୟ କଲିକାତା ଆସିଲ । ସାଜେଦାରୀ ସେ ବାଡ଼ୀତେ ବାସ କରିତ, ସାମାନ୍ୟ ତାହା ଜାନିତ ! ସୁତରାଂ ଝୋଜା ଖୁଁଜିର ଆର ପ୍ରୟୋଜନ ହଇଲ ନା । ତୁ ଏକଦିନେର ମଧ୍ୟେଇ ମେ ମେହି ବାଡ଼ୀର ଏକଟା ବଦମାଇସ ଲୋକକେ ହାତ କରିଯା ଫେଲିଲ । ବହୁଦିନ ହିତେ ସାଜେଦାର ଉପର ଏହି ଲୋକଟୀର କୁ-ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଯାଇଲା, କିନ୍ତୁ ସୁଯୋଗେର ଅଭାବେ କିଛୁଇ କରିଯା ଉଠିତେ ପାରେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ସାମାନ୍ୟର କଥାଯ ମେ ଅତି ସହଜେଇ ରାଜୀ ହଇଲ । କଥାବାର୍ତ୍ତା ଠିକ ହଇଲ ଯେ, ମେ ସାମାନ୍ୟକେ ସକଳ ସଂବାଦ ଯୋଗାଇବେ, ଆର ସାମାନ୍ୟ କୌଶଳେ ସାଜେଦାକେ ବାଡ଼ୀ ହିତେ ବାହିର କରିଯା ଆନିଯା ତାହାର ହାତେ ତୁଳିଯା ଦିବେ । ଏହି ବଳୋବନ୍ତ ଅନୁମାରେ ଲୋକଟୀ ସମ୍ମତ ଥବରଇ ସାମାନ୍ୟକେ ଯୋଗାଇତ । ଲତିଫେର ଆକିମ ଫେରତା ବାଡ଼ୀ ଖୁଁଜିତେ ଯାଓଯାର ସଂବାଦ ମେ-ଇ ତାହାକେ ଦିଆଇଲ । ସାଜେଦା ଦିନେର ବେଳାଯ ବାଡ଼ୀର ଅନ୍ତ ନେଯେଦେର ସଙ୍ଗେ କଥା-ପ୍ରମଙ୍ଗେ କଥାଟୀ ବଲିଯା ଫେଲିଯାଇଲ, କାଜେଇ ଗୋପନୀୟ ହଇଲେଓ କଥାଟା ଏହି ଗୁପ୍ତଚରେର କାଳେ ଗିଯା ଉଠିଯାଇଲ । ଥବର ପାଇୟାଇ ସାମାନ୍ୟ ସୁଯୋଗ ଧରିଯାଇଲ ଏବଂ

ସନ୍ଧ୍ୟାର ପର ମିଥ୍ୟା କଥାଯ ଭୁଲାଇଯା ସଂସାର ଜ୍ଞାନହୀନା ସରଳା ମାଜେଦାକେ ବାଡ଼ୀର ବାହିର କରିଯା ଲାଇଯା ଗିଯାଛିଲ ।

* * * *

ଲତିକ କତକ୍ଷଣ ଯେ ହତଭ୍ରମ ହିଁଯା ବସିଯାଛିଲ, ତାହା ଦେ ଜାନେ ନା, ହଠାତ୍ କେ ଏକଜନ ପିଛନ ଦିକ ହିତେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା କହିଲ, ଆର ଭେବେ କି ହବେ ବାବା, ଯା ହବାର ହ'ସେ ଗିରେଛେ, କେନ ଆର ଭେବେ ଭେବେ ନିଜେର ଦେହଟା ମାଟୀ କରବେ ?

ଲତିକ ପିଛନ ଫିରିଯା ଦେଖିଲ, ମେହି ବାଡ଼ୀରାଇ ଏକଜନ ବୃଦ୍ଧ ଭାଡ଼ାଟୀଯା । ମେ ଲୋକଟାକେ ଚିନିତ, ଏ-ବାଡ଼ୀର ମଧ୍ୟେ ଏକମାତ୍ର ଏହି ଲୋକଟାରାଇ କାହେ ମମୟେ ଅମସଯେ ଦେ ଛାଇ ଏକଟୀ ଘିର୍ଣ୍ଣିତ କଥା ଶୁଣିତେ ପାଇତ । ତାହିଁ ବ୍ୟଥାଯ ବ୍ୟଥା ଦେଖିଯା ଲତିକ ତାହାର ପାନେ କରଣ ଛଲ ଛଲ ନେତ୍ରେ ଚାହିଯା ରହିଲ । ବୃଦ୍ଧ ଆବାର ବଲିଲ, ଓଠ, ଆର ଏଥାନେ ବସେ ଥାକେ ନା, ଆଜ ଆମାର ଓଥାନେଇ ଥାକୁବେ ଚଲ ।

ଲତିକ କିଛୁକଣ ଚୁପ କରିଯା ରହିଲ । ତାହାର ପର ସହସା ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ,—ଆପନି କି ଲୋକଟାକେ ଦେଖେଛିଲେନ ?

—ଦେଖେଛିଲୁଗ, କିନ୍ତୁ ବୁଡ଼ୋ ମାନୁଷ ଗ୍ରହଟା ଠାଓର କରତେ ପାରି ନି ।

କଥାଟା ଶେଷ କରିଯାଇ ବୃଦ୍ଧ ସହସା ଉତ୍କୁଳ ହିଁଯା ବଲିଯା ଉଠିଲ, ହିଁ ହେଯେଛେ ପୁଁଟୁ ତାକେ ଚେନେ, ମେ-ଓ ଗାଡ଼ୀର ସଙ୍ଗେ ଶଙ୍ଗେ ଯାଚେ ଦେଖିଲୁମ । ବଲା ବାହଲା, ପୁଁଟୁ ସାମାଦେର ଶୁଣ୍ଡଚର ବାତିତ ଆର କେହ ନୟ ।

ଘରେ ସଦି ଆଲୋ ଥାକିତ, ତାହା ହଇଲେ ବୃଦ୍ଧ ଦେଖିତେ ପାଇତ, ଲତିକର ଚୋଥ ମୁଖ ଅସ୍ଵାଭାବିକରୂପେ ଲାଲ ହଇଯା ଉଠିଯାଇଁ, ଅତିମାତ୍ର ଉତ୍ୱେଜନାମ ତାହାର ସର୍ବଶରୀର କାପିତେଛେ ।

জ্ঞানপাত্রন

মুহূর্ত পরেই সে উঠিয়া দাঢ়াইল। আপনি যান, আমি একবার
বাহিরে যাব।

—এত ঝাত্রে কোথায় যাবে বাবা, কাল সকালে যা হয় কোরো।
আজকের মত—

বন্ধকে কথা শেষ করিতে না দিয়াই লতিফ বলিয়া উঠিল, না,
এখনই যেতে হবে। আপনি ভাববেন না, আমি একটু পরেই
ফিরে আসব।

লতিফ ঘর হইতে বাহির হইয়া গেল। পুঁচুকে লতিফ ভাল করিয়াই
চেনে। শুধু সেই বা কেন? পাড়ার সকলেরই কাছে গুণ্ডামী ও
বদমায়েশীর জন্য সে বিশেষভাবে পরিচিত। সাজেদার প্রতি তাহার
যে একটা লোলুপ দৃষ্টি পড়িয়াছিল, এ সন্দেহ লতিফের মনে পূর্বেই
জাগিয়াছিল। কিন্তু বিশেষ কোন প্রমাণ না পাইলে ত কিছু করা
যায় না, কাজেই সে উচ্চবাচ্য করে নাই। আজ সে সন্দেহ তাহার
মনের ভিতর বন্ধমূল হইয়া গেল। সে হির বিশ্বাস করিল, ইহা পুঁচুরই
কাজ। সাজেদার সর্বনাশ করিবার জন্যই সে এই কৌশল করিয়াছে।
স্বতরাং শয়তানকে সমুচ্চিত শিক্ষা দিতে হইবে।

বাহিরে আসিয়া রাস্তার মোড় ফিরিতেই লতিফ দেখিল পুঁচু হন্দ
করিয়া বাড়ীর দিকে ফিরিতেছে। নিকটে আসিতেই লতিফ তাহার হাত
চাপিয়া ধরিয়া বলিল, দাঁড়াও।

পুঁচু চমকিত হইয়া ধমকিয়া দাঢ়াইল। লতিফের মূর্তি দেখিয়া সে
যেন একটু দমিয়া গেল, কিন্তু পরক্ষণেই সামলাইয়া লইয়া জিজ্ঞাসা করিল,
কি হয়েছে!

বজ্রকণ্ঠে লতিফ জিজ্ঞাসা করিল, তাকে কোথায় যেখে এসেছিস্?

କିଛୁଇ ଜାନେ ନା ; ମୁଖେ ଏମନି ବିଶ୍ୱରେ ଭାବ ଫୁଟାଇୟା ପୁଁଟୁ ଜିଜ୍ଞାସା
କରିଲ, କାହେ ?

ପୂର୍ବବନ୍ ସ୍ଵରେ ଉତ୍ତର ହଇଲ, ସାଜେଦାକେ ।

ପାଗଳ ନାକ ! ବଲିଯା ପୁଁଟୁ ସାଜୋରେ ଲତିଫେର ନିକଟ ହିତେ ହାତ
ଛାଡ଼ାଇୟା ଲାଇତେ ଚେଷ୍ଟା କରିଲ, କିନ୍ତୁ ପାରିଲ ନା । ଉପରଙ୍କ ଚେଷ୍ଟାର ସଙ୍ଗେ
ସଙ୍ଗେଇ ଏହି ଜାନଟା ତାହାର ଭାଲ ରାପେଇ ଜମାଇୟା ଗେଲ ଯେ, ଲତିଫେର ବଜ୍ରମୁଣ୍ଡ
ହିତେ ନିଜେକେ ମୁକ୍ତ କରା ତାହାର ପକ୍ଷେ ଘୋଟେଇ ସହଜ ସାଧ୍ୟ ନଥି ।

ଲତିଫ ପୁନରାୟ ଧରକ ଦିଯା ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, ଏଥନ୍ତି ବଳ, ନହିଁଲେ
ତୋକେ ଥୁନ କରବ ।

ପୁଁଟୁ ଆର ଜୋର କରିଲ ନା । ତେପରିବରେ କୁତ୍ରିମ ବିଶ୍ୱରେ ଜିଜ୍ଞାସା
କରିଲ, ଆପନି କି ବଲଛେନ, ଆମି କିଛୁ ବୁଝାତେ ପାରାଛି ନା ; ଆପନାରଇ
ଲୋକ ଏମେ ତ ତାକେ ନିଯେ ଗେଲ—

ଆମାର ଲୋକ, ନା ତୋର ଚର ?

ପୂର୍ବବନ୍ ଭାବେ ପୁଁଟୁ ବଲିଲ, ଆପନି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କରଲେନ ଦେଥଛି !

ତାହାର ପର ସହସା କ୍ରୋଧେର ଭାବ ଦେଖାଇୟା ବଲିଲ, ଦେଖୁନ, ଏରକମ
ଭାବେ ଆପନି ଝାନ୍ତାର ମାବାଥାନେ ଦାଡ଼ିୟେ ଅପମାନ କରବେନ ନା, ଭାଲ ହବେ
ନା ବଲାଛି ।

ଲତିଫ ଏକଟା କ୍ରୂର ହାସି ହାସିଗ, ତାହାର ପର ବଲିଲ, କରଲେ କି
କରବି ?

ତାହାର ଭାବ ଦେଖିଯା ପୁଁଟୁ ଆର କିଛୁ ବଲିଲ ନା । ବଲିବାର ପ୍ରସ୍ତୋଜନାବ
ହଇଲ ନା । ଲତିଫ କି ଭାବିଯା ସହସା ତାହାର ହାତ ଛାଡ଼ିଯା ଦିଯା
ବଲିଲ, ଯା—

ପୁଁଟୁ ଏକବାର ତାହାର ମୁଖେର ପାନେ ଚାହିଲ, ତାହାର ପର ଧୀରେ ଧୀରେ

ବୁଦ୍ଧିମତୀ

ବାଡ଼ୀର ଦିକେ ଚଲିଯା ଗେଲ । ଲତିଫ ଓ ମିନିଟ ପାଂଚକେର ଜଗ୍ନ ଏଦିକ
ଓଦିକ ଘୁରିଯା ଅବଶେଷେ ନିଜେର ଅନ୍ଧକାର ସରଟାତେ ଗିଯା “ଶ୍ରମ” ହଇଯା
ବସିଯା ରହିଲ ।

ନିଜେକେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ପ୍ରତିପଦ୍ମ କରିବାର ଜଗ୍ନଇ ପୁଁଟୁ ଅତ ତାଡ଼ାତାଡ଼ି ବାସାୟ
ଫିରିଯାଛିଲ । କିନ୍ତୁ ଯଥନ ବୁଦ୍ଧିଲ, ସବ ଜାନାଜାନି ହଇଯା ଗିଯାଛେ, ଆର
ଢାକା ଦେওଯା ଚଲିବେ ନା, ତଥନ ମେ ରାତିର ମଧ୍ୟେ ହଇଲେ ସାଜେଦାକେ ସରାଇଯା
ଫେଲିବାର ମତଳବ କରିଲ, କି ଜାନି, ବିଲମ୍ବ ହଇଲେ ସଦି ଖୁଜିଯା ବାହିର
କରେ । ମେ ବାସାୟ ଆସିଯା କିଛୁକ୍ଷଣ ଅପେକ୍ଷା କରିଲ ତାହାର ପର ଆଣ୍ଟେ
ଆଣ୍ଟେ ଉଠିଯା ଆସିଯା ଲତିଫେର ସରେର ମଧ୍ୟେ ଉକି ମାରିଲ । ଅନ୍ଧକାର ସର
କିଛୁଇ ଦେଖା ଗେଲ ନା । ମେ ମଞ୍ଚପରେ ଝାଙ୍କାନ ବାହିର ହଇଯା ପଡ଼ିଲ ।

ଲତିଫ ଅନ୍ଧକାର ସରେର ମଧ୍ୟେ ବସିଯା ଏହି ଶୁଯୋଗେରଇ ଅପେକ୍ଷା
କରିତେଛିଲ; ଏବଂ ଏହି ଜଗ୍ନଇ ମେ ତଥନ ପୁଁଟୁକେ ଧରିଯାଓ ଛାଡ଼ିଯା
ଦିଯାଛିଲ । ଏଥନ ସମୟ ବୁଦ୍ଧିଗୀ ସର ହଇତେ ବାହିର ହଇଯା ମେ ଅଲକ୍ଷେ
ପୁଁଟୁର ଅନୁମରଣ କରିଲ ।

ବେଳେଥାଟୀ ଅନ୍ଧଲେ ଏକ ଦୁର୍ଗମ ଗଲିର ମଧ୍ୟେ ଏକଥାନି ଖୋଲାର ସରେର
ଦରଜାର ସଞ୍ଚୁଥେ ଗିଯା ପୁଁଟୁ ଦାଢ଼ାଇଯା ପଡ଼ିଲ । ଚକିତେର ମଧ୍ୟେ ଏକବାର
ଚାରିଦିକ ଦେଖିଯା ଲାଇଯା ଦରଜାର ଧାରା ଦିଲ । ଲତିଫ ତଥନ ଅନ୍ଧକାରେର
ମଧ୍ୟେ ଗା ଢାକା ଦିଯା ମରିଯା ଦାଢ଼ାଇଯାଛେ ।

ଦରଜା ଭିତର ହଇତେ ଖୁଲିଯା ଗେଲ । ପୁଁଟୁ ସରେର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବେଶ କରିଲ ।
ସାଜେଦା ଖୁବଇ ବୁଝିତେ ପାରିଯାଛିଲ । କିନ୍ତୁ ନିର୍କପାୟ ମେ, କି କରିବେ !
ସରେ ଚୁକିଯାଇ ପୁଁଟୁ ବଲିଲ, ଏଥାନେ ଥାକା ହବେ ନା । ଅଗ୍ର ଜାଗଗାୟ ସର
ଠିକ କରେଛି ଏଥନେ ଯେତେ ହବେ ।

—ଆମି ଯାବ ନା ।

—ନା ଗେଲେ ଏଥାନେ ପଚେ ମରତେ ହବେ ।

—ତା—ଇ ମରବ ।

—ଧରକ ଦିଯା ପୁଣ୍ଡୁ ବଲିଲ ଓ ସବ ଶାକାମି ରାଖ । ସା ବଲଛି, ତାଇ କର ।

—ଆମି ପାରବ ନା ।

—ଏଥନେ ଭାଲୁ ଭାଲୁ ବଲଛି ଚଳ, ନଇଲେ ଏର ପର ଚୁଲେର ମୁଟୀ ଧରେ ନିଯ୍ରେ ଥାବ ।

ମରିଯା ହଇଯା ସାଜେଦା ସାହସ ମଞ୍ଚ କରିଯା ବଲିଲ, ତୁମି ଯଦି ଅମନ କରେ ଆମାର ବିରକ୍ତ କର, ତା ହଲେ ଆମି ଟେଚିଯେ ପାଡ଼ାର ଲୋକ ଜମା କରବ ।

ତବେରେ ହାରାନଜାଦୀ, ବଲିଯା ନିତାନ୍ତ ଅର୍କିତ ଭାବେ ପୁଣ୍ଡୁ ଛୁଟିଯା ଗିଯା ସାଜେଦାର ଗଲା ଚିପିଯା ଧରିଲ । ଲତିଫ ତତକ୍ଷଣ ଦରଜାର ମଞ୍ଚୁଥେ ଆସିଯା ଦ୍ୱାରାଇଯାଇଲ । ହଠାତ ଏହି ଆକ୍ରମଣ ଦେଖିଯା ମେ ଆର ହିଂର ଥାକିତେ ପାରିଲ ନା । ସରେର ମଧ୍ୟ ପ୍ରବେଶ କରିଯାଇ ବାବେର ମତ ପୁଣ୍ଡୁର ଉପର ଲାଫାଇଯା ପଡ଼ିଲ । ଅର୍କିତ ଆକ୍ରମଣେ ପୁଣ୍ଡୁ ଭ୍ୟାବାଚ୍ୟାକା ଥାଇଯା ଗେଲ । ମେ ଦେଖିଲ ସାଙ୍କାଣ ସମେର ମତ ଆସିଯା ଲତିଫ ତାହାର ଉପର ପଡ଼ିଯାଛେ । ମେ ସାଜେଦାକେ ଛାଡ଼ିଯା ଦିଲ । ଲତିଫ କ୍ରଦ୍ର ଗର୍ଜନେ ହାକିଯା କହିଲ, ବେରୋ ଶରତାନ, ଏଥନେଇ ବେରିଯେ ଯା ଏଥାନ ଥେକେ ।

ପୁଣ୍ଡୁ ପିଚୁ ହଟିଯା ଦରଜାର ମଞ୍ଚୁଥେ ଆସିଲ, ଏବଂ ପର ମୁହର୍ତ୍ତେଇ କୋମର ହଇତେ ଏକ ତୌଳ୍ୟାର ଛୋରା ବାହିର କରିଯା ଲତିଫେର ପୃଷ୍ଠଦେଶ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଲ । ସାଜେଦା ତାହାକେ ଦେଖିତେ ପାଇସା ହା' ହା' କରିଯା ଯେମନ ବାଧା ଦିତେ ଅଗସର ହଇଲ, ଅମନି ମେହି ଛୋରା ଆମୂଳ ତାହାର ବୁକେର ମଧ୍ୟ ଗିଯା ବସିଲ । ମେ ମେହି ଥାନେଇ ମେବୋର ଉପର ଲୁଟାଇଯା ପଡ଼ିଲ ।

ସାତ ଦିନ ପରେର କଥା । ମେଡିକେଲ କଲେଜ ହାସପାତାଲେର ଏକଟା ସରେ

କ୍ରମାବଳୀ

ମୁଁର୍ ସାଜେଦାର ଶଯ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ଵ ବମ୍ବିଆ ଲତିଫ । ତାହାର ଚକ୍ର ଦୁଇଟି ଜବା ଫୁଲେର
ମତ ଲାଲ । ମୁଁର୍ ଶୁକ୍ର, ଚୁଣ କୁକ୍ଷ ଏଲୋମେଲୋ, ଦେଖିଲେଇ ଉନ୍ମାଦ ବଲିଆ ମନେ
ହୁଯ । ଅନେକକ୍ଷଣ ପରେ ଦେ ଡାକିଲ, ସାଜେଦା ।

ସାଜେଦା ଏକବାର ଚକ୍ର ମେଲିଆ ଚାହିଲ, ଅନେକକ୍ଷଣ ପରେ ଅତି କଷ୍ଟେ
ବଲିଲ, ଆମି—ସାଇ, ଆମାକେ ମାର ପାଶେ ଉଃ ।

ଦେ ଆବାର ନୀରବ ହଇଲ । ଲତିଫେର ଚକ୍ଷେ ଅଞ୍ଚ ନାଇ, ଆଛେ ଆଗୁନ,
ଦେଇ ଆଗୁନେ ଦେ ଯେନ କାହାକେ ଦଙ୍ଗ କରିତେ ଚାଯ । କିଛୁକ୍ଷଣ ପରେ ଦେ
ଆବାର ଡାକିଲ, ସାଜେଦା ।

ସାଜେଦା ଉତ୍ତର ଦିଲ ନା । ତାହାର ଚୋଥ ଦୁଇଟି ଅନ୍ଧ ଏକଟୁ ବିଶ୍ଵାରିତ
ହଇଲ, ଠୋଟ ଦୁଇଟି ଝିଯଂ ନଡ଼ିଆ ଉଠିଲ । ତାହାର ପର ସବ ଶେୟ । ଅମ୍ଭ
ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଵାହେ ଆପ୍ଲେସ-ଗିରି ଫାଟିଆ ଗେଲ । ଲତିଫେର ରଙ୍ଗ ଚକ୍ର ଫାଟିଆ ଅଞ୍ଚର
ଅନ୍ଧ ଧାରା ଛୁଟିଲ ।

বিপর্যয়

১

ঘোল পার হইয়া লতিফা যে দিন সতেরোষ পা দিল, ঠিক সেই দিনই তাহার প্রবেশিকা পরীক্ষার ফল বাহির হইল। সে প্রশংসার সহিত অথম বিভাগে উত্তীর্ণ হইয়াছে। আত্মীয়-স্বজন, বন্ধু-বাক্স—আসিবার মত যাহারা, তাহাদের প্রায় সকলেই এই শুভ সংবাদ শুনিয়া তাহাকে Congratulate করিতে আসিল। আসিল না কেবল একজন—সঙ্গীদ। কিন্তু তাহাকেই লতিফা সকলের আগে আশা করিয়াছিল।

সজাজ মধুর হাস্তে সারা বিকালটা লতিফা শুভার্থীগণের অভিনন্দন গ্রহণ করিল। কেহ জানিতেও পারিল না যে, তাহার সেই হাসির অন্তরালে মানিমার ক্ষীণ ছায়া লুকাইয়া আছে,—অনাগত একান্ত আপনার জনের অভাবে একটা দৃঢ়মহ ব্যথা তাহার মনের কোণে শুমরিয়া ফিরিতেছে।

সকলকে বিদায় দিয়া লতিফা ছাদের উপর গিয়া একখানি বেতের চেয়ার লইয়া বসিয়া পড়িল। তখন সন্ধ্যা উত্তীর্ণ হইয়াছে। লতিফা উদাস দৃষ্টিতে উপরের দিকে চাহিতেই সহসা পরিচিত কর্ণস্বরে বিচলিত হইয়া উঠিল। সে উৎকর্ণ হইল। পর মুহূর্তেই সিঁড়িতে জুতার শব্দ

ଜ୍ଞାନପାରାମ

ଶୁଣିଆ ଆକୁଳ ପ୍ରତୀକ୍ଷାର ସେଇ ଦିକେ ଚାହିଲ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାହାର ବୁକେର ଭିତର ଆଶା-ନିରାଶାର, ଉତ୍ୱକର୍ତ୍ତା-ଆକୁଳତାର ତୁମୁଳ ଦ୍ଵନ୍ଦ୍ଵ ବାଧିଗ୍ନା ଗେଲ ।

କିନ୍ତୁ ମୁହଁର୍ତ୍ତ ପରେଇ ସକଳ ଦ୍ଵନ୍ଦ୍ଵର ଅବସାନ ଘଟାଇଯା ସଞ୍ଜଦ ଲତିଫାର ସମ୍ମୁଖେ ଆସିଆ ଦୀଢ଼ାଇଲ । ସାରା ମୁଖଥାନିତେ ହାସିର ଦୀପି ଝୁଟାଇଯା ବଲିଲ, ସଥ୍ବିସ ଦେବାର ଭୟେ ଛାଦେ ଏସେ ଲୁକିଯେଛ ବୁଝି !

ଲତିଫା ଗନ୍ଧୀର ଭାବେ ବଲିଲ—ହଁ ।

ସଞ୍ଜଦ ଲତିଫାର ଏ ଗାନ୍ଧୀର୍ଯ୍ୟକେ ଆଦୌ ଆମଳ ଦିଲ ନା । ପୂର୍ବେର ମତଇ ହାସିଯା କହିଲ, କିନ୍ତୁ ଧରା ସଥନ ପୋଡ଼େଛ ତଥନ ତା ଆର ନା ଦିଯେ ପାରଛ ନା ।

ଆମି କାରୋ ଭୟେ ଲୁକୁତେଓ ଆସିନି, ଧରାଓ ପଡ଼ିନି ।

ଲତିଫାର ସ୍ଵର ଆଗେର ମତଇ ଗନ୍ଧୀର ।

Self-Contradiction ! Self-Contradiction !!

ସଞ୍ଜଦ ଏକଟା ଉଚ୍ଚ ହାସିର ରୋଲ ତୁଲିଲ । ପରେ ଆବାର ବଲିଲ, ଏହି ଏକଟୁ ଆଗେଇ ଆମାର କାହେ ସ୍ଥିକାର କୋରେଛ—ସଥ୍ବିସ ଦେବାର ଭୟେ ଛାଦେ ପାଲିଯେ ଏସେଛ ।

ଲତିଫାର ଗାନ୍ଧୀର୍ଯ୍ୟର ବୀଧ ଯେନ ଏକଟୁ ଧବସିଆ ପଡ଼ିଲ । ଏହି ପ୍ରାଣଥୋଳା ସାଦା ମାନ୍ୟଟୀର ଉପର ରାଗ ବା ଅଭିମାନ କରିଯା ସେ କୋନ ଦିନଇ ଜୟି ହଇତେ ପାରେ ନାହିଁ, ଆଜଓ ବୁଝି ପାରିଲ ନା । ବଲିଲ, ବେଶ କୋରେଛି,— ସ୍ଥିକାର କୋରେଛି । ଆମାର ଖୁସି ।

ତେମନି ଆନନ୍ଦ-ହାତେ ସଞ୍ଜଦ ବଲିଲ, ଶୁଦ୍ଧ ତୋମାର ଖୁସି ହୋଲେ ତୋ ହବେ ନା, ଆମାକେଓ ସେ ଖୁସି କୋରତେ ହବେ ।

ସମ୍ମତ ଦିନ କାଟିଯେ—ଏଥନ ରାତିର ବେଳାୟ ଏସେ ହାଜିର ହୋଲେନ—

ଓକେ ଖୁମୀ କରିବେ । ନା ଏଲେଇ ତୋ ଚୋଲିତୋ, କେ ଆସିଲେ
“ମାଥାର କିରେ” ଦିଯେଛିଲ ?

କଥାଟା ଶେଷ କରିଯା ଫୁତ୍ରିମ ରାଗେ ଲତିଫା ଅନ୍ତ ଦିକେ ମୁଖ ଫିରାଇଲ ।

—ଓ—ଦେରିର ଜଣ୍ଠ ବୁଝି ବଥ୍‌ସିମ୍ �Forfiet ହୋଇସ ଗେଛେ ? ବେଶ
Late fine ଦିଛି, ତା ହୋଲେ ତ ହବେ ?

—ଆର Late fine ଦିତେ ହବେ ନା । ବାପ୍ରେ ବାପ୍ ! ଏମନ କୁଣ୍ଡେ
ମାହୁସଙ୍ଗ ଥାକେ ! ଏହିଟୁକୁ ଆସିବେନ, ତା ଦିନଟା ଶେଷ ନା କୋରେ
ଆସିଲେ ପାରିଲେନ ନା । ଏକଳାଟା ଆମାକେ କି ମୁଖ୍‌କିଲେ ପୋଡ଼ିଲେ
ହେୟେଛିଲ ଜାନୋ ?

—ନା ଜାନିଲେଓ ଏକଟୁ ଏକଟୁ ବୁଝିତେ ପାରିଛି ବହି କି ! ତା' ଯଥିନ
ସକଳେର ଶେଷେ—“ସଭାଶେଷେ ନିଶାନ୍ତେର ଶଶାଙ୍କ ସମାନ” ଏସେ ପୋଡ଼େଛି, ତଥିନ
“ମହାରାଜୀ”—

ବାଧା ଦିଯା ଲତିଫା ବଲିଲ, ଆର କବିତା କୋରିବେ ନା, କୋଥାଯି
ଥାକା ହେୟେଛିଲ ଏତକ୍ଷଣ ?

—ମିଟିଂଏ ।

—ମିଟିଂଏ !

—ହଁ ମିଟିଂଏ, ଶିଉରେ ଉଠିଲେ ଯେ ?

—ନା ଆର ମିଟିଂ ଫିଟିଂଏ ଯେବୋ ନା :

ଲତିଫାର କର୍ତ୍ତ୍ତ୍ଵରେ ଅନୁଭାର ଆଭାସ ସୁମ୍ପଟିକ୍ରମେ ଫୁଟିଯା ଉଠିଲ ।

ଏକଟୁ ହାସିଯା ମନ୍ଦିର ଜିଜାନା କରିଲ, କେନ ?

—‘କେନ’ ଆବାର ? ‘କେନ’ କଥାର କୋନ ଜବାବ ଆଛେ ନାକି ?

—ଜବାବ ନିଶ୍ଚଯିତା ଆଛେ । ତବେ ତୁମି ଯଦି ନା ବଲ, ମେ ଅନ୍ତ କଥା ।
କିନ୍ତୁ ନା ବୋଲିଲେଓ ଆମି ବୋଧ ହୟ ବୁଝିତେ ପେରେଛି ।

ଜ୍ଞାପାତ୍ରଣ

— କି ବୁଝେ ?

— ଧୋରେ ନିଯେ ଥାବେ ।

— ଛାଇ ବୁଝେ ? ଧୋରେ ନିଯେ ଥାବେ ତାତେ ଆମାର କି ?

— ଏକେବାରେ ଯେ ‘କିଛୁ’ ନୟ ତା-ଇ ବା କେମନ କୋରେ ବଲି ।

— ‘କିଛୁ’ ତ ‘କିଛୁ’—ବେଶ ! ଆମି ଆର ତୋମାର ସଙ୍ଗେ ବୋକ୍ତେ ପାରି ନା । ଏତ କଥା ଓ ମାନ୍ୟ ଶିଖେ ରାଖେ—ବାବା ରେ ବାବା !

ହଠାତ୍ ନୀଚେ ହଇତେ ଡାକ ପଡ଼ିଲ, ଲତି !

ଲତିଫା ଅନ୍ତେ ଉଠିଯା ବଲିଲ, ମା ଡାକ୍ଛେନ, ଚଲୋ ନୀଚେ ଥାଇ ।

କଥାବାର୍ତ୍ତା ଅର୍ଦ୍ଧପଥେଇ ଥାମିଯା ଗେଲ ! ସଞ୍ଜଦ ଉଠିଯା ଦାଡ଼ାଇଲ । ପରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଉତ୍ତରେ ସିଁଡ଼ି ବାହିଯା ନୀଚେ ନାମିଯା ଗେଲ ।

সଞ୍ଜଦ ଲତିଫାର ଦୂର ସମ୍ପର୍କୀୟ ଭାଇ । ତବେ ଛେଳେବେଳା ହିତେ ଉଭୟେ ଏକସଙ୍ଗେ ଲାଲିତ-ପାଲିତ ଓ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଯାତେ ତାହାଦେର ମଧ୍ୟେ ସେ ବ୍ୟବଧାନଟୁକୁ ଥାକା ଉଚିତ ଛିଲ, ତାହା ମୋଟେଇ ଛିଲ ନା । ସଞ୍ଜଦେର ପିତା କୋନ ସମ୍ବନ୍ଧାଗରୀ ଅଫିସେ କାଜ କରିବେଳେ । କିନ୍ତୁ ସେ ବେତନ ତିନି ପାଇବେଳେ, କଲିକାତା ଶହରେ ପୃଥିକ ବାଡ଼ୀ ଭାଡ଼ା କରିଯା ସପରିବାରେ ବାସ କରାର ପକ୍ଷେ ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ ଛିଲ ନା । କାଜେଇ ଲତିଫାର ପିତାର ଅଂଶୀଦାର ସ୍ଵର୍ଗପେ ତାହାର ସହିତ ଏକଇ ବାଡ଼ୀତେ ବାସ କରିବେ ତିନି ବାଧ୍ୟ ହିସାବିଲେନ । ଏହି ସ୍ଥବ୍ରେ ସଞ୍ଜଦ ଓ ଲତିଫାର ସନିଷ୍ଠତାର ସ୍ଵଭବପାତ ହୟ ।

ପ୍ରୀଥମ ସାଙ୍ଗାତେ ସଞ୍ଜଦ ଲତିଫାକେ ଖେଳାର ସାଥୀ ରୂପେଇ ଗ୍ରହଣ କରିଯାଛିଲ । କିନ୍ତୁ ସେ ବେଶୀ ଦିନେର ଜନ୍ମ ନମ । ଏକଟୁ ବୟବସ ହୋଯାର ମଙ୍ଗେ ମଙ୍ଗେ ସେ ସମ୍ପର୍କ ଉଲ୍ଟାଇଯା ତାହାରା ଶୁରୁ-ଶିଶ୍ୟାର ପର୍ଯ୍ୟାୟେ ଆସିଯା ଦ୍ୱାଡାର । ଆର ଆଜ ୧—ଆଜ ତାହାଦେର ମେ ସମ୍ପର୍କ ଅଟୁଟ ଆଛେ ବଟେ, କିନ୍ତୁ ତାହାରଇ ଅନ୍ତରାଳେ ଉଭୟେର ମନେର ଗୋପନ କୋଣେ ଆର ଏକ ନବତନ ସମ୍ପର୍କେର ମଙ୍ଗଳ ଆଭାସ ତାହାଦେର ଚିତ୍କକେ ଆନନ୍ଦ-ସଜାଗ କରିଯା ତୁଳିଯାଛେ ।

ମାସ କରେକ ହିଲ ସଞ୍ଜଦ ଏମ-ଏ ପାଶ କରିଯାଛେ, ଏବଂ ସୁବିଧାମତ କୋନ ଚାକୁରୀ ଯୋଗାଡ଼ କରିବେ ନା ପାଇଯା ଉପାଦିତେର ଜନ୍ମ ଏକ ଧନୀ ଗୃହଶ୍ଵର ବାଡ଼ୀତେ ଟିଉଶନ୍‌ନୀ ଶୁରୁ କରିଯାଛେ । ଏକଟୁ ଅର୍ଥ-ସାଂଚଳ୍ୟ ହୋଯାଯା ସଞ୍ଜଦେର ପିତା ଆଜ ମାସ ହିଲ ନିକଟେଇ ଏକଟା ପୃଥିକ ବାଡ଼ୀ ଲାଇୟା ସପରିବାରେ ସେଥାନେ ଉଠିଯା ଗିଯାଛେନ । କିନ୍ତୁ ଉଠିଯା ଗେଲେଓ ସଞ୍ଜଦ ଓ ଲତିଫାର ମଧ୍ୟେ ଛାଡ଼ାଛାଡ଼ି ମୋଟେଇ ହୟ ନାହିଁ । ସଞ୍ଜଦ ଭାତ ଥାଇତ ବାଡ଼ୀତେ ଆର କୁଳୀ ଫେଲିତ ଲତିଫାର କାହେ—ଏହି ଛିଲ ତାହାର ଅବଶ୍ଵା ।

କ୍ରମାବଳୀ

ଇଦାନୀଂ—ମାସଥାନେକ ହିତେ ସଙ୍ଗେ ଏକଟୁ ବୈଶିମାତ୍ରାୟ ‘ସ୍ଵଦେଶୀ’ ହଇଯା ପଡ଼ିଯାଛେ । ଥଦ୍ଧର-ପରା ହିତେ ଆରଣ୍ୟ କରିଯା ମିଟିଂଏ ମିଟିଂଏ ଗରମ ଗରମ ବକ୍ତ୍ତା ଦେଓଯା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନେକ କାଜଇ ଦେ କରିତେ ଆରଣ୍ୟ କରିଯାଛେ । ଲତିଫା କିନ୍ତୁ ଏଟା ବଡ଼ ଏକଟା ପଚନ୍ଦ କରିତ ନା । କି ଜାନି ସଦି ବିପଦ ସଟିଯା ବସେ ! ଲତିଫାର କୋମଳ ପ୍ରାଣ ଆଜଓ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତତ୍ଖାନି ଆଘାତ ମହ କରିବାର ମତ ଦୃଢ଼ତା ବା ଶକ୍ତି ଅର୍ଜନ କରିତେ ପାରେ ନାହିଁ । ଲତିଫାର ବାପ-ମା-ଓ ସେ ଏଟା ଥୁବ ପଚନ୍ଦ କରିତେନ, ତାହା ନହେ । କାରଣ, ତ୍ବାହାରୀଓ ସଙ୍ଗେଦିକେ ଜାମାଇ କରିବାର ବୋଲ ଆନା ଆଶା ଅନ୍ତରେ-ଅନ୍ତରେ ପୋଷଣ କରିତେଛିଲେନ ।

* * * * *

ଏକ ମାସ ପରେର କଥା । ବେଳା ପ୍ରାୟ ବାରୋଟାର ସମସ୍ତ ଲତିଫାର ମା ଲତିଫାର ସରେର ବ୍ରଦ୍ଧ ଦରଜା ଠେଲିଯା ଭିତରେ ଚୁକିଯା ଝାଡ଼ସ୍ଵରେ କହିଲେନ, ବଲି ତୋର କାଣ୍ଡକାରଥାନାଟା କି ବଲତୋ ଲତି ! ଖେତେ ଦେତେ ହବେ, ନା ରାତଦିନ ‘ଖମ’ ହୋଇ ବିଛାନାୟ ପୋଡ଼େ ଥାକୁଳେ ପେଟ ଭୋରବେ ?

ଲତିଫା ବାଲିଶେ ମୁଖ ଗୁଞ୍ଜିଯା ପଡ଼ିଯା ଛିଲ । ସେଇ ଅବହାତେଇ ଉତ୍ତର ଦିଲ, ଆମି ଥାବ ନା ।

କଞ୍ଚାର ଅବହା ଦେଖିଯା ଏବଂ ତାହାର କର୍ତ୍ତ୍ଵର ଶୁନିଯା ମାସେର ରାଗ ଗଲିଯା ଜଳ ହଇଯା ଗେଲ । ତ୍ବାହାର ଚକ୍ର ଫାଟିଯା କାନ୍ଦା ଆସିଲ । କିଛୁଦିନ ହିତେ ତିନି କଞ୍ଚାର ଭାବାନ୍ତର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଯା ଆସିତେଛିଲେନ ଏବଂ ତାହାର କାରଣଙ୍କ ସମ୍ଯକ ଉପର୍ଜନି କରିଯାଛିଲେନ । କିନ୍ତୁ ତ୍ବାହାର ଧାରଣା ଛିଲ, ଏଟା ବୈଶିଦିନ ଶ୍ଵାସୀ ହଇବେ ନା । ପ୍ରଥମ ପ୍ରଥମ ଏଇ ରକମଟାଇ ହଇଯା ଥାକେ । କିଛୁଦିନ ଗେଲେ ଆବାର ସବ ଠିକ ହଇଯା ଯାଇବେ । ସେଇ ଜୟ ଏ-ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଞ୍ଚାର ଏଇ ମନୋବିକ୍ରତିକେ ତିନି ଧମ୍କାଇଯା ଧାମ୍କାଇଯା ସୋଜା କରିବାର

ଚେଷ୍ଟା କରିଯା ଆସିଯାଛେନ, ଆଦୌ ତାହାକେ ଆମଲ ଦେଲ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଆଜ ସାହା ଦେଖିଲେନ, ସାହା ବୁଝିଲେନ, ତାହାତେ ତୀହାର ସେ-ଧାରଣା ଏକେବାରେଇ ଉନ୍ଟାଇଯା ଗେଲ । କଥାକେ ତିରଙ୍ଗାର କରିତେ ଗିଯା ତିନି ନିଜେ କାନ୍ଦିଯା ଫେଲିଲେନ । କଥେକ ମୁହଁର୍ତ୍ତ ତୀହାର ମୁଖେ କଥା ଫୁଟିଲ ନା ।

ଏକଟୁଥାନି ସାମ୍ଲାଇଯା ଲାଇଯା ତିନି କଥାର ପାଶେ ବସିଯା ଆଣ୍ଟେ ଆଣ୍ଟେ ତାହାର ଗାୟେ ହାତ ବୁଲାଇତେ ଲାଗିଲେନ । ତାହାର ପର ଶାନ୍ତ ଶ୍ଵେଚକଠେ ବଲିଲେନ, କି କୋରବେ ମା ! ମେ ତୋ ବୁଝିଲେଓ ବୁଝିବେ ନା, ବାରଣତ ଶୁଣିବେ ନା । ନିଜେର ଯା' ଖୁନୀ ତାଇ କୋରେ ବେଡ଼ାବେ । ଏମନ କୋରେ ହାତ-ପା ଛେଡେ ଦିଯେ ପୋଡ଼େ ଥାକ୍କଳେ ଯଦି ମେ ଫିରିବୋ, ତା'ହୋଲେ ନା ହର ଥାକୁତେ ; କିନ୍ତୁ ତା' ତୋ ମେ ଫିରିବେ ନା । ତବେ ଆର ମିଛିମିଛି ନିଜେର ଦେହଟାକେ ମାଟା କୋରେ ଲାଭ କି ?

ଲତିଫା ଆର କୋନ ଉତ୍ତର ଦିଲ ନା । ସେମନ ଛିଲ, ତେମନି ପଡ଼ିଯା ରହିଲ ।

ମା ଆବାର ବଲିଲେନ, ଆମି ତାକେ ଲୋକମାରଫତେ ବୋଲେ ପାଠିରେଛି, ଚିଠି ଲିଖେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାରଣ କୋରେଛି, ସାତେ ଓସବ ବଞ୍ଚାଟେ ଆର ପା ନା ଦେସ, କିନ୍ତୁ କିଛୁତେଇ ତ ମେ ଶୁଣିଲ ନା । ଶେଯକାଳେ ନିମିଶେର ଜଣ୍ଠ ଏକବାର ଦେଖା କୋରୁତେ ଅଲୁରୋଧ କୋରେ ଶିଖେ ପାଠାଲୁମ, ତା-ଓ ଏଲୋ ନା । ତବେ ଆର —
ସହସା ନୀଚେ ପରିଚିତ କଲକଠେ ଧବନିଯା ଉଠିଲ, ଚାଚୀ-ଆୟା !

କଥା ଶେଷ ନା କରିଯାଇ ଲତିଫାର ମା ଉଠିଯା ଦୀଢ଼ାଇଲେନ । ଉଚ୍ଚକଠେ କହିଲେନ, ଉପରେ ଏସୋ ।

ଲତିଫା ବିପରୀତ ଦିକେ ପାଶ ଫିରିଯା ଶୁଇଲ ।

ସଙ୍ଗେ ଉପରେ ଉଠିଯା ଏକେବାରେ ସରାସରି ସରେର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବେଶ କରିଲ । ହାମିମୁଖେ କହିଲ, କାଜେର ବଡ଼ ଭିଡ଼ ଚାଚୀ-ଆୟା ! ମୋଟେଇ ସମସ କୋରେ

ଜ୍ଞାପାର୍କଣ

ଉଠିତେ ପାରିନା । ଆଜ ଏହି ପଥେଇ ବାଡ଼ୀ ଫିର୍ଛିଲୁମ, ତାହି ଏକବାର ଏଲୁମ ।

କଥା ବଲିତେ ବଲିତେ ଏକଥାନି ଚେଯାର ଟାନିଆ ଲହିଯା ମେ ବସିଆ ପଡ଼ିଲ ।

ଲତିଫାର ମା ଏକଟୁ ଅନୁଧୋଗେର ସ୍ଵରେ ବଲିଲେନ, ତା' ଆର ଏଳେ କେନ ? ନା ଏଲେଇ ତ ପାରିତେ ବାଢା !

ତେବେନି ହାସିଯୁଥେ ସଙ୍ଗୀଦ ବଲିଲ, ତୁମି ରାଗ କୋରେଇ ଚାଚୀ-ଆସା ! କେନ ? ଦେଶେର କାଜେ ସଦି ଦଶଦିନ ତୋମାଦେର ଛେଡ଼େ ଥାକି, ତା'ତେ ରାଗ କୋରିବେ କେନ ?

—କି ଜାନି ବାଢା, ଏ କେମନ ଦେଶେର କାଜ ! ଆପନ ଜନେର ସଙ୍ଗେ ଏକଟିବାର ଦେଖା କରିବାରେ ସମୟ ପାଇସା ଯାଇ ନା । ବୁଝି ନା ବାପୁ ଗୁବ !

ସଙ୍ଗଦେର ମୁଖେ ଆବାର ହାସି ! ବଲିଲ, ଆଜ୍ଞା ତୋମାଯ ଏକଦିନ ଭାଗ କୋରେ ବୁଝିରେ ଦେବ—ତା'ହୋଲେ ତ ହବେ ? କିନ୍ତୁ ଥବରଦାର ତଥନ ଆର ଆମାର ଉପର ରାଗ କୋରିବେ ନା ।

ଶେଇ ସରଳ ଶୁଣିର ହାସିମାଥା ମୁଖ, ଉଞ୍ଜଳ ଚକ୍ଷୁ, ମୁଖେ କଥାର ଫୋଯାରା ! ଲତିଫାର ମା'ର ରାଗ ପ୍ରସନ୍ନତାଯ ଗଲିଯା ପଡ଼ିଲ । ବଲିଲେନ, ଆଜ୍ଞା ଦେଖା ଯାବେ । ଏଥନ ଏକଟୁ ଠାଣ୍ଡା ହଓ ଦିକିନ । ପେଟେ କିଛୁ ପଡ଼େନି ବୋଧ ହୟ !

—ସଥେଷ୍ଟ ପୋଡ଼େଛେ । ସକାଳେ ଯେ ନାନ୍ତାର ବହି ଚୋଲେଛେ, ତାତେ ସନ୍ଧ୍ୟାର ଆଗେ ଆର କିନ୍ଦେର ସାଡ଼ା ପାଇସା ଯାବେ ବୋଲେ ତ ମନେ ହୟ ନା । ତବେ ଏକଟୁ ପାନି ଖେତେ ହବେ । ରୋଦେର ଚୋଟେ ଗଲାଟା ଏକେବାରେ ଶୁକିରେ ଗେଛେ ।

—ଆଜ୍ଞା ତୁମି ବୋସୋ, ଆସି ପାନି ଆନ୍ତିଛି

ଲତିଫାର ମା ଚଲିଯା ଗେଲେନ ।

ଘରେ ଚୁକିଯାଇ ସଞ୍ଜଦ ଲତିଫାକେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଯାଇଲି । କିନ୍ତୁ କଥା ବଲିବାର ସ୍ଵଯୋଗ ହୟ ନାହିଁ । ଚାଟି-ଆସ୍ତା ଚଲିଯା ଗେଲେ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, ଲତି, ଅମନ କୋରେ ଶୁଘେ ଆଛୋ କେବ ?

ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦେ ଚେଯାରଥାନା ଏକଟୁ ଆଗାଇଯା ଲଇଯା ବସିଲ ।

ଲତିଫା ବିପରୀତ ଦିକେ ଫିରିଯାଇ ଉତ୍ତର କରିଲ, ଶୱରିର ଭାଲ ନା ।

—ଶୱରିର ଭାଲ ନା ! କି ହୋସେଛେ !

ଲତିଫା କୋନ ଉତ୍ତର ଦିଲ ନା ।

ସଞ୍ଜଦ ଆବାର ବଲିଲ, କି ହୋସେଛେ ବଲୋ ନା । ଆମାର କାଜ ଆଛେ ସେ, ବୈଶିକ୍ଷଣ ବୋସ୍ତେ ପାରିବୋ ନା ।

—ଆମି କି ବୋସ୍ତେ ବୋଲାଇ ।

ଲତିଫାର ଅଞ୍ଚଳୀ ସେ ଅଭିମାନେର ଦଳ ମେସେ ଛାଇଯା ଆଛେ, ସଞ୍ଜଦ ତାହା ଭାଲରିପେଇ ବୁଝିଲ ; କିନ୍ତୁ ତାହାର ଅଭିମାନ ବା ରାଗକେ ସେ କୋନଦିନିହି ଆମଳ ଦେସ ନାହିଁ । ହାସିର ବାତାସେଇ ଉଡ଼ାଇଯା ଦିଯାଛେ । କାଜେଇ ଆଜି ଓ ଆମଳ ଦିଲ ନା । ଏକଗାଲ ହାସିଯା କହିଲ, ତା ବୋଲାଇ ନା ବଟେ, କିନ୍ତୁ ନା ବୋଲିଲେଓ ଆମି ବୋଲାଇ । ଆର—

ହଠାତ୍ ଲତିଫାର ମା ହାପାଇତେ ହାପାଇତେ ଆସିଯା ବଲିଲ, କି ସର୍ବନାଶ କୋରିଲି ବାହା, ଶେଷେ ନିଜେଓ ମଲି, ଆମାଦେରଓ ମେରେ ଗେଲି ।

ବିଶ୍ଵିତ ଦୃଷ୍ଟିତେ ଚାଟି-ଆସ୍ତାର ସୁଧେର ପାନେ ଚାହିଯା ସଞ୍ଜଦ ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, କି ହୋସେଛେ ଚାଟି-ଆସ୍ତା ! କି ସର୍ବନାଶ କୋରେଛି !

—ଆର “କି ସର୍ବନାଶ କୋରେଛି !” ବାଢ଼ୀତେ ସେ ପୁଲିଶ ଏସେହେ ହତଭାଗୀ ଛେଲେ !

ସଞ୍ଜଦେର ସୁଧେରାନା ସହସା ଭାସ୍ଵର ହଇଯା ଉଠିଲ । ଏକଟୁଥାନି ହାସିଯା ବଲିଲ, ତା'ତେ ‘ସର୍ବନାଶ’ କି ହୋଲୋ ଚାଟି-ଆସ୍ତା ! ଏ ତୋ ପରମ ଆନନ୍ଦେର କଥା !

ଜ୍ଞାପାତ୍ରଣ

ଲତିକା ତତକ୍ଷଣ ବିଛାନାର ଉପର ଉଠିଯା ସମ୍ମାନେ । ସଙ୍ଗେ ବଲିତେ
ଶାଗିଲ, ଆମାର ସୌଭାଗ୍ୟ ସେ ଏତଦିନେ ଆମାର ଜେଳେ ସାଂଘାର ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣଗ
ହୋଇଥିଲା । ଯାକ—ପୁଲିଶ କୋଥାଯା ?

—ତୋଦେର ବାଡ଼ୀତେ ଆର କୋଥାଯା !

—ଆମାଦେର ବାଡ଼ୀତେ ! ତୋମାଯା ସବର ଦିଲେ କେ ?

—ମେହି ହାଂଲା ଚାକରଟା ତୋକେ ଖୁଁଜିଲେ ଏମେହିଲ ।

—ତା'କେ କି ବୋଲେ ଦିଲେ ?

—ବଲ୍ଲମ୍ ଏଥାନେ ଆସେନି ।

—ଅନ୍ଧାର କୋରେଛ ଚାଟୀ-ଆମ୍ବା ! କେନ ମିଥ୍ୟା କଥା ବୋଲିତେ ଗେଲେ ।
ନା,— ସଦିଓ ବା ଥାନିକକ୍ଷଣ ବୋସତୁମ, ତା' ଆର ହୋତେ ଦିଲେ ନା ।
ଏଥୁନି ଉଠିଲେ ତବେ ଛାଡ଼ିଲେ ।

ମେ ଚେଯାର ଛାଡ଼ିଯା ଉଠିଯା ଦ୍ୱାଡାଇଲ ।

ଚାଟୀ-ଆମ୍ବା ତାହାର ମୁଖେ ଆସିଯା ବାଧା ଦିଯା କହିଲେନ, ମେ କି !
କୋଥାଯା ଯାବି ?

—କେନ—ବାଡ଼ୀ ?

—ବାଡ଼ୀ ? ପୁଲିଶ ସେ ଏଥନେ ତୋର ଅପେକ୍ଷାଯ ବୋମେ ଆଛେ ?

—ଆଛେ ବୋଲେଇ ତ ଯାଚିଛ ଚାଟୀ !

ତାହାର ମୁଖେ ଗନ୍ତିର ହାତ, ଚକ୍ର ଅଶାନ୍ତ ଉଞ୍ଜଳ ଦୃଷ୍ଟି । ଲତିକାର ମା'ର
ବାଧା ଦିବାର ସାହମ ହଇଲ ନା । ମେ ଧୀର ପଦ-ବିକ୍ଷେପେ ସବ ହଇତେ ବାହିର
ହଇଯା ଗେଲ ।

ଲତିକାର ମା ତାହାର ଗତିପଥ ପାନେ ଏକଦୃଷ୍ଟି ଚାହିଯା ରହିଲେନ ।
ଲତିକା ଆବାର ବାଲିଶେ ମୁଖ ଗୁଞ୍ଜିଯା ପଡ଼ିଲ ।

৬

বিচারে সঙ্গদের ছই বৎসরের কার্যাদণ্ড হইল। বিপুল বন্দেমাত্রম্‌
ও জয়বুনির মধ্যে দেশবাসী তাহাকে কারার পথে বিদায় দিয়া ঘরে
ফিরিল।

সমগ্র কলিকাতা শহরে তথা সারা বাংলাদেশে সঙ্গদের জয়জয়কার
পড়িয়া গেল। তাহার নাম লোকের মুখে মুখে ফিরিতে লাগিল। সকলেই
শত মুখে তাহার ত্যাগ, কর্মনিষ্ঠা ও স্বদেশ-প্রাণতার প্রশংসা করিল।

কিন্তু এই প্রশংসা-বাণী ও জয়জয়কার লভিকার কানে হাহাকারের
মত বাজিয়া উঠিল। বিচার-কল শুনিবামাত্র ছই হাতে মুখ ঢাকিয়া সেই
যে সে বিছানার উপর উপুড় হইয়া পড়িল, সমস্ত রাত্রির মধ্যে আর কেহ
তাহাকে তুলিতে পারিল না।

লতিফার মা-বাপ মহাসমস্তায় পড়িলেন। এক আধ দিন নয়, ছইটা
ছইটা বৎসর। কেমন করিয়া মেঝেকে আইবুড়ো করিয়া রাখিবেন।
কাজেই নিঃস্থিত হইয়া এক দিকে তাহারা মেঝেকে বুাইয়া পাড়াইয়া
শাস্ত করিতে লাগিলেন এবং অন্তদিকে তলে তলে পাত্রের সঞ্চালে মন
দিলেন।

অনেক খৌজাখুঁজির পর পাত্র মিলিল। ছেলেটা বি-এ পর্যাপ্ত
পড়িয়াছিল। পড়াশুনা ছাড়িয়া এখন শেয়ার মার্কেটে দালালী
করিতেছে। উপার্জনও বেশ ছই পয়সা আছে। তবে একটা দোষ—
তাহার তিন কুলে কেহ নাই। কিন্তু লতিফার বাপ এ দোষটাকে দোষ
বলিয়া আদৌ মনে করিলেন না। বরং সুবিধাই বৃঞ্জিলেন। মেঝেকে
বঞ্চাট পোয়াইতে হইবে না।

ଜ୍ଞାପାତ୍ରଣ

ସଥାନମୟେ ବିବାହ ହଇଯା ଗେଲ । ଲତିକା କୋନ ଆପଣିଓ କରିଲ ନା,
ଆଗ୍ରହୀ ଦେଖାଇଲ ନା ।

* * * * *

ଦୁଇ ବଂସର ପରେର କଥା । ସନ୍ତ-ଜେଲମୁକ୍ତ ସନ୍ଦେଶ ଟ୍ରୀମ ହିତେ ନାମିଯା
ବାଡ଼ୀର ପଥ ଧରିଯାଛେ । ସହସା ବାମ ଦିକେର ଗଳିତେ ଅଶ୍ଵୁଟ ଆର୍ତ୍ତ ଚୀଏକାର
ଶୁନିଯା ସେ ଥମକିଯା ଦାଁଡାଇଲ । ଆବାର ସେ ଆର୍ତ୍ତସ୍ଵର ଶୁମରିଯା ଉଠିଲ ।
କୌତୁଳ୍ୟ ହଇଯା ସେ ଗଲିର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବେଶ କରିଯା ଯେ ବାଡ଼ୀ ହିତେ ଶ୍ରୀ
ଆସିତେଛିଲ, ତାହାର ଦରଜାର ସମ୍ମୁଖେ ଆସିଯା ଦାଁଡାଇଲ । ଦରଜାର ସମ୍ମୁଖେଇ
ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ଗାଁମେର ଆଲୋ, ବାଡ଼ୀର ସମ୍ମୁଖେର ଉଠାନଟା ପରିଷାର ଦେଖା ଯାଇତେଛେ ।

ଦରଜାର ସମ୍ମୁଖେ ଦାଁଡାଇଯା ସନ୍ଦେଶ କାଣ ପାତିଯା ମୁଣ୍ଡଷ୍ଟ ଶୁନିତେ
ପାଇଲ, କେ କାହାକେ କିଲ ଚଡ ଲାଖି ଦିଯା ବେଦମ ପ୍ରହାର କରିତେଛେ ।
ପ୍ରହାର-ଶବ୍ଦେର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେଇ ଆର୍ତ୍ତ ଶୁମରଣ ଧରିଯା ଉଠିତେଛେ । ସନ୍ଦେଶ
କିଛୁଇ ବୁଝିଯା ଉଠିତେ ପାରିଲ ନା । କି କରିବେ ହିନ୍ଦ କରିତେ ନା ପାରିଯା
ଇତ୍ସତଃ କରିତେଛେ, ଏମନ ସମୟ ଦେଖିତେ ପାଇଲ ସରେର ଭିତର ହିତେ
ଏକଟା ଲୋକ ଏକଜନ ଦ୍ଵୀଲୋକେର ଗଲା ଧରିଯା ହିଡ଼ ହିଡ଼ କରିଯା ଟାନିଯା
ଉଠାନେ ଆନିଯା ଫେଲିଲ, ତାହାର ପର ତାହାର କୋମରେ ମଜୋରେ ଗୋଟା ଛଇ
ଲାଖି ବସାଇଯା ଦିଲ । ରମଣୀର ବୁକ୍ ଫାଟିଯା ଆର୍ତ୍ତସ୍ଵର ବାହିର ହଇଲ ।

ସନ୍ଦେଶ ଆର ନିଜେକେ ସାମଲାଇତେ ପାରିଲ ନା । ଉତ୍ତାଦେର ମତ ଯାଇଯା
ଲୋକଟାର ଗଲା ଟିପିଯା ଧରିଯା ତାହାର ନାମିକା-ଲଙ୍କ୍ୟ ବଜ୍ରମୁଣ୍ଡ ତୁଲିଲ ।

—ଦୋହାଇ—ମେରୋ ନା—ଟୁନି ଆମାର ଆସି ।

ବିଶ୍ଵିତ ସନ୍ଦେଶ ପିଛୁ ହଟିଯା ଆହତାର ମୁଖେର ପାନେ ଚାହିଲ । ପରକ୍ଷଗେହି
ଅନ୍ଧକାର-ପଥେ ସର୍ଗଦଷ୍ଟ ପଥିକେର ମତ ମେ ଆତ୍ମକାଇଯା ଉଠିଲ—ଏ କି !
ଲତିକା !!

ନିଖିଲ ସଂସାର କୁମୋରେ ଚାକେର ମତ ସଙ୍ଗଦେର ଚୋଥେର ଉପର ସୁରିତେ
ଲାଗିଲ । ଲୋକଟା ତାହାର ପାଶେଇ ଦ୍ଵାଡ୍ଧାଇୟା ଦ୍ଵାଡ୍ଧାଇୟା ଟଳିତେଛିଲ,
ତାହାର ମୁଖ ଦିଯା ଭର୍ବ ଭର୍ବ କରିଯା ମଦେର ଗନ୍ଧ ବାହିର ହିତେଛିଲ ।
ସଙ୍ଗଦେର ଦିକେ ଚାହିୟା ଏକଟା ବିଶ୍ଵା ମୁଖଭଙ୍ଗୀ କରିଯା ବଲିଲ, କି ବାବା,
ପଛନ୍ଦ ହୋଯେ ଗେଲ ନାକି !

ସଙ୍ଗଦେର ପିଠେ କେ ଯେନ ସହ୍ୟ ଚାବୁକ ଏକମଙ୍ଗେ ବସାଇୟା ଦିଲ ।
ଆର ମୁହଁର୍ତ୍ତକାଳେ ମେ ଏ-ନରକେ ଭିଟ୍ଟାଇତେ ପାରିଲ ନା । ନୀରବେ ନତମନ୍ତକେ
ମେ ଦରଜା ପାର ହଇୟା ଗଲିତେ ଗିଯା ପଡ଼ିଲ ।

ଦିନ-ମଜୁତ୍ତରେ ଜୀବନ-ପଞ୍ଜୀ

ମଧୁ ଛିଲ ଏକଟୁ ‘ହାବା-ଜାବା’ ଗୋଛେର ମାନ୍ସ । ସମ୍ପଦ ଦିନ ହାଡ଼-ଭାଙ୍ଗି ଖାଟୁନୀ ଥାଟିତ, ମାଥାର ସାମ ପାଯେ ଫେଲିତ, କିନ୍ତୁ ମଜୁରୀ ପାଇତ ସୋଲ ଆନାର ଜାଗଗାୟ ଛଇ ଆନା କି ଆଟ ଆନା । ସାହାରା ତାହାକେ ଦିଯା କାଜ କରାଇତ, ତାହାର ବୋକାମୀର ସୁଧୋଗ ସୋଲ ଆନା ରକମେହି ଗ୍ରହଣ କରିତ । ତାଇ କୋନ ଦିନ ହିସାବ ଭୁଗ କରିଯା, କୋନ ଦିନ ବା ‘ହାର’ କମାଇଯା ଯାଏଁ ପାଓନା ଆଧା-ଆଧି ବା ଦଶ ଆନା ଛ’ ଆନା କରିଯା ମଧୁକେ ବିଦ୍ୟାୟ ଦିତ । ମଧୁଓ ‘ଟୁ’ ଶବ୍ଦଟି ନା କରିଯା ସାହା ପାଇତ, ତାହାଇ ହାତେ କରିଯା ଘରେ ଫିରିତ । ଏତୁକୁ ଆପନି କେହ କୋନ ଦିନ ତାହାର ମୁଖ ହଇତେ ଶୁଣିତେ ପାର ନାହିଁ । ଅମେରିକାରେ ଡାନିମା ତାହାର ସଦା-ପ୍ରକୃତି ମୁଖ-ଧାନିକେ ଦିଲେକେର ତରେଓ ଆୟାର କରିତେ ପାରେ ନାହିଁ । ସେ ସେନ ନିର୍ବିକାର—ନିର୍ଲୋଭ । ଯେ ହାସିମୁଖ ଲଇଯା ମେ ବାଡ଼ୀ ହଇତେ ବାହିର ହଇତ, ମେହି ହାସିମୁଖ ଲଇଯାଇ ଆବାର ବାଡ଼ୀ କିରିତ,—ତା’ କିଛୁ ପା’କ ଚାଇ ନା ପା’କ । ପାଓଯା ନା ପାଓରାର ବା ତାହାର କମ-ବେଶୀ ତାରତମ୍ୟେର ଜୟ କୋନ ମାଥା-ବ୍ୟଥାଇ ଘେନ ତାହାର ଛିଲ ନା ।

କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀ ରଙ୍ଗିଳା ଛିଲ ଠିକ ଇହାର ବିପରୀତ । ସେ ଚତୁରା—ବୁଦ୍ଧିମତୀ । ଅତୋକ ଜିନିସେର କଡ଼ାୟ ଗଣ୍ଡାୟ—ଖୁଟୀନାଟୀ ହିସାବ ତାହାର ଚାଇ-ଇ ଚାଇ ।

ସ୍ଵାମୀ ସମ୍ପଦ ଦିନ କି କରିଲ ନା କରିଲ,—କି କାଜ କତ ‘ହାରେ’ କତଥାନି କରିଯା ଆସିଲ ; ସନ୍ଧ୍ୟାର ପର ସେ ସମ୍ପଦଟି ହିସାବ ଲାଇତ ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ଵାମୀର ଦେଉସା ପରସା ଗଣିଯା ଶାସ୍ୟ ପାଓନାର ହିସାବ ମିଳାଇତ । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖେର ବିସ୍ୟ, ପ୍ରାଣ ପରସାର ସଙ୍ଗେ ଅଭାବିତ ତାହାର ହିସାବେର ଗରମିଳ ହିତ । ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା କରିଯାଇ ମେ ଏହି ବ୍ୟାତିକ୍ରମ ଦୂର କରିତେ ପାରିତ ନା । କୋଠେ ଦୁଃଖେ ବକିଯା ବକିଯା ‘ମୀଥାୟୁଦ୍ଧ’ ଥୁଁ ଡିଯା ମେ ଏକାକାର କରିତ । ମଧୁ କିନ୍ତୁ ନିର୍ବିକାର । ବରତୀର ହାତେ ମଜୁରୀର କଢ଼ି ସଁ ପିଯା ଦିଯା ‘ଥରଖାନ’ ସାଜିଯା ମେ ବେଶ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ମନେଇ ଖେଳୋ ଛୁକ୍କା ଟାନେର ପର ଟାନ ଚଢ଼ାଇତ ।

ଏମନି କରିଯା ଦିନେର ପର ଦିନ କାଟିଯା ଚଲିଯାଛିଲ ଏହି ଡୋମ-ଦମ୍ପତୀର ।

ସନ୍ଧ୍ୟାର ପର ଦରକାରୀ କାଜକର୍ମ ସାରିଯା ଏକଳାଟା ବରତୀ ଛୋଟ ସରଥାନିର ରୋଥାକେ ପା ଛଡ଼ାଇଯା ବସିଯା ଆଛେ । ଅଗ୍ର ଦିନ ହଇଲେ ଏତକ୍ଷଣ ମେ ଝାନାବାନା ଲାଇଯା ବ୍ୟକ୍ତ ଥାକିତ, କିନ୍ତୁ ଆଜ ସବେ ଚାଲ ବାଡ଼ନ୍ତ । ମଜୁରୀର ପରସା ଲାଇଯା ମଧୁ ଚା’ଳ ଡାଳ କିନିଯା ଆନିବେ, ତବେଇ ହାଡ଼ି ଚଢ଼ିବେ ; କାଜେଇ ସ୍ଵାମୀର ଆମା-ପଥ ଚାହିୟା ବସିଯା ଥାକା ଛାଡ଼ା ଉପାର କି !

ଆଜ ପୌଛ ବଂସର ହଇଲ ବରତୀ ଏ-ଘରେ ସରକାରୀ କରିତେ ଆସିଯାଇଛେ । ଏହି ପୌଛ ବଂସରେ ମଧ୍ୟେ ଆଜ ପ୍ରଥମ ତାହାର ସବେ ଚାଲ ‘ବାଡ଼ନ୍ତ’ । ‘ହାଦା-ଆବା’ ସ୍ଵାମୀ ହଇଲେଓ ନିଜେର ବୁଦ୍ଧିତେ ମେ ତାହାକେ ବେଶ ‘ଗୁଛାଇଯା ଗାଛାଇଯା’ଇ ଏତଦିନ ଚାଲାଇଯା ଆସିଯାଇଛେ । କୋନ ଦିନ ଏତୁକୁ ଅଭାବେ ମଧ୍ୟେ ପଡ଼ିତେ ଦେଇ ନାହି ବା ନିଷ୍ପେତ ପଡ଼େ ନାହି । କିନ୍ତୁ ଆଜ ତାହାର ବ୍ୟାତିକ୍ରମ ସଟିଯାଇଛେ । ତବେ ଇହାର ଜନ୍ମ ତାହାର ଦୁଃଖ କରିବାର କିଛୁଇ ନାହି । କାରଣ ଏ-ସଟନାୟ ତାହାର ନିଜେର ବା ସ୍ଵାମୀର କାହାରଙ୍କ କୋନ ହାତ ନାହି । ଏଟା ନିଭାନ୍ତରୀ ଦୈବ । ଗତ ସାତ ଦିନେର ବର୍ଷାର ଫଳେ କାଜ କର୍ମ ଏକେବାରେଇ ବସନ୍ତ ! ଦିନ-ମଜୁରେର ସବେ କତ ଚାଲ ଧାନ ଜମା ଥାକେ ସେ, ପୂର୍ବାପୁରି ସାତଟା

କ୍ଲପାର୍ତ୍ତନ

ଦିନ ଦୁଇଜନ ଲୋକ ନିଷର୍ପା ବସିଯା ଥାଇତେ ପାରେ ! କାଜେଇ ଆଜ ସକଳ ହିଂତେଇ ରଙ୍ଗିଲାର ସରେ ଚାଲ ବାଡ଼ନ୍ତ । ସକାଳେ ଅଭ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ଵାମୀ କାଜେ ବାହିର ହିଯା ଗିଯାଛେ, ଏଥନ୍ତ ଫିରେ ନାହିଁ । କାଜେଇ ରଙ୍ଗିଲା ଆକୁଳ ପ୍ରତୀକ୍ଷାଯ ତାହାର ପଥପାନେ ଚାହିଁ ବସିଯା ଆଛେ ।

ଦେଖିତେ ଦେଖିତେ ରାତ୍ରି ପ୍ରାୟ ହହି ଦଣ୍ଡ ହିଯା ଗେଲ । ରଙ୍ଗିଲା ଚଞ୍ଚଳ ହିଯା ଉଠିଲ । ଅନ୍ଧକାର ରାତ୍ରି । କେ ଜାନେ କୋଥାୟ—

ମହୀ ପରିଚିତ କର୍ତ୍ତ୍ଵରେ ତାହାର ସକଳ ଉଦ୍ଦେଶେ ଅବସାନ ହଇଲ । ପ୍ରସନ୍ନ ହାତେ ସାରା ମୁଖଥାନି ଭରିଯା ଉଠିଲ । ମଧୁ ଡାକିଲ, ରଙ୍ଗ !

ତାହାର ସବ ଆନନ୍ଦ-ଗନ୍ଦଗନ୍ଦ ।

ମନେର ଆନନ୍ଦ ମନେ ଚାପିଯା କର୍ତ୍ତ୍ଵରେ ଏକଟୁ ବିରକ୍ତି ଫୁଟାଇଯା ରଙ୍ଗିଲା ବଲିଲ, ରାତ ହପୁର ନା ହୋଲେ ବୁଝି ଆର ବାଡ଼ୀର କଥା ମନେ ପଡ଼େ ନା ?

ମଧୁ କୋନ ଉତ୍ତର ଦିଲ ନା । ସରାସରି ରୋଗାକେ ଉଠିଯା ଏକେବାରେ ରଙ୍ଗିଲାର ସ୍ମୃତେ ଆସିଯା ବସିଯା ପଡ଼ିଲ । ପାଶେଇ କେରୋସିନେର ଡିବା ଅଲିତେଛିଲ । ତାହାର ଆଲୋକେ ରଙ୍ଗିଲା ଦେଖିଲ, ଶ୍ଵାମୀର ସାରା ମୁଖଥାନିତେ ପୁଲକେର ବନ୍ଧା ଖେଲିଯା ଚଲିଯାଛେ । ତାହାରଓ ବୁକେର ଭିତରଟା ଆନନ୍ଦେ ଉଦେଲ ହିଯା ଉଠିଲ । କିନ୍ତୁ ଯଥାସାଧ୍ୟ ନିଜେକେ ଦମନ କରିଯା ଦେ ରାଗେର ଛଳା କରିଯା ଜିଜ୍ଞାସା କରିଲ, ଏତ ରାତ କୋଥାୟ ଥାକା ହୋଇଛିଲ ଶୁଣି ।

ଏକଗାଲ ହାସିଯା ମଧୁ ବଲିଲ, ଆଗେ କି ଏନେହି ଦେଖ, ତାରପର ଆମାଯ ସକିମ୍ ଏଥନ ।

ଦେଖାଇଯା ବଲିଲ,—କେମନ, ଏଇବାର ?—ହି-ହି-ହି !

ଏକବାର ଆଡ଼ଚୋଥେ ଚାହିଁ ଶୁଚ୍କି ହାସିଯା ରଙ୍ଗିଲା ବଲିଲ, ଥାକ୍

ଆର ଦେଖାତେ ହବେ ନା, ଏଥିନ ଚା'ଲ ଡା'ଲ କି ଏନେହି ଦାଓ ଦିକିନ୍ !
ରାମ୍ଭାବାନ୍ନା ଆର ହବେ କଥନ୍ ?

ମୁହଁରେ ମଧୁର ସାରା ମୁଖଥାନି ଛାଇଏର ମତ ସାଦା ହଇଯା ଗେଲ । ସର୍ବିନାଶ !
ଏଥିନ ଉପାୟ ! ନାକଚାବି କିନିତେ ମଜୁରୀର ଚୌଦ୍ଦ ଆନା ପରସାଇ ସେ ମେ
ଧରଚ କରିଯା ଆସିଯାଇଛେ ! ଚା'ଲ ଡା'ଲେର କଥା ସେ ତାହାର ମନେଇ ଛିଲ ନା,
ଏଥିନ ଉପାୟ ! ମେ ଫ୍ୟାଲ୍ ଫ୍ୟାଲ୍ କରିଯା ରଙ୍ଗିଲାର ମୁଖେ ପାନେ ଚାହିୟା
ରହିଲ ।

ରଙ୍ଗିଲା ସବ ବୁଝିଲ । ରାଗେ ତାହାର ପା ହିଂତେ ମାଥା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜଲିଯାଇ
ଉଠିଲ । କିନ୍ତୁ ପରକଷଣେଇ ଏହି ତନ୍ଦାତପୋଣ ଆପନ-ଭୋଲା ସବଳ ମାନୁଷଟାର
ଦୁର୍ଭ ଭାଲବାସାର କଥା ଅବଗ କରିଯା ଯୁଗପଣ୍ଠ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ କର୍ମପାଇଁ ତାହାର ପ୍ରାଣ
ଭରିଯା ଉଠିଲ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଣେର କଥା ମେ ପ୍ରାଣେଇ ଚାପିଲ । ଶାମୀକେ
ମେ ତିରଙ୍ଗାର ବା ସମାଦର କିଛୁଇ କରିଲ ନା । ଧୀରେ ଧୀରେ ଉଠିଯା ସରେର ମଧ୍ୟେ
ଗିରା ଶାତ୍ର ପାତିଯା ଶୁଇଯା ପଡ଼ିଲ ।

ମଧୁ ଅନେକକଷଣ ହତଭ୍ୟେର ମତ ଏକଇ ଭାବେ ଦୀଢ଼ାଇଯା ରହିଲ । ତାହାର
ପର ଗତ୍ୟନ୍ତର ନାଇ ଦେଖିଯା ସେଇଥାନେଇ—ରୋଗୀକେର ଉପର ଗାମଛା ପାତିଯା
ତାହାର ଉପର ଝାନ୍ତ ଦେଖଥାନି ଢାଲିଯା ଦିଲ ।

‘ସଥ’ ବଲିତେ ରଙ୍ଗିଳାର ବିଶେଷ କିଛୁଇ ଛିଲ ନା । ମେହି ଜଣ ଭାଲ କାପଡ଼ ବା ‘ଗୟନା ଗାଁଟିର’ ଜଣ କୋନେ ଦିନଇ ମେ ମଧୁର କାଛେ କୋନ ଅମୁଖୋଗ କରିତ ନା । ମୋଟା ‘କଣ୍ଠ’ ପେଡେ ଶାଡ଼ୀ ଆର ହଇ ହାତେ ହଇ ଗାଛା କାଚେର ଚୁଡ଼ୀ ହଇଲେଇ ତାହାର ସଥେଷ ହଇତ । ତାହାତେଇ ମେ ସଞ୍ଚିତ ଥାକିତ । ମଧୁ ଏ-ସମ୍ପର୍କେ ଏକ ପ୍ରକାର ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଉଦ୍‌ଦୀନ ଛିଲ । ଗାଁଯେ ପଡ଼ିଯା—ଯାଚିଯା କୋନ ଦିନଇ ମେ ରଙ୍ଗିଳାକେ କିଛୁ ଆନିଯା ଦିତ ନା । ଅବଶ୍ୟ ବିନା ଛକ୍ରମେ ପରସା ଥରଚ କରିଲେ ପାଛେ ରଙ୍ଗିଳା ରାଗ କରେ—ବକାବକି କରେ । ନଇଲେ ତାହାକେ ମନେର ମତନଟା କରିଯା ସାଜାଇବାର ଇଚ୍ଛା ସେ ମଧୁର ଛିଲ ନା ତାହା ନହେ ।

କିଛୁଦିନ ଆଗେ ବାଜାରେ କୌର୍ତ୍ତନ ଶୁନିତେ ଗିଯା ମଧୁ କୌର୍ତ୍ତନଓଯାଳୀର ନାକେ ଏକଟା ଶୁନ୍ଦର ନାକଚାବି ଦେଥିଯା ଆସିଯାଛିଲ । ଉଚ୍ଚଳ ଆଲୋକେ ନାକ ଚାବିର କଳ୍ୟାଣେ କୌର୍ତ୍ତନଓଯାଳୀକେ କି ଶୁନ୍ଦରଇ ନା ମାନାଇଯାଛିଲ ! ବାଡ଼ୀ ଫିରିବାର ପଥେ ମଧୁର ମନେ ହଇଲ, ଏମନି ଏକଟା ନାକଚାବି ସଦି ମେ ତାହାର ରଙ୍ଗିଳାକେ ଆନିଯା ଦିତେ ପାରିତ ।

ବାଡ଼ୀ ଆସିଯା ମଧୁ କଲ୍ପନାଟାକେ ଆର ମନେର ମଧ୍ୟେ ଚାପିଯା ରାଖିତେ ପାରିଲ ନା । ସର୍ବାମରି ରଙ୍ଗିଳାକେ ବଲିଯା ବସିଲ । ରଙ୍ଗ, ତୁଇ ନାକଚାବି ପରବି ?

ରଙ୍ଗିଳା ଠାଟ୍ଟାର ଚରେ ବଲିଲ, ପୋରବୋ ବହି କି, ଏନେହ ନାକି ? ସାରା ମୂର୍ଖ ଥାନିତେ ହାସି ଭରିଯା ମଧୁ ବଲିଲ, ନା ଆନିନି, ତୁହ ସଦି ବଲିଦୁ ତା’ହୋଲେ ଏନେ ଦିଇ ।

ରଙ୍ଗିଳା ଆଗେର ମତଇ ରହଶ୍ଚ କରିଯା ବଲିଲ, ଓ—ଏହ କଥା ! ଆସି ମନେ କୋରୁଛି ବୁଝି ଏନେ ଟେନେ ଆମାସ ପୋରୁତେ ବୋଲୁଛ ।

ବୁଦ୍ଧ-ଶୁଦ୍ଧିର ବିଶେଷ ଅଭାବ ଥାକିଲେଓ ମଧୁ ଏ ଠାଟ୍ଟାଟା ବୁବିଗାଛିଲ ଏବଂ
ମେହି ଅଗ୍ରହୀ ରଙ୍ଗିଲାକେ ନାକଚାବି ଉପହାର ଦିବାର ଏକଟା ଉପାୟ ମେ
ଖୁଁ ଜିଗାଛିଲ ।

କିନ୍ତୁ ଉପାୟ କି ହିଁବେ ? କୋନ ଦିନ ଛୟ ଆନା, କୋନ ଦିନ ଦଶ
ଆନା, କୋନ ଦିନ ବା ବାରୋ ଆନା,—ଏହି ତ ତାହାର ବୋଜଗାର । ଇହା
ଦିଯା ତ ନାକଚାବି କେନା ଚଲେ ନା । ହୁଇ ଦିନେର ବା ତିନ ଦିନେର ମଜ୍ଜାରୀ
ଅମାଇୟା ଯେ ଏକାଜ କରିବେ, ତାହାରେ ଉପାୟ ନାହିଁ । ବାଡ଼ୀ ଫିରିଯାଇ
ଦିନେର ଦିନ ରଙ୍ଗିର ହାତେ ସବ ଧରିଯା ଦିତେ ହୁଁ, ନାକଚାବି କିନିବେ ବଲିଯା
ତାହାର ନିକଟ ହିଁତେ ଆର କିଛୁ ଚାହିୟା ଲାଗ୍ଯା ଚଲେ ନା; କାଜେଇ ଇଚ୍ଛା
ସମ୍ବେ ଓ ମଧୁ ଏତଦିନ କିଛୁ କରିଯା ଉଠିତେ ପାରେ ନାହିଁ ।

ଶେଷେ ଶୁଯୋଗ ଘଟିଲ ବାଦଲେ । ସାତ ଦିନେର ଏକଟାନା ବର୍ଷାୟ ମଧୁର ମତ
ଅନେକେର ସରେଇ ଚାଲ ବାଡ଼ନ୍ତ ହିୟା ଉଠିଯାଛିଲ । ଅନେକେଇ ନିରପାନ୍ଧ
ହିୟା ‘ଏଟା ସେଟ’ ବେଚିଯା ବନ୍ଦକ ଦିଯା ପେଟେର ଉପାୟ କରିତେଛିଲ । ଏହି
ଅନେକେର ଭିତରରେ ଏକଜନେର ନିକଟ ହିଁତେ ମଧୁ ତାହାର ବଡ଼ ମାଧେର ନାକ-
ଚାବିଟା ଧରିଦ କରିଯାଛିଲ । କାଜେର ଫେରଣ ବାଜାର କରିତେ ଯାଇୟା ମେ
ସମ୍ବନ୍ଧ ପୁଁଜି ନିଃଶେଷ କରିଯା ଏହି ବାଜାର କରିଯା; ସମେ ଫିରିଯାଛିଲ । ଫଳ
ଯାହା ଦାଁଡ଼ାଇୟାଛିଲ, ଆଗେଇ ବଲିଯାଏ ।

*

*

ରାତ୍ରି ହୁଇ ପ୍ରହର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାଉରେର ଉପର ଏ-ପାଶ ଓ-ପାଶ କରିଯା ଶେବ
ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅମ୍ବହ ହେୟାୟ ରଙ୍ଗିଲା ଉଠିଯା ବାହିରେ ଆମିଲ । ଶିଙ୍କ ଶୁଭ ଟାଂଦେବ
ଆଲୋଯ ନିଥିଲ ସଂସାର ତଥନ ହାସିତେଛେ । ରୋଯାକେ ଗାନ୍ଧାର ବିଛାନ;
ପାତିଯା ମଧୁ ଅବୋରେ ନିଦ୍ରା ଯାଇତେଛେ; ପାଶେର କେବୋଶନେର ଡିବଟା
ଜଲିଯା ଜଲିଯା କଥନ ନିଭିଯା ଗିହାଛେ । ରଙ୍ଗିଲା ଆମେ ତାମେ ମଧୁର ଶିମରେ

କ୍ରପାକ୍ଷଣ

ଆସିଯା ବସିଯା ପଡ଼ିଲ । ଏକଦୃଢ଼ି ତାହାର ସୁମ୍ଭତ ମୁଖେର ପାନେ କିଛିକଣ ଚାହିଁଯା ଥାକିଯା ଅବଶେଷେ ଧୀରେ ଧୀରେ ତାହାର ମାଥାର ହାତ ବୁଲାଇତେ ଲାଗିଲ । କୋମଳ ପ୍ରେହମ୍ପରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଭାଙ୍ଗିତେଇ ମଧୁ ଚମକିଯା ଧଡ଼ମଡ଼ କରିଯା ଉଠିଯା ବସିଲ । ତାହାର ପର ରଙ୍ଗିଲାର ମୁଖେର ପାନେ ଚାହିଁଯାଇ କି ଜାନି କେନ ମୁଖଥାନି ନୀଚୁ କରିଲ ।

ରଙ୍ଗିଲା କୋମଳ କଠେ ବଲିଲ, ସରେ ଚଲୋ । ଠାଣ୍ଡା ଲାଗିବେ । ମଧୁ ଦ୍ଵିରକ୍ଷି କରିଲ ନା । ଆମେ ଆମେ ଉଠିଯା ସରେ ଗେଲ । ରଙ୍ଗିଲାଓ ତାହାର ଅନୁବର୍ତ୍ତନୀ ହଇଲ ।

ଶୁଇଯା ପଡ଼ିଯା ରଙ୍ଗିଲା ବଲିଲ, ଏମନ ବୋକାମ୍ବୀ କି କୋରାତେ ଆଛେ ? ସରେ ଚାଲ ‘ବାଡ଼ନ୍ତ’,— ଓ ନା ହୟ ଛଦିନ ପରେଇ ଆନ୍ତେ । ତାଡ଼ାତାଡ଼ିର ତ କିଛୁଇ ଛିଲ ନା !

ରଙ୍ଗିଲାର କର୍ତ୍ତସରେ କ୍ରୋଧେର ପରିବର୍ତ୍ତେ ମେହ ଓ କୋମଳତା ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାର ଫୁଟରୀ ଉଠିଲ ।

ମଧୁ ଚୁପ କରିଯା ରହିଲ ।

ରଙ୍ଗିଲା ଆବାର ବଲିଲ, କାଳ ସକାଳେ କି ଖେଳେ ବେଳବେ ବଳ ଦିକିନ୍ ଏଥନ ! ଆଜ ସମ୍ଭତ ଦିନ-ରାତିର ଉପୋସ ଗେଲ, କାଳଓ ସାରାଟା ଦିନ ଯାବେ । ଏରକମ କୋରେ କି ମାତ୍ରମ ବାଁଚେ ! କୋନ୍ ଦିନ ଦେଖୁଛି—

ରଙ୍ଗିଲାର ସର ଧରିଯା ଆସିଲ । ଅଲକ୍ଷିତେ ଚୋଥେର କୋଣେ ଜଳ ଆସିଯା ପଡ଼ିଲ ।

ଏବାର ଆର ମଧୁ ଚୁପ କରିଯା ଥାକିତେ ପାରିଲ ନା । ଏତକଣ ଲେ ବିପରୀତ ଦିକେ ମୁଖ କରିଯା ଶୁଇଯା ଛିଲ । ଏବାର ରଙ୍ଗିଲାର ଦିକେ ଫିରିଯା ତାହାର ଗାୟେ ହାତ ବୁଲାଇତେ ବୁଲାଇତେ କହିଲ, ତୁହି ରାଗ କରିସନ୍ତି ରଙ୍ଗ, ଆର କକ୍ଷନୋ ଆମି ଏମନ କାଜ କୋରବୋ ନା ।

କ୍ରପାକ୍ରମ

ବରତୀର ଦୁଃଖ ସେନ ଶତକ୍ଷେଣ ବାଡ଼ିଆ ଉଠିଲ । ସେ ଫେଂପାଇଯା କାନ୍ଦିଆ
ଉଠିଲ । ମଧୁ ତାହାକେ ବୁକେର ଭିତର ଟାନିଯା ଲାଇଯା ପିଠେ ନେହେର ପରଶ
ବୁଲାଇତେ ବୁଲାଇତେ ବଲିଲ, ଆମାୟ ମାଫ୍ କର୍ ରଙ୍ଗ !

ତିନ ମାସ ପରେର କଥା ।

ଅନେକଥାନି ରାତ୍ରି ହଇଗାଛେ । ରାତ୍ରି ବାତ୍ରି ଶେଷ କରିଯା ରଙ୍ଗିଲା ମୟୁର
ଅପେକ୍ଷାର ବସିଯା ଆଛେ । ଉଠିବାର ଆଶକ୍ତାଯ ତାହାର ବୁକେର ଭିତରଟା
ଚିବ ଚିବ କରିତେଛେ । କାଜେ ଗିଯା କୋନ ଦିନଇ ତ ଏତ ରାତ କରେ ନା ।
ତବେ ଆଜ କେନ ଏମନ ହଇଲ ? ରଙ୍ଗିଲା ଭାବିଯା ଚିତ୍ତିଯା କୋନ କାରଣଇ
ଖୁଁଜିଯା ବାହିର କରିତେ ପାରିଲ ନା । କାଜେଇ ତାହାର ଉଦ୍ଦେଶ-ଆଶକ୍ତା
ଉଭ୍ୟରେଇ ବାଡ଼ିଯାଇ ଚଲିଲ । ଚୁପ କରିଯା ବସିଯା ଥାକିତେ ନା ପାରିଯା
ମେ ‘ଘର-ବାର’ ଆରଣ୍ୟ କରିଯା ଦିଲ ।

ଅବଶ୍ୟେ ମୟୁ ଦେଖା ଦିଲ । କିନ୍ତୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୃତ୍ୟ ମୁର୍ଦ୍ଧିତେ । ମେ ମୁର୍ଦ୍ଧି
ରଙ୍ଗିଲାର କାଛେ ଏକେବାରେଇ ଅପରିଚିତ ।

ବୋଯାକେ ଉଠିଯାଇ ଏକଟା ‘ଟାଲ’ ଥାଇଯା ମୟୁ ଡାକିଲ, ରଣ୍ଟି !

ତାହାର ସ୍ଵର ଅର୍ଦ୍ଧଜଡ଼ିତ ।

ରଙ୍ଗିଲା ଅଗ୍ରସର ହଇଯା ତାହାକେ ଧରିତେ ଯାଇଯାଇ ସହସା ଛଇ ପା ପିଛାଇଯା
ଆସିଲ । ଏକଟା ପଚା ଗନ୍ଧେ ତାହାର ଘେନ ନିଷ୍ଠାସ ଆଟ୍କାଇବାର ଉପକ୍ରମ
ହଇଲ । ମେ ନାକେ କାପଡ଼ ଦିଯା ଥମକିଯା ଦାଁଡ଼ାଇଲ ।

ମୟୁ ଆବାର ବଲିଲ, ମାଦୁରଟା ପେତେ ଦେ ତ ରଣ୍ଟି !

କଥା ଶେଷ ହଇବାର ପୂର୍ବେଇ ମେ ଭୂତଳ ଆଶ୍ୟ କରିଲ ।

ରଙ୍ଗିଲା ସବ ବୁଝିଲ । ହୁଥେ ରାଗେ ତାହାର ଚକ୍ର ଫାଟିଯା ଜଳ ବାହିର
ହଇଲ ।

ରାତ୍ରିର ଶେଷ ପ୍ରହରେ ନେଶା ଛୁଟିରା ଗେଲେ ମୟୁ ଉଠିରା ବସିଲ । ଏକପାଶେ
ମେଜେର ଉପର ରଙ୍ଗିଲା ଉପୁଡ଼ ହଇଯା ପଡ଼ିଯା ଆଛେ । ତଥନ ଓ ମେ ସୁମେର

ବୋରେ ଏକ ଏକବାର ଫୁଲିଆ ଉଠିତେଛିଲ । ମଧୁର ବୁଝିତେ ବାକୀ ରହିଲ ନା
ବେ ସମ୍ମତ ରାତି ରଙ୍ଗିଲା କାଟାଇଯାଛେ । ଖାନିକକ୍ଷଣ ମେ ଏକଦୃଢ଼ି
ତାହାର ପାନେ ଚାହିଁଯା ରହିଲ । ତାହାର ପର ଧୀରେ ଧୀରେ ଉଠିଯା ତାହାର
ନିକଟେ ଗେଲ । ଗାରେ ହାତ ଦିଯା ଡାକିଲ, ରଞ୍ଜି !

ରଙ୍ଗିଲା ‘ଟୁ’ କରିଯା ଏକବାର ସାଡ଼ା ଦିଯା ଆବାର ଚୂପ କରିଲ । ମଧୁ
ପୁନରାୟ ଡାକିଲ । ସାଡ଼ା ନାହିଁ । ଆବାର ଡାକିଲ । ଆବାର—ଆବାର ।
ଅନେକ ଡାକାଡାକି ନାଡ଼ାନାଡ଼ିର ପର ରଙ୍ଗିଲା ଉଠିଯା ବସିଲ । ମିନତିଭରା
କଟେ ମଧୁ ବଲିଲ, ଏକ ସ୍ଟାଟି ଜଳ ଦେ ରଞ୍ଜି, ପିପାସାର ଛାତି ଫେଟେ ଯାଛେ ।

ରଙ୍ଗିଲା କୋନ କଥା ନା ବଲିଯା ଉଠିଯା ଗେଲ ଏବଂ କିଛୁକଣ ପରେ ଏକ
ସ୍ଟାଟି ଜଳ ଆନିଯା ମଧୁର ସାମନେ ରାଖିଯା ସରେର ଭିତର ଗିଯା ଶୁଇଯା
ପଡ଼ିଲ ।

ମଧୁର ନେଶାର ଘୋର ଯଦିଓ ତଥନେ ଏକଟୁ-ଆଧଟୁ ଛିଲ, ତଥାପି ନିଜେର
ଅବସ୍ଥାଟା ମେ ସମ୍ମାନପେଇ ବୁଝିତେ ପାରିଲ । ପଯସା କତ ଅବଶିଷ୍ଟ ଆଛେ
ଦେଖିବାର ଜନ୍ମ ମେ ତାଡ଼ାତାଡ଼ି କାପଦେର ଖୁଟୁ ଖୁଲିଲ । କିନ୍ତୁ ଯାହା ଦେଖିଲ,
ତାହାତେ ତାହାର ଚକ୍ର-ତାଙ୍କା ଉର୍କେ ଉଠିଲ । ସର୍ବନାଶ ! ଏକ ପଯସାଓ ଯେ
ନାହିଁ ! ସକାଳେ ରଙ୍ଗିଲାକେ ମେ କି ଜବାବ ଦିବେ !

ତଥନ ଭୋରେର ପାଦୀ ଡାକିତେ ଆରମ୍ଭ କରିଯାଛେ ।

ସହକର୍ମୀ ଶୟତାନଦେର ପାଲାୟ ପଡ଼ିଯା ମଧୁ ଆଜ ତାଡ଼ିର ଆଜାୟ ତୁକିଯା-
ଛିଲ ଏବଂ ସମସ୍ତ ଦିନ ହାଡ଼ଭାଙ୍ଗ ଥାଟୁନୌର ଫଲେ ଯାହା କିଛୁ ପାଇରାଛିଲ,
ସମସ୍ତଙ୍କ ମେଥାନେ ବିସର୍ଜନ ଦିଯା ରିକ୍ତ ହଣ୍ଡେ ସରେ ଫିରିଯାଛିଲ । ତାହାର ପର
ଯାହା ହଇବାର ତାହାଇ ହଇଯାଛେ ।

ସକାଳେ ଉଠିଯା ରଙ୍ଗିଲା ଧତଦୂର ସନ୍ତବ ମଧୁର ଉପର ‘ଏକ ହାତ’ ଲଇଲ ।
ତାହାର ପର ରାଗ ଏକଟୁ ପଡ଼ିଯା ଆମିଲେ ଥାଉଯାଇଯା ଦାଉଯାଇଯା ଅନେକ

କ୍ରପାକ୍ଷଳ

ବୁଝାଇୟା ଆର ଓ ‘ଗୋରଙ୍ଗ’ ନା ଖାଇବାର ଜଣ୍ଡ ଶାମୀକେ ମାଥାର ଦିବ୍ୟ ଦିଯା
କାଜେ ବିଦୋହ ଦିଲ ।

କିନ୍ତୁ ଦେ ରାତିତେ ଆବାର ଠିକ ମେହି ଅବଶ୍ଥା । ଏଥୁ ଟଲିତେ ଟଲିତେ
ଆସିଯା ରୋଶାକେର ଉପର ପଡ଼ିରା ଗାନ ଧରିଲ—“କୋନ୍ ଘାଟେ ଚାନ କରିଲି
କାନାଇ ଗାମ୍ଛା କୋଥା ହାରାଲି !”

କୋଟେ, ଅପମାନେ, ଲଜ୍ଜାଯ ରଞ୍ଜିଲା ମରିଯା ହିଇୟା ଉଠିଲ ।

ଛ'ଟି ମାସ କାଟିଆ ଗିଯାଇଛେ ।

ହେଠାଂ ମାଉରେ ଉପର ରଙ୍ଗିଲା ଖୁଟାଇୟା ପଡ଼ିଯା ଆଛେ । ତାହାର ଦେହ ଶୀର୍ଣ୍ଣ, ହାଡ଼ କଥିଥାନି ମାତ୍ର ଅବଶିଷ୍ଟ ଆଛେ । ଚୋଥ ଛୁଟିରେ ମଧ୍ୟେ ଚୁକିଯା ଗିଯାଇଛେ । ସହସା ଦେଖିଲେ ପ୍ରେତିନୀ-ଭର୍ମେ ଘନେ ଆଶକ୍ତାର ସଙ୍ଗାର ହୁଏ ।

ବାଘ ସେମନ ଏକବାର ନର-ବକ୍ତେର ସ୍ଵାଦ ପାଇଲେ ଉନ୍ନତ ହଇୟା ଉଠେ, ମଧୁର ଅବଶ୍ଥା ଓ ହଇୟାଇଲ ଠିକ ତଜ୍ଜପ । ମେହି ସେ ପ୍ରଥମ ଦିନ ତାଡ଼ି ଖାଇୟା ମେ ମାତାଳ ହଇୟା ଘରେ ଫିରିଯାଇଲ, ମେହି ହଇତେ ଲୋକର ମଜା ଏମନଭାବେ ତାହାକେ ପାଇୟା ବସିଯାଇଲ ଯେ, କିଛୁତେହି ମେ ଆର ନିଜେକେ ଫିରାଇୟା ଲାଇତେ ପାରେ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମ ଅଥମ ଦୁଇ ଏକ ଦିନ ରଙ୍ଗିଲାର ବକୁନିର ଭୟେ ମେ ଆଭାସ ଯାଇତେ ଏକଟୁ-ଆଧଟୁ ଇତ୍ତତ୍ତ୍ଵଃ କରିତ ବଟେ, କିନ୍ତୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆର ତାହାଓ କରିତ ନା । ଫଳେ ପ୍ରତାହ ରାତ୍ରିତେହି ମେ ‘ଚୁରୁଚୁରେ’ ମାତାଳ ହଇୟା ଘରେ ଫିରିତ । ମଜୁରୀ କୋନ ଦିନ ଏକେବାରେଇ ନିଃଶେଷ ହଇୟା ଯାଇତ, କୋନ ଦିନ ବା ଦୁଇ ଚାରିଟି ପରସା ଅବଶିଷ୍ଟ ଥାକିତ ।

କିନ୍ତୁ ଦିନ-ମଜୁରେ ସଂମାର ଏହି ଭାବେ କମ୍ବଦିନ ଚଲେ । ରଙ୍ଗିଲା ‘ବକିଯା ବକିଯା?’ କାନ୍ଦିଯା କାଟିଆ ‘କତ କି’ କରିଯା ଦେଖିଲ; କିନ୍ତୁ କିଛୁତେହି କିଛୁ ହିଲନା । ଶେଷେ ମେ ହାଲ ଛାଡ଼ିଯା ଦିଲ । ଅନାହାରେ ଅନ୍ଧାହାରେ ଏକେହ ତାହାର ଶରୀର ଭାଙ୍ଗିଯା ଆସିଯାଇଲ, ତାହାର ଉପର ଆବାର ଛଞ୍ଚିଷ୍ଟା । ମେ ଜରେ ପଡ଼ିଲ । ପ୍ରସଥ ନାହିଁ, ପଥ୍ୟ ନାହିଁ, କେହ ଦେଖିବାର ନାହିଁ, ପିପାସାଯ ଛାତି ଫାଟିଆ ଗେଲେଓ ମୁଖେ ଏକଟୁ ଜଳ ଦିବାର କେହ ନାହିଁ; ଦିନେ ଦିନେ ତାହାର ଅବଶ୍ଥା ଅଭିମାନ୍ତର ଶୋଚନୀୟ ହଇୟା ଉଠିଲ ।

କ୍ରମାବଳୀ

ମୁଁ ପ୍ରତ୍ୟହ ଅନେକ ରାତ୍ରେ ଏକବାର କରିଯା ବାଡ଼ୀ ଆସେ ବଟେ, କିନ୍ତୁ ତଥନ ମେ ‘ବୁନ୍ଦ’ ମାତାଳ । କିଛୁ ଦେଖିବାର ବା ଶୁଣିବାର ମତ ଅବସ୍ଥା ତଥନ ତାହାର ମୋଟେଇ ଥାକେ ନା । ନିତାଙ୍ଗେ ଯେ ଦିନ ଏକଟୁ ଥାଡ଼ା ଥାକେ, ମେ ଦିନ ଏକବାର ଡାକିଯା ସାଡ଼ା ଲୟ—ରଞ୍ଜ ! ଏହି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।

ପୂର୍ବେ ମୁଁ କାଜେ ଯାଇତ ବର୍ଣ୍ଣିଲାର ମୁଁ ଚାହିଯା,—ତାହାକେ ଶୁଷ୍ଠୀ କରିବାର ଜଣ୍ଠ ; ଆର ଏଥନ ଧାମ ତାଡ଼ିର ଆଜାର ଝନ୍ଦ ସଂଗ୍ରହେର ଜଣ୍ଠ । ବର୍ଣ୍ଣିଲା ଥାଇଲ କି ନା ଥାଇଲ, ପରିଲ କି ନା ପରିଲ, ମରିଲ କି ବାଚିଲ ;—ତାହା ଦେଖିବାର ଅବସର ଏଥନ ଆର ତାହାର ନାହିଁ । ଏଥନ ତାଡ଼ି ପାଇଲେଇ ତାହାର ସବ କାଜ ମିଟିଲ । ପେଟେ କିଛୁ ପଡ଼ୁ କ ଚାଇ ନା ପଡ଼ୁ କ ।

ଏକ ମାସେର ଉପର ହଇତେ ଚଲିଲ, ରଞ୍ଜିଲା ଜରେ ପଡ଼ିଯାଛେ । ଚିକିଂସା-
ପତ୍ର ଦୂରେର କଥା, ଦୁଇ ପରମାର ମାଣ୍ଡ ମିଛରି ଆନିଯାଓ ମୁଁ କୋନ ଦିନ ତାହାର
‘ତ୍ୱର୍ତ୍ତ’ ଲୟ ନା । ଏତଦିନ ଯେ ବର୍ଣ୍ଣିଲା ବାଚିଯା ଆଛେ, ତାହା କେବଳ
ପ୍ରତିବେଶିନୀ ସଂଗ୍ରହ ମା’ର କଲ୍ୟାଣେ । ମେ-ଇ ଦୟାପରବଶ ହଇଯା ମାରେ ମାରେ
ମାଣ୍ଡଟା ମିଛରିଟା ‘ଦୁଧଟା-ଆସ୍ଟଟା’ ଦିଯା ଏକ ଏକବାର ଦେଖିଯା ଶୁଣିଯା ଥାଏ ।

ମୁଁ ବାଡ଼ୀ ଫିରିଯା ସରେର ଦରଜାର ପାଶେ ଦୀତାଇଯା ଡାକିଲ, ରଞ୍ଜ !

ସାଡ଼ା ନାହିଁ ।

ମେ ଆପେ ଆପେ ସରେର ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବେଶ କରିଲ । ବିଦୟୁଟେ ଅନ୍ଧକାର,
କିଛୁଇ ଦେଖିତେ ପାଇଲ ନା । ହାତଢ଼ାଇଯା ହାତଢ଼ାଇଯା ଦିଗାଶଳାଇ ସଂଗ୍ରହ
କରିଯା କୋନ ରକମେ କେରୋସିନେର ଡିବାଟା ଜାଲିଲ । କିନ୍ତୁ ବର୍ଣ୍ଣିଲାର
ମୁଁଥର ପାନେ ଚାହିତେଇ ତାହାର ଗାରେ କୀଟା ଦିଯା ଉଠିଲ । ଦୀର୍ଘ ଏକମାସ
ପରେ ଆଜ ମେ ବର୍ଣ୍ଣିଲାର କାହେ ଆମିଯାଛେ ।

ଆଜିକାର ପାଞ୍ଚା ବଡ଼ ସୁବିଧାଜନକ ହସ୍ତ ନାହିଁ । ପେଟେ ବେଳୀ କିଛୁ
ପଡ଼ିତେ ପାଥ ନାହିଁ ; କାଜେଇ ମାଥାଟା ଅନେକଟା ଠିକ ଛିଲ । ଅନେକକ୍ଷଣ
ମଧୁ ଏକଦୃଷ୍ଟେ ରଙ୍ଗିଲାର ମୁଖେର ପାନେ ଚାହିୟା ରହିଲ, ତାହାର ପର ଡାକିଲ,
ରଙ୍ଗି !

ତାହାର ଆଁଓଯାଜ ଧରା ।

ରଙ୍ଗିଲା ଉତ୍ତର ଦିଲ ନା । ମଧୁ ଆବାର ଡାକିଲ । ରଙ୍ଗିଲା ଚୋଥ ମେଲିଯା
ଚାହିଲ । କିନ୍ତୁ ଅଳ୍ପକ୍ଷ ପରେଇ ଆବାର ଧୀରେ ଧୀରେ ମୁଦିଯା ଆସିଲ । ଛଇଟା
ଅକ୍ଷବିନ୍ଦୁ ହୁଇ ଗଣେ ନାମିଯା ଆସିଲ । ସେ-ଅକ୍ଷବିନ୍ଦୁ ବୁଝି ବା ତାହାର
ହଦୟେର ପୁଞ୍ଜୀଭୂତ ଅନେକ ବେଦନାର ପ୍ରତିଭୂ । ମଧୁର ବୁକେର ଭିତରଟା କାପିଯା
ଉଠିଲ ।

ତୁ ଅଭିଭୂତେର ମତ ମଧୁ ବସିଯା ରହିଲ । ଅନେକକ୍ଷଣ ପରେ ଆବାର
ଡାକିଲ, ରଙ୍ଗି !

ସ୍ଵର କରଣ—କ୍ରମନ-କଞ୍ଚିତ ।

ଉତ୍ତର ନାହିଁ ।

ସେ ରୋଗିନୀର କପାଳେ ହାତ ଦିଲ । ଡାକିଲ, ରଙ୍ଗି !

ରଙ୍ଗିଲାର ସର୍ବଶରୀର ମୁହଁରେର ଜନ୍ମ ଏକବାର କାପିଯା ଉଠିଲ । ଚକ୍ର
ଛଇଟା ହଠାତ ବିଷକ୍ତାରିତ ହଇଯା ଉର୍ବନ୍ଦୃଷ୍ଟି ହିଲ ଏବଂ ପରକଣେଇ ଆବାର ମୁଦିଯା
ଆସିଲ ।

ମର ଶେବ !

ଆର୍ତ୍ତ ଚୀତକାର ମଧୁର ବୁକେର ଭିତର ଗୁମରିଯା ଉଠିଲ ।

* * * *

ଯଥାରୀତି ରଙ୍ଗିଲାର ସଂକାର କରିଯା ମଧୁ ବାଡ଼ୀ ଫିରିଲ । କିନ୍ତୁ ଘରେ
ଉଠିଲ ନା । ଉଠାନେ ଦୀଢ଼ାଇଯା ଏକଦୃଷ୍ଟେ ସରେର ପାନେ ଚାହିୟା ରହିଲ ।

জ্ঞানপুরণ

অনেকক্ষণ কাটিল। শেষে একটা বুক-ভাঙা দীর্ঘনিধাস ছাড়িয়া অগ্রমনক্ষে পথে বাহির হইয়া পড়িল।

সন্ধ্যা ঘনাইয়া আসিয়াছে। কাজ কর্ম সারিয়া সকলেই ঘরের পথে ফিরিয়াছে। আর মধু? উদ্ভ্রান্ত—দিশাহারা। কোথায় চলিয়াছে—সে-ই জানে।

চলিতে চলিতে মধু আড়ার সন্ধুখে আসিয়া পৌছিল। সহকর্মীরা তখন সেখানে আসর জমাইয়া বসিয়াছে। একজন বলিয়া উঠিল, এই যে ইয়ার!—এসে পোড়েছে! আরে এস এস!

আর একজন এক ‘খোপ’ তাড়ি লইয়া একেবারে তাহার সন্ধুখে আসিয়া দাঢ়াইল। অপরাপ ভঙ্গিয়া কঠিল, এক পাতর টেনে নাও ত থন! ঘাগের শোক—

রসিকতা শেষ না হইতেই মধু ভরা—‘খোপ’ ছিনাইয়া লইয়া সজোরে লোকটার মাথায় বসাইয়া দিল। সর্বাঙ্গে তাড়ি মাথিয়া রক্ষাক্ষে শিরে সে সেইখানেই লুটাইয়া পড়িল।

মধু তাহার পানে আর ফিরিয়াও চাহিল না। সে যেমন চলিয়াছিল, তেমনই চলিল। কোথায়—কতদূরে—সে-ই জানে!

শেষ

